

บทที่ ๔

ปฐมสมโพธิ แปล

วิเวกมกคคกตา ปริจเฉทที่ ๑

(บุพพภาค)

ปณามคคาถา

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด มีพระคุณและพระเดชนาที่สดมมิได้ ทรงมี
อานุภาพยิ่งใหญ่ ทรงชนะหมู่มารทั้ง ๕ ไม่มีผู้เสมอในหมู่ประชา
ประกอบด้วยพระกรุณาเกื้อกูลประโยชน์แก่สัตว์โลก ข้าพเจ้า (กรมหมื่น
นุชิตชิโนรส) ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้บรรลुพระ
สัมพัญญโพธิญาณอันประเสริฐอย่างต้องแท้ [๑]

อนึ่ง พระธรรมอันมีอรรถประเสริฐคือพระปริยัติธรรมทั้งปวง และ
โลกุตระธรรม ๙ ประการเหล่าใด ของพระสุคตเจ้า ข้าพเจ้าขออภิวาท
พระธรรมเหล่านั้น อันมีคุณูปการยิ่งใหญ่ไพบูรณ์เกื้อกูลประโยชน์สูงสุด
แก่มนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย [๒]

อนึ่ง พระอริยสงฆ์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้เป็นสาวกของพระชินเจ้า กระทำ
บุญเขตอันให้ความเจริญแก่ชาวโลก ข้าพเจ้าขออภิวาทพระอริยสงฆ์ ๘
จำพวกเหล่านั้น ผู้สงบ สมบูรณ์ด้วยมรรคและผล มีจิตบริสุทธิ์และหลุด
พ้นแล้ว มีเดชอันประเสริฐ [๓]

ขอการนอบน้อมที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วต่อพระรัตนตรัย จงเป็นเหตุให้รอด
พ้น จากภัยอันตราย แม้ด้วยอานุภาพแห่งพระคุณของพระรัตนตรัยนั้น
โรค ทั้งหลายอันเป็นทุกข์จึงถูกขจัดไป ข้าพเจ้าได้แล้วซึ่งประโยชน์และ
ความสุขสวัสดิ [๔] และได้ความสมบูรณ์พูนสุข อายุและกำลัง บัดนี้
ข้าพเจ้าจักรงานาคัมภีร์ที่แสดงเรื่องราวของพระชินเจ้าอันรุ่งเรือง ซึ่งมีชื่อ
เดิมว่า ปฐมสมโพธิ (การตรัสรู้อันยิ่งใหญ่ยอดเยี่ยม) ซึ่งมีถ้อยคำที่
คลาดเคลื่อนในช่องว่างแห่งอนุสนธิ เชื่อมต่อข้อความใหม่ ในถ้อยคำที่

พรั่งพร้อมด้วยอรรดหังสิ้น ให้สมกับเป็นภารกิจที่พระราชาผู้ประเสริฐทรง
อาราธนา [๕]

ข้าพเจ้านอบน้อมพระพุทธเจ้า พระตถาคต ผู้ทรงชนะแล้ว มีวงศ์ที่
บริสุทธิ์ ทรงเป็นผู้ชนะที่สูงที่สุด ผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ทรงกำจัดบาป
แล้ว [๖] จักกล่าววงศ์แห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อันเป็นวงศ์ที่สูง
สุด นำมาซึ่งความเบิกบานใจ เป็นที่เพิ่มพูนปิติปราโมทย์ แก่ชนทั้งหลาย
[๗]

ในเรื่องนั้นมีกถาพรรณนาความตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ได้สดับมาว่า ในปฐมกัป พระเจ้ามหาสมมตราชได้ทรงมีพระโอรสพระนามว่า
โรชราช พระเจ้าโรชราชมีพระโอรสว่าวโรชราช พระเจ้าวโรชราชมีพระโอรสนามว่ากัลยาณ
ราช พระเจ้ากัลยาณราชมีพระโอรสพระนามว่าวโรกัลยาณราช พระเจ้าวโรกัลยาณราชมีพระ
โอรสพระนามว่ามันธาดราช พระเจ้ามันธาดราชมีพระโอรสพระนามว่าวมันธาดราช พระเจ้า
วมันธาดราชมีพระโอรสพระนามว่าอุโปสถราช พระเจ้าอุโปสถราชมีพระโอรสพระนาม
ว่าวรราช พระเจ้าวรราชมีพระโอรสพระนามว่าอุปวรราช พระเจ้าอุปวรราชมีพระโอรสพระ
นามว่ามฆเทวราช พระเจ้ามฆเทวราชได้ทรงมีกษัตริย์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ สืบสันตติวงศ์
มาโดยลำดับ ภายหลังจากกษัตริย์เหล่านั้น ได้มีราชวงศ์ของพระเจ้าอโศกกากราช ๓ พระองค์
บรรดากษัตริย์ ๓ พระองค์นั้น พระเจ้าอโศกกากราชที่ ๓ ทรงมีพระมเหสี ๕ องค์ คือ พระนาง
หัญฐา พระนางจิตตา พระนางชันตุ พระนางชาลินี พระนางวิสาขา แต่ละพระองค์มีนาง
กำนัลเป็นบริวารองค์ละ ๕๐๐ คน พระมเหสีพระองค์ใหญ่ มีพระโอรส ๔ พระองค์ คือ
พระอโศกามุขราชกุมาร พระกัณทราชกุมาร พระหัตถินิเกสิราชกุมาร พระนิปุรราชกุมาร
มีพระราชธิดา ๕ พระองค์ คือ พระนางปิยาราชกุมารี พระนางสุปิยาราชกุมารี พระนาง
อานันทาราชกุมารี พระนางวิชิตาราชกุมารี และพระนางวิชิตเสนาราชกุมารี พระมเหสี
พระองค์ใหญ่นั้น ครั้นประสูติพระโอรสธิดาทั้ง ๙ พระองค์แล้ว ก็สิ้นพระชนม์

ลำดับนั้น พระราชาจึงทรงนำธิดากษัตริย์รูปงามองค์อื่นมาสถาปนาไว้ในตำแหน่ง
พระมเหสี พระนางทรงให้กำเนิดพระโอรสพระนามว่าชันตุกุมาร ครั้นนั้น พระนางแต่งองค์
ทรงเครื่องพระโอรสนั้นซึ่งมีพระชนมายุได้ ๕ เดือน แสดงแก่พระราชา พระราชาทรงยินดี ได้

พระราชทานพรแก่พระนาง พระนางปรึกษากับพระประยูรญาติแล้ว จึงทูลขอราชสมบัติให้แก่พระโอรส พระราชาทรงทวาดว่า หลงใจหาย เธอจงอธิษฐาน เธอปรารถนาอันตราายแก่บุตรทั้งหลายของเรา พระมเหสีปรนนิบัติพระราชทานให้ทรงพอพระทัยในทีรโหรานบ่อย ๆ แล้วทูลว่า ข้าแต่มหाराช ชื่อนี้ชื่อว่า มุลาบาท สมควรแล้วหรือ ดังนี้เป็นต้น แล้วทูลขออนุญาตอยู่นั่นเอง

ครั้งนั้น พระราชาตรัสเรียกพระโอรสทั้งหลายมาว่า ลูกทั้งหลาย พ่อเห็นพระชันตุกุมาร ผู้เป็นน้องคนเล็กของพ่อเจ้า และได้ชวนให้พรแก่มารดาของเขา นางต้องการจะน้อมราชสมบัติให้แก่พระโอรส ยกเว้นช้างมงคล ม้ามงคลและรถมงคลแล้ว พ่อเจ้าจงพาเอาช้างม้าและรถตามจำนวนที่ต้องการแล้วไปเถิด หลังจากพ่อสิ้นไปแล้ว พ่อเจ้าจงมายึดราชสมบัติคืน ดังนี้แล้ว ทรงส่งไปพร้อมกับอำมาตย์ ๔ คน พระโอรสเหล่านั้นทรงคร่ำครวญร้องไห้นานัปการ แล้วทรงขอภัยโทษพระราชทานว่า ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์โปรดพระราชทานอภัยโทษแก่พวกหม่อมฉัน ดังนี้ และทรงขอขมาโทษเหล่านั้นนางสนมกำนัลทั้งหลาย ทรงพาพระภคินีทั้งหลายผู้ทูลอลาพระราชทานว่า แม้พวกหม่อมฉัน ก็จักเสด็จไปกับพระภราดาทั้งหลาย แล้วพากันเสด็จออก มีเสนา ๔ เหล่าทัพแวดล้อม เสด็จออกจากพระนคร พวกมนุษย์เป็นอันมากคิดว่า หลังจากพระบิดาสิ้นพระชนม์ พระราชกุมารทั้งหลายจักเสด็จกลับมาครองราชสมบัติ พวกเราจักตามเสด็จไปคอยอุปัฏฐากพระราชกุมารเหล่านั้น ดังนี้ จึงตามเสด็จไปในวันแรกได้มีกองทัพ ๑ โยชน์ วันที่ ๒ มีประมาณ ๒ โยชน์ วันที่ ๓ มีประมาณ ๓ โยชน์ พระราชกุมารทั้งหลายปรึกษากันว่า พลนิกายนี้ใหญ่ ถ้าพวกเราพึ่งย้ายพระราชทานประเทศไกลเพียงองค์ใดองค์หนึ่งแล้วยึดเอาชนบท แม้ชนบทนั้นก็ยอมไม่เพียงพอ จะมีประโยชน์อะไรกับการเบียดเบียนคนเหล่านี้ ชมพูทวีปนี้กว้างใหญ่ พวกเราจักสร้างพระนครในป่า ดังนี้แล้ว จึงมุ่งหน้าสู่ป่าหิมพานต์ แสงหาสถานที่ตั้งพระนคร

ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของพวกเราบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีนามว่า กบิลพราหมณ์ กบิลพราหมณ์นั้น เห็นโทษในกามทั้งหลาย จึงบวชเป็นฤๅษี สร้างบรรณศาลาอยู่ในราวป่าไม้สาละ ใกล้ฝั่งสระโบกขรณี ในประเทศเขตป่าหิมพานต์ นัยว่า พระโพธิสัตว์นั้น รู้จักวิชา ชื่อว่า ภูมิตรมงคลวิทยา (วิชาว่าด้วยการตรวจดูความเป็นมงคลแห่งพื้นแผ่นดิน) ย่อมเห็นคุณและโทษ เบื้องบน ในอากาศสูงประมาณ ๔๐ ศอก เบื้องล่าง บนภาคพื้น ในประเทศนั้นปรากฏมีหญ้า พุ่มไม้ และถาวรลย์ เวียนทักษิณาวฏุมุ่งหน้าไปทางทิศปรมาจีน สัตว์ร้ายทั้งหลายมีราชสีห์และพยัคฆ์เป็นต้น ไต่ตามเนื้อและสุกร แมวไต่ตามหนู งูติดตามกบ ถึง

ประเทศนั้นแล้วยอมไม่อาจจะติดตามไปได้ ที่แท้ กลับถูกสัตว์ที่ถูกไล่มานั้นคุกคามล่าถอย กลับไปที่เดียว พระโพธิสัตว์นั้น ทราบว่าเป็นชัยภูมิประเทศ จึงสร้างบรรณศาลาของตนลง ในที่นั้น ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทูลถามพระราชกุมารซึ่งกำลังแสวงหาที่ตั้งพระนครเสด็จมาถึง โอกาสที่อยู่ของตน ทราบความเป็นไปนั้น เกิดความเอ็นดูพระราชกุมารเหล่านั้น จึงทูลว่า พระนครที่พระองค์โปรดให้สร้างขึ้น ณ ที่ตั้งบรรณศาลานี้ จักเป็นพระนครที่เกิดในชมพูทวีป บรรดาบุรุษทั้งหลายที่เกิดในที่นี้ แต่ละคนจักสามารถควบคุมบุรุษนับร้อยนับพันคนได้ ขอ พระองค์จงสร้างพระนครในที่นี้ จงสร้างพระราชมณฑลเกียรติสำหรับพระราชอาสนที่ที่ตั้งบรรณศาลา เพราะว่า แม้บุตรคนจัณฑาลดำรงอยู่ในโอกาสนี้ ก็จะเป็นผู้องอาจด้วยกำลังแห่งพระเจ้า จักรพรรดิ พระราชกุมารตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นี่เป็นสถานที่อยู่ของพระคุณเจ้ามิไชหรือ พระดาบสถวายพระพรว่า พระองค์อย่าทรงคิดว่าเป็นสถานที่ของอาตมาะ จงโปรดให้สร้าง บรรณศาลาขึ้นที่ข้างหนึ่งแก่อาตมาะ แล้วเฉลิมพระนามพระนครว่า กบิลพัสดุ์นครเกิด พระราช กุมารเหล่านั้น โปรดให้สร้างพระนครขึ้นแล้วขนานนามว่า กบิลพัสดุ์นคร ตามชื่อของพระ ดาบส แล้วประทับอยู่ในพระนครนั้น นี่เป็นการอุบัติขึ้นของพระนครกบิลพัสดุ์

ครั้งนั้น อำมาตย์ทั้งหลาย ปรีक्षाกันว่า เด็กเหล่านี้เจริญวัยแล้ว ถ้าพระราชบิดา ของพวกเธอพึงอยู่ในที่ใกล้ พระองค์ควรกระทำการอาวาทะและวิวาหะ แต่บัดนี้ การอาวาทะ และวิวาหะเป็นหน้าที่ของพวกเรา ดังนี้แล้ว จึงปรึกษากับพระราชกุมารทั้งหลาย พระราช กุมารทั้งหลาย ตรัสว่า พวกเรายังไม่เห็นธิดากษัตริย์ผู้เหมาะสมกับพวกเรา ทั้งไม่เห็นชัตติย กุมารผู้เหมาะสมกับพระภคินีทั้งหลาย และเมื่อมีการอยู่ร่วมที่ไม่เสมอกัน บุตรที่เกิดขึ้นของ พวกเราก็เป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ ช้างฝ่ายมารดาหรือฝ่ายบิดา ย่อมถึงการปะปนเชื้อชาติ เพราะ ฉะนั้น พวกเราพึงพอใจการอยู่ร่วมกับพระภคินีทั้งหลายเท่านั้น พระราชกุมารเหล่านั้น ยก พระภคินีพระองค์ใหญ่ไว้ในฐานะพระมารดาแล้วสำเร็จการอยู่ร่วมกับพระภคินีที่เหลือ เพราะ กลัวการปะปนเชื้อชาติ นี่เป็นต้นกำเนิดของเจ้าศากยราชทั้งหลาย

ศากยราชทั้งหลาย สืบสันตติวงศ์กันมาตามลำดับ จนถึงพระเวสสันดรมหाराช เมื่อ พระเวสสันดรมหाराชครองราชย์โดยธรรมสม่ำเสมอ พระราชทานพญาช้างปัจฉิมขนาดพร้อม เครื่องประดับช้างอันมีราคา ๒,๔๐๐,๐๐๐ กหาปณะ พระราชทานมหาทานอย่างละ ๗๐๐ พระราชทานพระโอรสธิดาและพระมเหสี ทรงดำรงพระชนม์ตลอดอายุขัย จุตติจากอัฐภาพนั้น แล้ว บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต พระราชาสิทกุมารเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติร่วมกับพระนางกัณหา

จีน่า ต่อจากนั้น พระโอรสของพระชาติกุมาร พระนามว่า สีวิวานะ เสด็จขึ้นครองราชย์ ต่อจากนั้น พระโอรสของพระเจ้าสีวิวานะ ทรงพระนามว่า สีหัทสระ ก็เสด็จขึ้นครองราชย์ ลำดับต่อจากนั้น พระโอรสใหญ่หน่อย พระราชนัดดาใหญ่หน่อย ของพระเจ้าสีหัทสระนั้น เป็นราชา ๑๖๐,๐๐๐ พระองค์ ครองราชย์สืบต่อกันมาตามลำดับ พระราชาพระนามว่า ชัยเสน ผู้เป็นพระราชาองค์สุดท้ายแห่งพระราชาเหล่านั้น เสด็จขึ้นครองราชย์ ต่อจากนั้น พระราชาพระนามว่าสีหตну โอรสของพระเจ้าชัยเสน เสด็จครองราชย์ พระเจ้าสีหตनुมหาราช ทรงมีพระโอรส ๓ พระองค์ คือ พระสิริสุทโธทนะ ๑ พระสุกโกทนะ ๑ พระอมิตโตทนะ ๑ มีพระราชธิดา ๒ พระองค์ คือ พระนางอมิตตา และพระนางปาดลี (หรือปมิตา)

ในกาลนั้น ฝ่ายพระเจ้าสีหตनु ในเวลาที่พระสิริสุทโธทนะราชกุมาร พระโอรสของพระองค์เจริญวัย มีพระประสงค์จะสถาปนาพระสิริสุทโธทนะราชกุมารนั้นไว้ (แทนที่) ในตำแหน่งของพระองค์ จึงทรงดำริอย่างนี้ว่า บัดนี้ เราจักให้การราชาภิเษกแก่สิริสุทโธทนะกุมารโอรสของเรา เราควรจะได้กุมาริกาผู้เป็นมหาอุดมพงศ์ มีลักษณะสตรี ๖๔ ประการ เพียบพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ เป็นผู้สงบเสงี่ยม มีกณอบรมมาตี มีศีลบริสุทธิ์ยิ่ง มีความงามเป็นเลิศ ผู้ควรตั้งไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี ท้าวเธอจึงมีรับสั่งให้เชิญพรหมณ์ ๘ คน ผู้รอบรู้ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ และลักษณะภูมิประเทศ เรียนจบไตรเพท มาแล้วตรัสอย่างนี้ว่า

พรหมณ์ทั้งหลาย พึงเป็นผู้ฉลาด ในอิริยาบถทั้ง ๔ ประการ ดูก่อน
 พรหมณ์ทั้งหลาย พวกท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในเวลาเย็น เพื่อ
 ประโยชน์แก่เรา [๘] จงนำนางแก้วผู้เพียบพร้อมด้วยเบญจกัลยาณี
 (ความงาม ๕ ประการ) ประกอบด้วยลักษณะแห่งสตรี ๖๔ ประการ มีรูป
 โฉมงดงาม มีศีล [๙] เราจะให้พระสิริสุทโธทนะ โอรสพร้อมด้วยนาง
 แก้วสถิตบนกองรัตนแล้วกระทำพิธีราชาภิเษก [๑๐] สถาปนาพระ
 สุทโธทนะราชกุมารไว้ในสถานะผู้เป็นใหญ่ประเสริฐกว่ากษัตริย์ในพระ
 ราชวงศ์แห่งศักราช ๖๐๐,๐๐๐ พระองค์ และให้เป็นเอกราช [๑๑]
 เป็นพระราชาผู้เลิศกว่ากษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ทั้งหมด เพราะฉะนั้น พวก
 ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปทั่วทุกทิศ แสงหานางแก้วเกิด [๑๒]

ฝ่ายพระเจ้าสีหหนุมนั้น พระราชทานทรัพย์ ๔,๐๐๐ กหาปณะ แก่พราหมณ์เหล่านั้น แล้วส่งไปเพื่อแสวงหากุมารผู้ประเสริฐ บริบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งสตรี ๖๔ ประการ ผู้ควรแก่ การอภิเษกในตำแหน่งอัศวมเหสีของพระสิริสุทโธทนะราชกุมารนั้น

ในกาลนั้น ฝ่ายพระนางสิริมหายาเทวี เป็นพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ ของพระเจ้าพันธุมหาราช ในพระนครพันธุมาตี ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า พระ วิปัสสี ทรงกระทำแก่นจันทน์ขึ้นเลิศที่พระเจ้าพันธุมาตีพระราชบิดาของพระองค์พระราชทานให้ เป็นผงละเอียดยิ่งนัก บรรจุเต็มศอกทองคำใบใหญ่ถือไป โปรดให้คนถือประทีป รูป ของหอม และดอกไม้เป็นต้น เสด็จออกจากพระนครพร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ คน เสด็จไปสู่เขม มิคทายวิหาร บูชาพระสรีระอันมีสีดุจทองของพระตถาคตเจ้าด้วยผงแก่นจันทน์ ไปรยผงแก่น จันทน์ที่เหลือในพระคันธกุฎี ลำดับต่อจากนั้นถวายบังคมพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ด้วยความ เอื้อเฟื้อ ในภายหลัง ทรงกระทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้เป็นโลกนายก หม่อมฉันพึงเป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับพระองค์ในอนาคตกาล ฝ่ายพระผู้มีพระ ภาคพระนามว่า พระวิปัสสี ได้ทรงกระทำอนุโมทนาแก่พระนางแล้ว ทรงประทานพรที่พระ นางปรารถนา

ฝ่ายพระราชธิดาแม่มั้น ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกระทำประทักษิณ (เดินเวียนขวา) ขอขมาโทษแล้วเสด็จเข้าไปสู่พระนคร พระนางดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุ ในวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ ทรงจุติจากภพนั้นบังเกิดในดุสิตเทวโลก ท้องเที่ยวจาก เทวโลกสู่มนุษยโลก จากมนุษยโลกสู่เทวโลก เกิดเป็นพระธิดาของพระเจ้ายกิราช ในกาล แห่งพระกัลลปะศกพล มีชื่อว่าพระนางสุธรรมา ทรงสดับธรรมกถาของพระบรมศาสดา ได้ ถวายมหาทานแด่พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสาวก ๔๐๐,๐๐๐ รูป แม้พระนางสุธรรมานั้น ล่วงพ้นอภัตตภาพแล้วมาสู่มนุษยโลกเป็นพระธิดาของพระเจ้ายกิราช มีพระนามว่า พระนาง ผุสดี ได้อภิเษกสมรสกับพระสัทธัญญกุมาร ได้เป็นพระมารดาของพระเวสสันดร จุติจากภพนั้น แล้วบังเกิดในดุสิตทิพภพ ต่อจากนั้น เสด็จกลับลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัศวมเหสี ของพระเจ้าชานาธิปราชผู้เป็นใหญ่ในเทวทหบุรี ล่วงไป ๑๐ เดือน จึงประสูติออกจากพระ ครรภ์ของพระมารดา ได้เป็นผู้ประกอบด้วยพระลักษณะอันงามยิ่ง บัดนี้ พระคันถรจนา จารย์ เมื่อจะพรรณนาความถึงพร้อมแห่งบุญศิริของพระนาง จึงได้กล่าวคาถาประพันธ์เหล่านี้ว่า

พระลักษณะของพระนางสิริมหามายานั้นบริสุทธิ์ มีความวิจิตรงดงาม น่าอัศจรรย์ มีพระอวี่วรรณดังทอง มีสัดส่วนงดงามโดยรอบด้าน [๑๓] สมบูรณ์ด้วยเบญจกัลยาณี(ความงาม ๕ ประการ) มีความสงบ เป็นผู้ฝึกตนดี มีอินทรีย์อันชนะแล้ว มีศีล ๕ อันรักษาดี มีพื้นฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทเต็มเสมอกัน [๑๔] บริบูรณ์ด้วยสีสันต่าง ๆ มีความงามรุ่งเรืองยิ่ง พระปฤษฏางค์ พระอุระและพระปรีศของพระนาง เป็นเสมือนหอหุ้มด้วยแผ่นทอง [๑๕] พระอุระทั้งสองข้างมีความรุ่งเรืองยิ่งนัก เป็นเช่นกับลำต้น(กล้วย)ทองคำ เป็นจุดต้นกล้วยทองคำที่เกิดในอุทยานจิตรลดาวันในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ [๑๖] พระขงฆ์และพื้นพระบาทเสมอกัน มีพระลักษณะอันประเสริฐ ๖๔ ประการ พระนามว่า พระนางสิริมหามายา ทรงประทับอยู่ในปราสาทแก้วมณีอันประเสริฐ ในเทวทหบุรี [๑๗] พระนางสิริมหามายานั้น เป็นอุจนางเทพอัปสรกัญญา เป็นที่ขอบใจของบุคคลอื่น พระพักตร์ของพระนางเปล่งปลั่งดุจจันทร์เพ็ญในสสารทกาล [๑๘] มีพระขนงและพระเนตรสีเขียวดุจนัยน์ตาเนื้อหุ่นหุ้มที่เกิดได้เพียงปีเดียว มีพระสุรเสียงไพเราะยิ่งนัก ดุจเสียงร้องของนกการวิก [๑๙] เป็นที่เพลิดเพลินตาแก่เหล่าชนผู้เพ่งดูพระรูปกาย สตรีในโลกทั้งดงามเช่นกับพระนางไม่มี พระนางทรงเป็นผู้มีพระสิริโฉมงดงาม [๒๐] เพราะว่า พระมารดาของพระพุทธเจ้า เป็นผู้นำมาซึ่งความอัศจรรย์ เป็นผู้มีความเหมาะสม เป็นผู้ประเสริฐกว่าชนผู้ประเสริฐ ล่วงเลยสัตว์โลกทั้งหลาย [๒๑]

ในกาลนั้น ฝ่ายพระเจ้าชานาธิปราชพระองค์นั้น ทอดพระเนตรเห็นพระราชมิดาของพระองค์ บริบูรณ์ด้วยพระลักษณะทั้งปวง รุ่งเรืองยิ่งด้วยพระรัศมีจากพระวรกาย ทรงมีความเบิกบานพระหฤทัยยิ่ง มีความรักยิ่ง มีความพอพระทัย เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาจารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระเจ้าชานาธิปราช เป็นผู้มีบุญญาภิสมภารได้ปลูกสร้างไว้ในกาลก่อน เป็นผู้มีบุญ มีฤทธิ์มาก มีบุญญาภิสมภารเจริญเพิ่มพูนยิ่งขึ้น เป็นผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เหมือนดอกไม้ที่เบ่งบานแล้ว [๒๒] ทรงมี

ความรักใคร่ในนางแก้วผู้บังเกิดในพระราชนิเวศน์ของพระองค์ ความรักที่
เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเกิด เหมือนดอกอุบลที่เกิดในน้ำ ฉะนั้น [๒๓]

ในวันเฉลิมพระนามพระธิดา พระเจ้าขนานธิปราช ทรงนำกุมาริกา ๑๐๐,๐๐๐ คน
มาแวดล้อมพระธิดาของพระองค์ รับสั่งให้เรียกเหล่าพราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะมา ทรงแสดง
พระธิดาของพระองค์แล้ว โปรดให้ตรวจดูพระลักษณะ ในกาลนั้น ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้
ถึงฝั่งแห่งไตรเพท เห็นพระกุมารีพระองค์น้อยบริบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง มีความรุ่งเรืองยิ่ง
ด้วยพระรัศมีแห่งพระกาย มีความอัศจรรย์ใจ ไม่เคยมีมาก่อน ผู้ดำรงอยู่ในอตภาพสุดท้าย
มีความเป้งบานด้วยบุญฤทธิ์ที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้ เปรียบเสมือนดอกปทุมที่แย้มบาน
เพราะการต้องแสงพระอาทิตย์ เมื่อจะกล่าวสรรเสริญอย่างยิ่ง จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ ว่า

โอ พระราชกุมารีมีรูปโฉมงามดงาม มีความรุ่งเรืองดังเปลวไฟ พระรูปนี้
เป็นดุจรูปประติมาค่านับแสน พระบาททั้งสองผุดผ่องด้วยสิริทั้งหลาย
อันรุ่งเรือง พระเศียรมีขงา พระวรกายบริสุทธิ์ [๒๔] ย่อมรุ่งเรืองด้วย
พระรัศมี ดุจแก้วมณี ทรงบำเพ็ญบารมีอันถึงฝั่งแห่งวิภูสงสาร เจริญออก
งามในอตภาพสุดท้ายอันบริสุทธิ์ แท้จริง พระสกลนัยกาย เป็นดุจสำเร็จ
ด้วยรัตนะ [๒๕] ทิศทั้งปวงย่อมอบอวลไปด้วยกลิ่นหอมทั้งหลาย เป็น
ที่เบิกบานใจของพระราชบิดามารดา เป็นนารีรัตนะผู้ประเสริฐ น่า
อัศจรรย์แท้ สิ่งใด ๆ มีอยู่ ชนทั้งหลายย่อมกล่าวสิ่งนั้น ๆ อันสมบูรณ์
ได้ยินว่า ชนทั้งปวงกล่าวแล้วอย่างนี้จริงแท้ ท่านทั้งหลายจงดูรัตนะอัน
ประเสริฐในบัดนี้ [๒๖]

พราหมณ์ทั้งหลาย ครั้นสรรเสริญพระราชกุมารีด้วยคาถาเหล่านี้แล้ว จึงกราบทูล
แต่พระราชอาวว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชธิดาของพระองค์มีพระสิริโฉมงาม สตรีทั้งปวงใน
เทวโลกก็ดี ในมนุษยโลกก็ดี ไม่มีผู้เสมอเหมือนกับพระราชธิดานั้น พระราชธิดานั้นบริบูรณ์
ด้วยพระลักษณะ ๖๔ ประการ เป็นรัตนะกัญญาอันหามิได้ตั้งแต่เวจันรกจนถึงภวัคพรหม
ด้วยอานุภาพแห่งพระราชกุมารีนั้น ชนทั้งหลายย่อมได้ความสุข ๓ ประการ

พระราชชาติธิดามว่า พระราชธิดานี้ จักเป็นพระอัครมเหสีที่รักที่พอใจของพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นจักรพรรดินาธิบดีในโลกนี้ หรือว่า พระกุมารที่ประสูติจากพระครรภ์ของพระกุมารีนี้ จักเป็นพระสัพพัญญูตรัสรู้สัมโพธิญาณ เป็นผู้ให้นิพพานสุขแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลายพยากรณ์ว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชธิดาของพระองค์ จักเป็นพุทธมารดาแน่แท้ พระเจ้าชนาธิปราชทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระหฤทัยยินดียิ่งนัก รับสั่งให้สร้างพระอุ้ง(เปล)แก้วอันขจิตด้วยยรัตนะ ๗ ประการ โปรดให้ทำการมงคลสมโภช (ขึ้นพระอุ้ง) อย่างยิ่งใหญ่ เป็นงานนักขัตฤกษ์อันโอฬาร พระกุมารมีพระรัศมีด้วยสิริอันงามยิ่ง เหตุนั้น จึงเฉลิมนามว่า พระนางสิริมหามายา

แม้ในกาลนั้น พระกุมารีทรงเจริญวัยด้วยบริวารยิ่งใหญ่มาก ในเวลาที่ทรงมีพระชันษา ๑๖ ปี ทรงไว้ซึ่งพระรูปโฉมอันอุดม รุ่งเรืองด้วยรัศมีที่เปล่งออกจากพระวรกาย เปรียบเหมือนเปลวไฟอันรุ่งเรืองปรากฏไปทั่วทิศ มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกันเหนือยอดภูเขาสูงยิ่ง ในท่ามกลางราตรี แม้ถ้าว่าพระนางทรงถือถาดภาชนะใส่ภัตตาหารใบหนึ่งและทัพพีทองคำแล้วโปรดให้มนุษย์ในชมพูทวีปทั้งสิ้นบริโภคภัตตาหารแม้ตลอดทั้งวัน มนุษย์เหล่านั้นเป็นผู้ได้ความมีอายุยืน ภัตตรม้วนนั้นก็ไม่มีการหมดสิ้นไป ยังคงเต็มบริบูรณ์อยู่ทีเดียว นี่เป็นความอัศจรรย์ประการที่ ๑

หากว่า พระนางพึงใช้พระหัตถ์ลูบคลำมนุษย์ผู้ถูกโรคภัยเบียดเบียนแต่ยังไม่ถึงสิ้นอายุขัย มนุษย์นั้นพ้นจากโรค ๙๖ ชนิดแล้ว ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน นี่เป็นความอัศจรรย์ประการที่ ๒

ถ้าว่า แม้พระนางทรงจับใบไม้ ใบไม้ทั้งหมดก็จะกลายเป็นทองทันที นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๓

ถ้าว่า พระนางพึงปลูกพืชผลจากต้นไม้ต่าง ๆ บนแผ่นดินด้วยพระหัตถ์แล้วรดด้วยน้ำ ถ้าต้นไม้จะเป็นขึ้นในขณะนั้นนั่นเอง มีกิ่งและใบบริบูรณ์ มีดอกผลสะพรั่ง นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๔

ต่อจากนั้น หากว่า พระนางสถิตอยู่เหนือยอดเขาที่ไม่มีน้ำ พึงตรัสว่า เรากะหายน้ำ สายน้ำใหญ่ก็จะผ่าพื้นปฐพีเป็นสองส่วนพุ่งออกจากใต้พื้นแผ่นดิน สูงประมาณเท่าต้นตาล ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระนางนั่นเอง นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๕

ต่อจากนั้น หากว่า พระนางเสด็จไปในสถานที่ใด เพื่อประสงค์จะทรงเล่นเทพดาประจำภาคพื้นดิน รุกขเทวดา เทพดาประจำอากาศ ในสถานที่นั้น ก็จะบรรจุกวาด

ทองคำเต็มด้วยอาหารทิพย์ นำมาสู่ที่ใกล้ ถวายแด่พระกุมารี พระนางพร้อมทั้งบริวารเสวยอาหารทิพย์นั้น ชื่อว่าความทิวอาหารยอมไม่มี แม้นี้เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๖

ต่อจากนั้น หากว่า พระนางพึงมีความปรารถนาจะเสด็จไปในอุทยาน ในป่าและภูเขา เทวดาผู้รักษาอุทยานและเทวดาเจ้าป่าเจ้าเขา ก็ให้พระนางทรงसनด้วยน้ำเจือของหอม นำเครื่องประดับทิพย์มาประดับพระกุมารีนั้น นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๗

ต่อจากนั้น หากว่า พระนางเข้าไปสู่น้องบรรทมอันมีสิริพร้อมด้วยเหล่าบริวารราชายักษ์ ๘ ตน ถือพระแสงดาบเพชรทำการอารักขาแก่พระนาง เพื่อป้องกันโทษและภัยอันตราย นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๘

ต่อจากนั้น หากว่า พระนางพึงสถิตอยู่ในสถานที่นั่ง สถานที่ที่เสด็จไป สถานที่เล่นในเวลากลางวัน ราชายักษ์แต่งเครื่องทรงเหมือนเล่นมหรสพ ทำการอารักขาแก่พระกุมารี นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๙

แม้ในยามร้อน เทวดาทั้งหลายผู้สถิตในภูเขาหิมพานต์ นำน้ำในสระใหญ่ทั้ง ๗ แห่ง มาหม้อทองคำ ถวายพระกุมารีทรงसन นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๑๐

ในยามหนาว เทวดาทั้งหลายนำผ้าทิพย์ ยาว ๘๐ ศอก กว้าง ๔๐ ศอก มาจากต้นกัลปพฤกษ์ที่งอกขึ้นอยู่ในภูเขาหิมพานต์ถวายแด่พระนาง นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๑๑

ต่อจากนั้น พระนางทรงทอดพระเนตรเห็นชนผู้ตกทุกข์และพราหมณ์ผู้ประเสริฐ ซึ่งอยู่ในพระนคร มีพระหฤทัยดำริเพื่อที่จะให้ทาน รัตนะ ๗ ประการก็ตกลงจากเบื้องบนท้องฟ้า ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระนางนั่นเอง พระนางทรงถือเอารัตนะเหล่านั้นพระราชทานแก่ชนเหล่านั้น นี่เป็นความอัศจรรย์ ประการที่ ๑๒ พระนางสิริมหามายาเทวีทรงประกอบด้วยความอัศจรรย์ ๑๒ ประการ ดังพรรณนามาจะนี้

ในกาลนั้นชนทั้งหลายปรารถนาสิ่งใด ๆ พระนางก็ได้ทรงพระราชทานสิ่งนั้น ๆ แก่ชนเหล่านั้นตามที่ปรารถนา พระนางได้ทรงกระทำความปรารถนา ในเวลาให้ทานในกาลก่อนว่า เราพึงเป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้า ดังนี้ บุรุษผู้พบเห็นพระนางผู้เจริญวัย ย่อมเป็นผู้หลงทางที่กำลังเดินไป คนผู้กำลังบริโภคอาหาร ใส่คำข้าวในจมูก หู หรือศรีษะ ด้วยความเข้าใจว่าใส่เข้าปาก มนุษย์ทั้งปวงเมื่อเห็นพระนาง ก็เกิดมีความรักความพอใจอย่างยิ่ง มีจิตปฏิบัติเหมือนคนบ้าคลั่ง

คืนเมื่อฤดูแปรเปลี่ยนไป เมื่ออุทยานทั้งหมด ฟูมไม้ในป่าทั้งปวงและต้นไม้ทั้งหมด บนยอดเขาสะพรั่งไปด้วยดอกและผล ในคิมหฤตฤตฤแรก พระนางโปรดให้คนปรุงอาหาร นานาชนิดแต่เข้าตุ๋น ให้คนถือสิ่งที่ควรถือไป เพื่อประโยชน์แก่การเล่น ในพระอุทยาน ในวัน เพ็ญเดือน ๕ ทูลลาพระราชบิดามารดา แวดล้อมด้วยเหล่านารี ๑๐๐,๐๐๐ คน เสด็จออกจากพระนครเข้าไปสู่อุทยานอันรื่นรมย์ ซึ่งตั้งอยู่ในที่สุดหนึ่งโกสะ (๕๐๐ ชั่วโมง) จากพระนคร มีลำธารน้ำแห่งหนึ่งไหลออกจากห้องภูเขา ชื่อว่า สีดา ไสบริสุทธิ ปราศจากมลทิน นำปรารภนา เป็นที่อันปกคลุมด้วยร่มเงาแห่งใบไม้สีแดงจัด และร่มเงาแห่งต้นไม้ทั้งหลาย เป็นสถานที่เย็นสบาย น่าอภิรมย์ พระราชธิดานั้นทรงสนานพระเศียรที่ลำธารนั้น ทรงเล่นน้ำ เสด็จขึ้นจากแม่น้ำนั้น เสวยพระกระยาหารพร้อมด้วยบริวารของพระองค์ที่ริมลำธารนั้น ในเวลาเสร็จจากเสวย พระนางทรงเลือกเก็บดอกไม้ไม่นานาชนิด ร้อยมาลาประดับเป็นรูปต่าง ๆ เหมือนมาลาการผู้ฉลาด ประทับได้ร่มเงาไม้ ทรงเล่นในอุทยาน

ในกาลนั้น ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๔ คน ที่พระเจ้าสีหเสนทูลส่งไป เดินทางไปในคาม นิคมชนบท ตรวจดูหญิงที่มีลักษณะ ในตระกูลกษัตริย์ชั้นสูง ตระกูลอุปราชา ตระกูลเสนาบดี ตระกูลอำมาตย์ และตระกูลเศรษฐีคฤหาสน์มหาศาล แม้เลือกเฟ้นอยู่ตลอด ๔๔,๐๐๐ พระนคร ก็ไม่พบนางแก้วผู้บริบูรณ์ด้วยลักษณะ ๖๔ ประการ เห็นแต่สตรีที่มีลักษณะ ๑๔ ประการ พราหมณ์เหล่านั้นจึงกลับจากสถานที่นั้น แม้ตรวจดูในราชวงศ์แห่งเจ้าศากยราชทั้งหลายก็ไม่พบ พราหมณ์เหล่านั้นจึงมาสู่เทวทหบุรี ถึงอุทยานที่พระราชกุมารีทรงเล่นอยู่โดยลำดับ เห็นลำธารน้ำที่ไหลออกจากภูเขาไสบริสุทธิ มีต้นไม้นานาชนิดทรงไว้ซึ่งดอกและผลต่าง ๆ กล่าวกันว่า พระราชาพระองค์ไหน ทรงเล่นในอุทยานกับบริวารในอุทยานนี้ พวกเขาจักรู้ ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปสู่อุทยาน เห็นที่ประชุมแวดล้อมด้วยกุมารี ๑๐๐,๐๐๐ คน ที่พ่อนรำ ขับร้อง บรรเลงเพลง ดัดพิน ประโคมดนตรีไพเราะ เพราะได้แลเห็นพระราชกุมารี ผู้สถิตอยู่เหนือบัลลังก์อันวิจิตรด้วยรัตน ๗ ประการ ในท่ามกลางที่ประชุมนั้น ผู้มีพระบาทและพระหัตถ์อันประเสริฐ ประดับด้วยเครื่องประดับกำไลมือ กุณฑล สายรัดเอวแก้วมณีอันน่าขอบใจ นานาชนิด ทัดทรงดอกไม้ทอง ประดับประดาด้วยเครื่องอสังการพร้อมสรรพ ทรงรุ่งเรืองในทิศทั้งปวงด้วยรัศมีอันเกิดจากอังกาพพและโลมชาติ มีการฝึกฝนดี เทียบพร้อมด้วยอิริยาบถ ๔ ประการ รุ่งเรืองด้วยพระวรกายอันมีสิริ ปานประหนึ่งธิดาแห่งเทวราชผู้แวดล้อมด้วยเทพกัญญาหมู่ใหญ่ในดุสิตพิภพ ปานประหนึ่งแก้วมณีโชติรสในท่ามกลางแก้วมณีทั้งปวง ปานประหนึ่งพวงดอกไม้กนกนุทอันมีความงามยิ่งในท่ามกลางดอกไม้ทั้งปวง ในฤดูร้อน ปาน

ประหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นจักรวรรดิในระหว่างกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ ปานประหนึ่ง
พญาหงส์ทองในท่ามกลางฝูงหงส์ ปานประหนึ่งยานนาวาทองคำในห้วงน้ำใหญ่ ปานประหนึ่ง
เทวราชผู้แวดล้อมด้วยเทวดาทิ้งปวง ประทับอยู่บนแท่นรัตนบัณฑุกัมพลศิลา ปานประหนึ่ง
พระจันทร์เพ็ญที่แวดล้อมด้วยดาวนักษัตรในท่ามกลางท้องฟ้า ปานประหนึ่งดวงสุริยะอันแผ่
รัศมี ๙๐๐,๐๐๐ โยชน์ ปานประหนึ่งพญาไกรสรสีหราชเยื้องกายออกจากสุวรรณคูหา
(ถ้ำทอง) และปานประหนึ่งเปลวไฟบนภูเขาที่ถึงความงามล้ำเลิศด้วยแสงสว่างรุ่งเรืองอยู่บน
บัลลังก์ในเบื้องบนภูเขานั้น พราหมณ์ทั้ง ๔ คน จึงสลบลงในที่นั่งนั้นเอง พราหมณ์ทั้ง ๔ คน
แม้เหล่านั้น ไม่รู้สึกถึงผ้าและเครื่องประดับที่สวมใส่ของตน กล่าวด้วยคำนำนัการ

ในกาลนั้น ฝ่ายพระนางสิริมหามายาทอดพระเนตรเห็นกิริยาอันพิกลของพราหมณ์
ทั้ง ๔ คน ตรัสว่า คนเหล่านี้เป็นใคร ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้เรียกนางปริจาริกาคนหนึ่งของ
พระองค์มา โปรดให้ตามพราหมณ์เหล่านั้น ในระหว่างพราหมณ์ ๔ คนนั้น ได้มีพราหมณ์ชื่อ
โกณฑัญญะ พราหมณ์นั้นเป็นผู้สำเร็จศิลปศาสตร์ ๑๔ แขนง ได้ตั้งสมาธิจิตขึ้นใหม่ เพราะ
ความที่ตนมีบุญญาภิสมภารอันได้บำเพ็ญมาในอดีตแก่กล้า ฟังถ้อยคำของนางปริจาริกา จึง
บอกเรื่องราวที่ทั้งหมดเริ่มตั้งแต่พระดำรัสที่พระเจ้าสีหบัญชรทรงส่งมา ฝ่ายนางปริจาริกา
ครั้นฟังเรื่องราวแล้วก็กลับมาสู่สำนักของพระนางสิริมหามายาเจ้านายของตน กราบทูล
เรื่องราวทั้งหมด ฝ่ายพระนางสิริมหามายาสดับคำนั้นแล้ว รับสั่งให้เรียกโกณฑัญญ
พราหมณ์มา โปรดให้นั่งในที่อันเหมาะสมในระหว่างแห่งบริวาร ๑๐๐,๐๐ คน ก็พระนางเมื่อ
จะถามเนื้อความนั้น จึงตรัสพระคาถาว่า

ชาติภูมิของท่านอยู่ในแคว้นไหนหนอ ท่านมาถึงที่นี่ด้วยความประสงค์
อะไร จงบอกความประสงค์นั้นแก่เราเกิดพราหมณ์ ท่านปรารถนาสิ่งใด
เราจะให้สิ่งที่ปรารถนานั้น [๒๗]

ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ สดับพระสุรเสียงที่พระนางสิริมหามายาตรัสถาม ด้วย
ปิยวาจา อันบริบูรณ์ด้วยลักษณะอันเป็นสิริ เป็นที่พอใจแห่งชนทั้งปวง เป็นพระสุรเสียงที่
ไพเราะยิ่งนัก ปานประหนึ่งเสียงแห่งทำวมหาพรหม ช่มเสียงนกกการวิกและเสียงเพลงขับของ
พวกกนิษฐ เพราะประกอบด้วยรัศมีที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์อันมีสีแดงเช่นกับผลตำลึงสุก

และพระทนต์ดุจดั่งเพชร เป็นดุจทะเลอกเข้าไปจดลำไส้เล็ก มีความลุ่มหลงด้วยจิตกำหนด เป็นผู้มีความทรमानมาก ได้สลับลงอีก

ฝ่ายพระนางสิริมหามายาเห็นกิริยานั้น จึงโปรดให้รดโกณฑัญญพรหมณ์ ด้วยน้ำ เย็นจัด ในกาลนั้น โกณฑัญญพรหมณ์กลับได้สมหมายใจ ตั้งสติเฉพาะหน้า เมื่อจะกราบทูล สาเหตุที่พระเจ้าสีหัตนุราชทรงส่งมาและพระลักษณะแห่งบุรุษ ๓๒ ประการอันบริบูรณ์ของ พระสิริสุทโธทนะราชกุมาร จึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่พระเทวีเจ้า พระเจ้าสีหัตนุราชผู้เป็นใหญ่แห่งชนทั้งปวง มีพระ
 สกนธ์กายเป็นสิริรุ่งเรือง ทรงองอาจ เจริญด้วยสิริ [๒๘] พระองค์มี
 พระโอรสพระนามว่า พระสิริสุทโธทนะราชกุมาร ผู้เปรียบเสมือนพญา
 ไกรสีห์ ทรงพละกำลังดุจช้างสาร ๑๐ เชือก [๒๙] สมบูรณ์ด้วย
 อังคัพพพน้อยใหญ่ ทรงมีรูปทรงสมส่วน สง่างาม เหมือนพญาไกรสร
 สีหราชผู้สูงสุดใหญ่เนื้อทั้งปวงเยื้องกายออก [๓๐] พระเจ้าสีหัตน
 มหาราชจักกระทำการอภิเษกพระโอรสของพระองค์ สถาปนาพระโอรส
 ของพระองค์ให้สง่างามกว่าษัตริย์ทั้ง ๑๐๑ พระองค์ [๓๑] แม้พระ
 สิริสุทโธทนะราชกุมารนั้นมีพระชันษา ๑๖ ปี ทรงมีสิริ ประกอบด้วยความ
 งาม มีพระพักตร์ผ่องใส ลำเนาศิลปศาสตร์ทั้งปวง [๓๒] พวกข้า
 พระองค์เที่ยวแสวงหากุมารผู้ควรเป็นพระมเหสี ผู้มีลักษณะ ๖๔ ประการ
 บริบูรณ์ ประกอบด้วยเบญจกัลยาณี ในสถานทีนั้น ๆ [๓๓] พวกข้า
 พระองค์ เป็นผู้อันพระเจ้าสีหัตนุราชทรงส่งมาแล้ว เดินทางไปในสถานที
 ทุก ๆ แห่งที่ปรากฏ แม้เที่ยวไปในตระกูลชั้นสูงสุด และตระกูลต่ำ
 ๘๔,๐๐๐ ตระกูล ก็ไม่พบจึงมาในเมืองนี้ แต่ในวันนี้นั้นเอง พวกข้า
 พระองค์ได้พบพระราชมาริ ซึ่งไม่มีผู้เสมอเหมือนในชีวลโลกนี้ ล่วงล้ำ
 ชาวโลก ผู้เป็นดุจเทพกัญญา มีวงศ์อันประเสริฐ ทรงรุ่งเรือง มีความ
 สง่างามกว่านารีทั้งปวงแล้ว จักกลับไปสู่บุรีใหญ่ จักกราบทูลเหตุแห่ง
 การพบพระองค์แด่พระราชา [๓๔-๓๗] พระองค์ดำรงอยู่ในฐานะแห่ง
 พระมเหสี จักมีความมั่งคั่ง พระราชาจักทรงกระทำการอภิเษกสมรส
 [๓๘] ทั้งสองพระองค์เป็นผู้มีวัยเสมอกัน มีศีลดี มีวรรณะเสมอกัน

มีศรัทธาและปัญญาเสมอกัน จักครอบครองความเป็นพระราชา [๓๙]
 เหมือนท้าวสักกะอยู่ร่วมกับพระนางสุชาดาอสุรกายุญา พระองค์ผ่านราช
 สมบัติแล้วจักส่งงาม ดังพรรณนามาฉะนี้ [๔๐] พวกข้าพระองค์ดำริ
 อย่างนี้จึงมีใจเบิกบานยินดี พวกข้าพระองค์ทั้งหมด ๔ คนมาแล้ว เพื่อ
 ประโยชน์แห่งพระองค์ [๔๑]

ฝ่ายพระนางสิริมหามายา ครั้นลำดับค้ำนั้นแล้ว แม้ไม่ได้ทรงพบเห็นพระสิริสุทโธท
 ราชกุมาร ก็มีความพอพระทัยยิ่งนักเหมือนประทีปอันลุกโผลงในหลุมอันลึกยิ่งนักประมาณ
 ๑๐๐ วา บังเกิดความรักขึ้นในพระทัย เหมือนหนึ่งได้พบเห็นกัน คนผู้เป็นมิตรของผู้ใดมีอยู่
 ทราบใด ที่ห่างไกลยอมไม่มีแก่ผู้นั้นทรานั้น เหมือนยอดศิรบรรพตไม่ไกลสำหรับนกยูง
 ดวงอาทิตย์ซึ่งสถิตอยู่ในระหว่างกลีบเมฆในท้องฟ้าไม่ไกลต่อดอกปทุมในน้ำ และดวงจันทร์
 ไม่ไกลสำหรับดอกโกมุทในน้ำ ฉะนั้น เพราะเหตุนั้น พระนางสิริมหามายาราชกุมาริครั้นได้
 สดับข่าวสารของพระสิริสุทโธทราชกุมารแล้ว ก็บังเกิดความรักขึ้นทันที สมดังคำที่พระผู้มี
 พระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ความรักนั้นย่อมเกิด ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติ
 ปางก่อน ๑ ด้วยการเกื้อกูลกันในชาติปัจจุบัน ๑ เปรียบเหมือนดอกอุบล
 เกิดขึ้นในน้ำ ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ น้ำและโคลนตม ฉะนั้น [๔๒]

ฝ่ายพระนางสิริมหามายาราชกุมาริครั้น ได้สดับถ้อยคำของโกณฑัญญพรานมณ
 ีพระหฤทัยยินดียิ่ง แต่ทรงปิดบังไว้ด้วยมายาสตรี แสร้งมีพระเสาวนีย์ดุจไม่เจริญพระหฤทัย
 ว่า ท่านมหาพรานมณผู้เจริญ ตัวเราเป็นกุมารียังเยาว์วัยยิ่งนัก ยังมีพระราชบิดามารดาอยู่
 ท่านจงไปสู่นักพระชนกชนนีแล้วปรึกษากันเถิด ฝ่ายพรานมณรับฟังพระเสาวนีย์นั้นแล้ว
 จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ดิละ พระเจ้าสีหนุราช ในเวลาที่ทรงส่งข้าพระบาทมา ทรง
 วางเครื่องประดับแก้วมณีเป็นราชบรรณาการไว้ในมือของข้าพระองค์ รับสั่งว่า ท่านพรานมณ
 ผู้เจริญ ท่านพบนางแก้วในที่ไหน จงคล่องเครื่องประดับแก้วมณีนี้ที่พระศอกของนาง ในที่นั้น
 เกิด เพราะฉะนั้น ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระองค์จงรับเครื่องประดับแก้วมณีนี้ ซึ่งพระเจ้า
 สีหนุราชพระราชทานเถิด ฝ่ายพระนางสิริมหามายาราชกุมาริ สดับค้ำนั้นแล้วรับสั่งว่า ดิละ
 พรานมณ ท่านจงนำมาเถิด ดังนี้แล้ว ให้นางปริจาริกาผู้หนึ่งรับเอาเครื่องประดับแก้วมณีนั้น

โปรดให้ล้างด้วยน้ำหอม ประพรมด้วยของหอมนานาชนิดแล้วให้ใส่ไว้ในกล่องแก้วมณี รับสั่งให้เรียกสุปิตตมหาอำมาตย์มาแล้ว ตรัสเล่าความตามถ้อยคำของพราหมณ์ทุกประการแล้วให้นำพราหมณ์ทั้ง ๔ คน พร้อมทั้งกล่องแก้วมณีไปสู่สำนักของพระราชบิดาของพระองค์ ในกรุงเทพมหานคร ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ให้เรียกพราหมณ์สหายของตนทั้ง ๗ คน เข้าไปสู่กรุงเทพมหานครพร้อมกับสุปิตตมหาอำมาตย์ สุปิตตมหาอำมาตย์ก็นำพราหมณ์ทั้ง ๔ คนนั้นไปเฝ้าพระเจ้าชนาธิปราช ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบบังคมทูลถ้อยคำทั้งปวงแล้วแนะนำตัวพราหมณ์ทั้ง ๔ คน

พระเจ้าชนาธิปราช ครั้นสดับคำนั้นแล้ว รับสั่งกับพราหมณ์ทั้ง ๔ คน อย่างนี้ว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญ พวกท่านถูกพระเจ้าสีหนุราชผู้เป็นอธิบดีแห่งกษัตริย์ ๖๐๐,๐๐๐ พระองค์ ส่งมาเพื่อแสดงนางแก้วผู้ประเสริฐ ซึ่งเทียบพร้อมด้วยสตรีลักษณะ เพื่อต้องการอภิเษกพระสิริสุทโธทนราชกุมารพระโอรสของพระองค์จริงหรือ เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๔ คน กราบทูลว่า เป็นความจริง พระเจ้าคะ พระเจ้าชนาธิปราชจึงตรัสถามอีกว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญ พระสิริสุทโธทนกุมารนั้นมีพระชันษาเท่าไร พราหมณ์เหล่านั้นกราบทูลว่า ขอเดชะ พระราชกุมารนั้นขณะนี้พระชันษา ๑๖ ปีบริบูรณ์ พระเจ้าชนาธิปราชตรัสถามว่า พราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น พระราชกุมารนั้นทรงรักษาเบญจศีล หรือทศพิธราชธรรมหรือไม่ พราหมณ์ทั้ง ๔ คน กราบบังคมทูลว่า ขอเดชะ พระราชกุมารนั้น ตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ ทรงรักษาเบญจศีล หรือทศพิธราชธรรมเป็นนิตย์ พระเจ้าชนาธิปราชสดับถ้อยคำนั้น จึงตรัสถามว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญ ทศพิธราชธรรมเป็นอย่างไรเล่า โกณฑัญญพราหมณ์ เมื่อจะกราบทูลราชธรรม ๑๐ ประการ แต่พระเจ้าชนาธิปราช จึงกล่าวเป็นคาถาประพันธ์ว่า

ราชธรรม ๑๐ ประการนั้น คือ ทาน ๑ ศีล ๑ การบริจาค ๑ ความ
ซื่อตรง ๑ ความอ่อนโยน ๑ ความเพียรเผาบาป ๑ ความไม่โกรธ ๑
ความไม่เบียดเบียน ๑ ความอดทน ๑ และสัจจะ ๑ [๔๓]

พระราชกุมารนั้นทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรมเป็นนิตย์ พระเจ้าคะ พระเจ้าชนาธิปราชทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว มีพระราชหฤทัยยินดี เมื่อจะทรงสรรเสริญจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลทั้งประพตีสัจธรรม ไม่ทั้งประพตีสัจธรรม เพราะว่า บุคคลผู้
ประพตีสัจธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า [๔๔]

พระเจ้าขนานิปราชครันตร์สพระถาคานี้แล้ว ทรงจินตนาการว่า พระสิริมหามายา
ธิดาของเราก็มีพระชันษาได้ ๑๖ ปีบริบูรณ์ บัดนี้ พระเจ้าสินธุราชนี่ก็เป็นชาติดิยตระกูล
มีมัทธิดุทธิและเดชานูภาพยิ่งใหญ่แผ่ไปทั่วกลลขมพูทวีปนี้ เพียบพร้อมพลช้าง พลม้า ช้าง
ทาสหญิงชาย ทั้งมีโภคสมบัติมาก ทรงมีบุญญาธิการ มิได้มีกษัตริย์แม่สีกพระองค์หนึ่งที่จะ
เสมอเหมือน พระสิริสุทโธทนะกุมารพระโอรสของพระองค์ก็เป็นผู้มีบุญญาธิการมาก แม้ได้
ราชาภิเษกกับพระสิริมหามายาธิดาของเรา ก็จักเป็นพระราชผู้เลิศในแผ่นดินขมพูทวีปนี้
มีพระราช ๑๐๑ พระองค์แวดล้อม สตรีอื่นมิได้เทียบเทียมเสมอเหมือนด้วยธิดาของเรา
พระสิริมหามายานั้นสมควรที่จะเป็นอัครมเหสีของพระสิริสุทโธทนะราชกุมารนั้น เมื่อพระเจ้า
ขนานิปราชทรงจินตนาการอยู่เช่นนั้น ทรงบังเกิดปิติขึ้นในพระราชหฤทัย หัวเธอรับสั่งให้เรียก
หาสุปิตตอำมาตย์นั้นมาแล้วตรัสสั่งว่า ท่านอำมาตย์ผู้เจริญ ท่านไปสู่สำนักของพระเทวี
กราบทูลเหตุที่พราหมณ์ทั้งหลายมาแล้วจงนำโภชนาหารมาเกิด อำมาตย์นั้นรับพระราช
โองการว่า ดีละ แล้วไปยังสำนักของพระเทวี กราบทูลให้ทรงทราบ พระเทวีทรงสดับด้วยคำ
ของอำมาตย์นั้น จึงรับสั่งให้ตกแต่งนานาโภชนาหารพระราชทานแก่อำมาตย์ ฝ่ายอำมาตย์
นั้นนำโภชนาหารนั้นมาถวายแต่พระราช ฝ่ายพระราชโปรดให้พราหมณ์ทั้ง ๘ คน บริโภค
โภชนาหารนั้น

แม้ในกาลนั้น พระนางสิริมหามายาราชกุมารีทรงเล่นตามพระราชอัธยาศัย ใน
อุทยานอันรื่นรมย์ เสด็จลงจากบัลลังก์ประทับรดพระที่นั่งเสด็จกลับเข้าสู่พระนครพร้อมด้วย
ข้าราชการบริพารหมู่ใหญ่ พระเจ้าขนานิปราชทอดพระเนตรเห็นพระนาง จึงรับสั่งให้เรียกพระ
ธิดาของพระองค์มา โปรดให้ประทับบนวรมัญจาอาสน์ร่วมกับพระองค์ ลำดับต่อจากนั้นโปรด
ให้เรียกพระบรมวงศานุวงศ์ พระโอรส และหมู่เสนาบดีอำมาตย์เป็นต้น กับทั้งเศรษฐีคฤหบดี
และพระอัครมเหสีของพระองค์มาสมโภชสนับนินาทพร้อมกันแล้ว ตรัสปรึกษากันถึงการอันควร
หรือมิควรกับชนเหล่านั้น

เหล่าเสนาบดีและอำมาตย์เป็นต้น ครั้นสดับข้อความนั้นแล้ว ได้พากันกราบทูล
ด้วยจิตปลาบปลื้มว่า ดี พระเจ้าคะ ส่วนพระเจ้าขนานิปราชพระราชทานที่พักอาศัยแก่

พรหมณ์ทั้ง ๔ คนแล้วโปรดให้อยู่พักแรมในเคนสถานหลังหนึ่งในราตรีนั้น ครั้นเวลารุ่งเช้าโปรดให้เรียกหาพรหมณ์ทั้ง ๔ คน ทรงเลี้ยงรับรองด้วยโภชนาหาร ทรงกระทำพระราชกรณียกิจตามสมควร พระราชทานเครื่องบรรณาการแก่พรหมณ์ทั้ง ๔ คน และเครื่องราชบรรณาการที่จะพึงถวายแต่พระเจ้าสีหัตนุราช ตรัสตอบด้วยคำที่ควรแล้วส่งพรหมณ์เหล่านั้นกลับไป ลำดับนั้น พรหมณ์ทั้ง ๔ คน ถวายบังคมพระเจ้าชนาธิปราชแล้วกราบบังคมทูลลาออกจากพระนครกลับไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์

ในวันนั้น ฝ่ายพระเจ้าสีหัตนุราชทรงสงสนานแล้ว เสวยพระกระยาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ แล้ว เสด็จสู่ปราสาททองพร้อมด้วยข้าราชการบริพารหมู่ใหญ่ ทรงเปิดสีหบัญชรในเบื้องทิศตะวันออก มีพระพักตร์ไปทางด้านปราจีนโลกธาตุ ประทับบนพระราชบัลลังก์ปรึกษาเรื่องการมงคลกับเหล่ามหาอำมาตย์ทั้งหลาย เสด็จลงจากปราสาทในเวลาเย็น เสด็จขึ้นสู่พระมณฑป เสวยพระกระยาหารค่ำแล้วเสด็จเข้าสู่ห้องสิริครรภโศยาสน์แล้วทรงบรรทม ในเวลาใกล้รุ่ง พระองค์ทรงพระสุบินถึง(เมือง)นิพพานอันไม่มีความอาลัยซึ่งสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีเหล่ายักษ์เป็นต้นมิเคยได้รับในโลกพร้อมทั้งเทวโลก พระสุบินนั้นมืออย่างนี้ คือ มีมหารัตนวิมานอันหนึ่งผุดขึ้นจากภาคพื้นภายใต้แผ่นดินสูงพันภวคคพรหม ประดิษฐานอยู่ในท่ามกลางชมพูทวีปนี้ ก็รัตนวิมานนั้นมี ๒๔ ชั้น ชั้นล่างสูง ๘๒,๐๐๐ โยชน์ กว้างใหญ่ตั้งครอบคลุมเหมือนจักรวาลโดยรอบ ชื่อว่า พื้นทั้ง ๒๔ ชั้น คือ โลกชั้นกามาพจร ๗ ชั้น รูปพรหมโลก ๑๖ ชั้น อรูปพรหมโลก ๔ ชั้น อากาศที่เป็นช่องว่าง ๑ ชั้น มหารัตนวิมานนั้นมี ๒๔ ชั้น มันคงแข็งแรง งดงาม ยอดวิมานนั้นสำเร็จแล้วด้วยแก้วมณีเปล่งรัศมีไม่มีที่เปรียบปาน โอภาสส่องสว่างไปตลอดทั่วทั้งมีนจักรวาลอันเป็นชาติเขตตั้งอยู่ มหาวิมานมีพื้น ๒๔ ชั้นนั้นสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ มีแสงสว่างรุ่งเรือง เป็นที่น่ายินรมย์ใจของชนทั้งปวง ในรัตนวิมานนั้นมีรัตนบัลลังก์ สูง ๓,๕๐๐,๐๐๐ โยชน์ กว้าง ๗๐๐,๐๐๐ โยชน์ ในรัตนบัลลังก์นั้นมี อัครบุรุษผู้เลิศ (นรสีห์) คนหนึ่งนั่งอยู่กับนางเทพอัปสรกัญญาบริวารของตนเป็นอันมาก ดำริที่จะเปิดประตูอมตมหานฤพพาน ในขณะนั้นนั่นเอง มหาเมฆอันสมบูรณ์ด้วยหยาดน้ำมีรูปร่างต่าง ๆ ก็ผุดขึ้นจากห้องจักรวาลโดยรอบ ทำหยาดฝนให้ตกลงมาแทบเท้าของอัครบุรุษผู้นั้น แม้เมฆที่หลังหยาดน้ำรูปร่างต่าง ๆ ลงมาพอได้สดับคำกล่าวของอัครบุรุษนั้น ก็กลายเป็นมนุษย์แวดล้อมอัครบุรุษผู้นั้นนั่นเอง ในกาลนั้น มหาบุรุษก็ให้มนุษย์เหล่านั้นเล่าเรียนศิลปศาสตร์เป็นอันมาก ให้ความสุขอันไม่มีสิ่งใดเปรียบปานแก่พวกเขา นี่เป็นพระสุบินนิมิตข้อที่ ๑

ในส่วนเบื้องบูรพทิศจากรัตนวิมานนั้น ได้มีมหาคงคาสระใหญ่แห่งหนึ่ง ลึกยิ่งนัก ไม่มีขอบคัน กว้างใหญ่ยิ่ง มีนุรุษคนหนึ่งนั่งอยู่ที่ริมฝั่งคงคานั้น แลดูฝั่งโน้นอยู่ ย่อมเป็นผู้เห็นฝั่งแห่งทุกซัอันยิ่ง ในกาลนั้น ฝ่ายมหาบุรุษผูกเครื่องสัมภาระเป็นเรือ ที่ทำด้วยรัตนจะจอดอยู่ที่ทำนาคงคา ในขณะนั้น ฝ่ายฝูงสัตว์ทั้งหลายโผล่ขึ้นจากพื้นมหาสมุทรตกลงแทบเท้าของมหาบุรุษนั้นแล้วก็กลับกลายเป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐเสาะเรียนมนต์ ต่อจากนั้น ฝ่ายสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีรูปร่างต่าง ๆ ผุดขึ้นจากภายใต้พื้นปฐพี หมอบอยู่แทบเท้าของมหาบุรุษนั้นแล้วก็กลับกลายเป็นมนุษย์เสาะเรียนมนต์เช่นนั้นเหมือนกัน แม้สัตว์ทั้งปวงผู้ประดับประดาด้วยรูปร่างต่าง ๆ ก็ลงจากอากาศ กลายเป็นมนุษย์เสาะเรียนมนต์เช่นนั้นเหมือนกัน ในกาลนั้น มหาบุรุษพาชนทั้งหลายไปพักอยู่บนเรือแก้วนั้น ไม่นำน้ำเค็มที่ลึกและกว้างแม้สักหยดหนึ่งเข้าไปในเรือแก้วนั้น ตนเองนั่งจับหางเสือเรือบังคับให้ตรง ทำรงแผ่นผ้าด้วยผ้าหุงสีแดงประดับไว้ด้วยตน กำจัดข้าศึกต่าง ๆ ด้วยถ่อคือสติ ให้เรือแล่นไปด้วยการแลดู นำชนทั้งหลายไปสู่ฟากฝั่งโน้นซึ่งมองยังไม่เห็น ให้เข้าไปสู่พระนคร ชื่อว่า อนาลยนคร ซึ่งมีกำแพง ๗ ชั้น สมบูรณ์ด้วยปราสาทอันประเสริฐ เป็นแดนเกษม ไม่มีความแก่ ไม่มีความตาย แล้วกลับมาบรรพทุกชนผู้ประเสริฐทั้งหลายนำไปด้วยเรือแก้วอีก พระมหาบุรุษเมื่อกระทำอย่างนี้บ่อย ๆ ก็ได้เป็นเจ้าของแห่งวิมานแก้ว แม้นี้ก็พระสุบินอีกประการ ๑

พระเจ้าสีหนุราชครั้นทอดพระเนตรเห็นพระสุบินนิมิตเช่นนี้แล้ว ทรงตื่นบรรทม เล็ดจลุกขึ้นจากแท่นบรรทม ทรงกระทำสรีริกปฏิบัติบนเรือนราชบัลลังก์แต่เช้าตรู่ รับสั่งให้เรียกมหาพราหมณ์ผู้เป็นบิดาของโกณฑัญญพราหมณ์มา ทรงกระทำสักการะแก่มหาพราหมณ์แล้วตรัสบอกพระสุบินนิมิตตามที่พระองค์ได้ทรงเห็น ครั้นนั้น มหาพราหมณ์นั้นตรวจลอบพระสุบินนิมิตที่พระราชาทรงเห็น ได้พยากรณ์พระสุบินของพระราชาด้วยศิลปวิทยาของตนประหนึ่งเห็นด้วยตาทิพย์ว่า ขอเดชะ พราหมณ์ทั้ง ๔ คนได้พระกุมารผู้มีเบญจกัลยาณี เทียบพร้อมด้วยพระลักษณะ เหมาะสมที่จะกระทำการอภิเษกกับพระสิริสุทโธทนะราชกุมารพระราชโอรสของพระองค์ บัดนี้ เดินทางกลับมาแล้ว

พระราชาครัั้นได้สดับคำพยากรณ์นั้น จึงตรัสถามว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญ พราหมณ์ทั้ง ๔ คน ได้พระกุมารผู้มีลักษณะบริบูรณ์ จักมีคุณอะไรแก่เราเล่า มหาพราหมณ์นั้นกราบทูลว่า ขอเดชะ ไม่มีคุณอะไรแก่พระองค์ แต่พระกุมารที่พราหมณ์ทั้ง ๔ คน ได้มา

เป็นนางแก้ว มีลักษณะเทียบพร้อมบริบูรณ์ จะเป็นพระมารดาของพระสัพพัญญุตพุทธเจ้าผู้ให้
นิพพานสุข

ฝ่ายพระราชาทรงสดับคำพยากรณ์นั้นแล้ว ตรัสถามว่า พรานมณีทั้ง ๔ คน จักมา
สู่สำนักของเราในกาลใด มหาพรานมณีนั้นกราบบังคมทูลว่า ขอเดชะ พรานมณีทั้ง ๔ คน
เหล่านั้นจักมาถึงในบัดนี้ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงเห็นพระสุบินนิมิต พระราชาทรงสดับ
คำนั้นแล้ว ได้ทรงมีพระราชหฤทัยเบิกบานยินดียิ่งนัก

วิวามงคลปริวรรต นุพพภาค ปริจเฉทที่ ๑ จบ

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิเวกคณิกถา ปริเฉทที่ ๒ (ปัจฉิมภาค)

เมื่อพระเจ้าสีหหนุณกำลังตรัสอยู่กับมหาพราหมณ์นั่นเอง ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๔ คน ก็พากันมาพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ ครั้นนั้น พระเจ้าสีหหนุททอดพระเนตรไปเบื้องทิศบูรพา เห็นพราหมณ์ทั้ง ๔ คน เพียบพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการเดินทางมาแล้ว มีพระหฤทัยยินดียิ่งนัก รับสั่งว่า โอ เป็นลาภของเราหนอ ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายเข้าไปเฝ้ายังสำนักของพระเจ้าสีหหนุ ทถวายเครื่องราชบรรณาการ ฝ่ายพระเจ้าสีหหนุททอดพระเนตรเห็นเครื่องราชบรรณาการนานับประการ ทรงจินตนาการว่า เครื่องราชบรรณาการนี้ ประมาณค่ามิได้ พราหมณ์ทั้ง ๔ คนเหล่านี้ คงจะได้กุมาริผู้เป็นธิดากษัตริย์ซึ่งบริบูรณ์ด้วยลักษณะ ในเวลาที่พราหมณ์นั่งลงแล้วครู่หนึ่ง จึงตรัสถามอย่างนี้ว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญ พวกท่านเที่ยวแสวงหาได้นางผู้ประเสริฐหรือไม่ ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๔ คน ในเวลาที่พระราชารับสั่งถาม มีจิตโลมณัสยิ่งนัก กราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ พวกข้าพระองค์ไปทั่วชมพูทวีปทั้งสิ้น เทียบไปในพระนคร ๘๔,๐๐๐ พระนคร ตรวจดูทั้งในชาติดิยราชวงศ์และวงศ์เสนาบดี ไม่พบนางแก้วผู้ประเสริฐ เมื่อพวกข้าพระองค์กำลังเดินทางกลับ ได้พบพระสิริมหายาราชกุมาริ พระราชธิดาของพระเจ้าชนาธิปราช ในกรุงเทวทหบุรี พระนางประกอบด้วยลักษณะ ๖๔ ประการและเบญจกัลยาณี พันพระบาททั้งสองของพระนางบริบูรณ์ด้วย(ลาย)ดอกปทุม ๕ ชนิด สังข์ จักร มหานทีทั้ง ๗ พวงมาลาและผอบ ประดับประดาด้วยรูปทวิปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวิปน้อย ๒,๐๐๐ เป็นบริวาร และรูปน่านัปการ บริบูรณ์ด้วยรูปพระจันทร์ พระอาทิตย์และดาวนักษัตร อันบริสุทธิ์ยิ่งนัก พระนางเป็นรัตนกัญญาที่ประเสริฐ ไม่มีใครเทียบเทียมในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ดุจพระจันทร์และพระอาทิตย์ซึ่งกำลังโคจรอยู่เหนือยอดภูเขาคุนธระนั้น พระเจ้าสีหหนุ ครั้นทรงสดับคำนั้นแล้ว บังเกิดปีติขึ้นในภายในพระหฤทัยยิ่งนัก ท้าวเธอรับสั่งถามพราหมณ์ทั้งหลายอีกว่า ท่านพราหมณ์ผู้เจริญ บริวาร พลช้าง พลม้า และโภคสมบัติของพระเจ้าชนาธิปราช มีประมาณเท่าไร พราหมณ์เมื่อจะถวายรายงานสมบัติของพระเจ้าชนาธิปราชนั้น แต่พระราชาก็กราบบังคมทูลว่า

ขอเดชะ ข้าแต่พระราชารู้เป็นใหญ่ในสากยวงศ์ ทรงเป็นที่พึงของพวกข้าพระองค์ ผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ พระเจ้าชนาธิปราชแม้พระองค์นั้น เป็นผู้มียุญญาธิการ ทรงมหิทธานุภาพ [๔๕] กรุงเทวทหนครก็เป็นเมืองใหญ่

มีปรากฏล้อมรอบ ๗ ชั้น ประกอบด้วยประตู ป้อมและเชิงเทิน มีคูกลีกล้อมรอบ ๗ ชั้น [๔๖] ท่ามกลางพระนครกิ่งดงาม ปานประหนึ่งต้นไม้ทองคำ (ต้นกัลปพฤกษ์) อันรุ่งเรืองสะพรั่ง มีปราสาทประกอบด้วยเครื่องแวดล้อม ๕ ประการ ประกอบด้วยวิมานมีรัศมีอันบริสุทธิ์ [๔๗] มีกองทัพยิ่งใหญ่ ประกอบด้วยรีพล ๙ โภฏี มีพลข้าง ๕ โภฏี พลม้าชั้นดี ๗ โภฏี โพรพลของพระเจ้าขนาธิปราชานั้นนับประมาณมิได้ [๔๘] พลธนู ๔๔,๐๐๐ นาย พระราชทรัพย์ในท้องพระคลังและข้าทาสาชายหญิงก็มีมากมายเหลือประมาณ [๔๙] ทั้งภายในและภายนอกราชธานีมีหมู่บ้านกว้างใหญ่ไพศาล ภายในพระนครมีเศรษฐีอยู่ ๔ โภฏี [๕๐] ภายนอกพระนครก็มีคหบดีมหาศาลอยู่ถึง ๕ โภฏี คามนิคมชนบทมีพืชพันธ์ธัญญาหารเพียบพร้อมบริบูรณ์ [๕๑] พวกข้าพระองค์ตรวจดูอุทยานอันเป็นเขตพื้นที่รมณีสถานก็น่ารื่นรมย์ ดุจดั่งเทพนครทิพยสถานชั้นดาวดึงส์ [๕๒] มีแม่น้ำสายใหญ่ แม่น้ำสาขา ไสสะอาด มีทำน้ำที่ดี บรรดาชายหนุ่มหญิงสาวจำนวนมาก พวกกันเล่นสนุกสนานทั้งกลางวันและกลางคืน [๕๓] แวันแคว้นนั้นก็มีกษัตราหารนาง่าย น่ารื่นรมย์ มีแต่ความเกษมสำราญ พระราชธิดาของพระราชานั้น มีพระนามว่าพระนางสิริมหามายา [๕๔] นารีทั้งปวงทั้งในเทวโลกและมนุษย์โลกนี้เทียบเทียมมิได้ สตรีเช่นนี้พวกข้าพระองค์มิได้เคยพบเห็นเลย ทรงมีบุญญาธิการยิ่งใหญ่แผ่ปรากฏ [๕๕] ขึ้นชื่อว่า นางแก้วรัตนกัญญาเช่นนี้ พวกข้าพระองค์มิได้เคยพบเห็นมาก่อน เหล่าชาติดิยักัญญา ๑๐๐,๐๐๐ คน พวกกันแวดล้อมพระราชธิดาอยู่ตลอดเวลา [๕๖] พระนางสิริมหามายาราชกุมารีทรงพระสิริโฉมงดงามในทิศทั้งปวง เปรียบเสมือนพระนางสุชาดาผู้มีความงดงามในสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเปรียบเสมือนพระจันทร์งามเด่น ส่องสว่างเหนือยอดเขา ในรัตติกาล [๕๗] สตรีที่มีความงดงามเช่นนี้ พวกข้าพระองค์มิได้เคยเห็นในทั่วทั้งชมพูทวีป พวกข้าพระองค์ได้เห็นพระราชกุมารีกำลังทรงเล่นสนุกสนานอยู่ในพระราชอุทยานที่นารื่นรมย์ เหมือนนันทอุทยานบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ [๕๘] พวกข้าพระองค์ได้พบพระราชกุมารี ผู้กำลังเล่นอยู่ในอุทยานอันรื่นรมย์ เกิดความหลงไหลคลั่งไคล้ พระราชธิดานั้นทรงมี

ความงามรุ่งเรือง ดวงดั่งแก้วมณีมีแสงส่องสว่างไปทั่วทุกทิศ [๕๙]
 ดวงดั่งต้นกัลปพฤกษ์ที่รุ่งเรือง ผลัดผลเป็นรัตนนานาชนิด ทรงมีความ
 รุ่งเรืองประดุจกองไฟที่ลุกโชติช่วง [๖๐] และทรงรุ่งเรืองเหมือนราชา
 แห่งหมู่ดาว (พระจันทร์) สว่างรุ่งเรือง ในท่ามกลางหมู่ดาวทั้งปวง นาง
 แก้วผู้ประเสริฐเช่นนี้ พวกข้าพระองค์มิได้เคยเห็นมาก่อน [๖๑] นาง
 แก้วที่พวกข้าพระองค์ได้พบเห็นด้วยอาณานิคมของพระองค์ เปรียบเสมือน
 ต้นไม้นานาชนิดผลัดผลเพราะฤดูกาลทั้งหลายที่แปรเปลี่ยนไป [๖๒]
 นางแก้วนั้นมีความสว่างรุ่งเรืองแห่งพระลักษณะ ๖๔ ประการเจิดฉาย
 เสด็จไปสู่พระอุทยาน ด้วยพระประสงค์จะทรงเล่นสำราญพระหฤทัย
 [๖๓] ตรัสมธุรสวาจาไพเราะ ปานเสียงร้องของนกกรวิก เหล่าพระ
 พรหมปาริสีช้พากันมาบันลือเสียงพรหมสรอันประเสริฐ ด้วยอำนาจแห่ง
 พรหม [๖๔] เส้นพระเกศยาวประมาณ ๙ ศอก ขดเป็นมววยงามสลวย
 [๖๕] เครื่องทรงภัสดราภรณ์สีทอง มีสายคาดเอวทองคำ ผ้าทูล
 เครื่องทรงมาจากต้นกัลปพฤกษ์ ในอุตตรกุรุทวีป [๖๖] เติมด้วยลวด
 ลายรูปนานาชนิด ประดับประดาด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพ เหล่า
 ชัตติยกุมารี ๑๐๐,๐๐๐ คน พากันแวดล้อมนางแก้วนั้นตลอดเวลา [๖๗]
 แม้พวกมนุษย์ที่ได้พบเห็นนางแก้วนั้นมิได้อิมตาอิมใจเลย สตรีทั้งปวงใน
 โลกนี้หรือในเทวโลกก็เทียบเทียมมิได้ [๖๘] พวกข้าพระองค์ได้พบนาง
 แก้วผู้สง่างามกว่านารีทั้งปวง ผู้ปรากฏอยู่ในโลกนี้เอง พระนามว่า พระ
 นางสิริหามาया [๖๙] มีพระราชบิดามารดาผู้ประเสริฐยิ่ง แม้พระ
 ชาติราชสกุลวงศ์ก็สูงส่ง ทรงสมบูรณ์ด้วยเบญจศีล สงบเสงี่ยมเรียบร้อย
 มีการฝึกฝนอบรมมาดี มีอินทรีย์งดงาม [๗๐] พระราชภารกิจของ
 พระองค์ผู้ประพาศคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ ทรงทศพิธราชธรรม พวกข้า
 พระองค์ได้ทำสำเร็จแล้ว รัตนกัญญานี้ไม่มีนารีอื่นเสมอเหมือนเลย
 [๗๑]

พราหมณ์ทั้งหลายพรรณนาสมบัติของพระเจ้าชนาธิปราชและพระสิริหามาयाราช
 กุมารีด้วยคาถาทั้งหลายเหล่านี้ ดังพรรณนามาจะนี้ แล้วกราบทูลถึงชาวสวาทที่พระเจ้าชนาธิป
 ราชตรัสตอบมาอีกว่า ขอเดชะ พวกข้าพระองค์ไปสู่สำนักของพระเจ้าชนาธิปราช พระราช

บิดาของพระสิริมหามายาราชกุมารนั้น ถวายเครื่องประดับแก้วมณีและเครื่องราชบรรณาการของพระองค์ กราบบังคมทูลด้วยคำที่พระองค์ตรัสสั่งทั้งหมด พรรณนาถึงความสุขและสมบัติพลช้าง พลม้า และกองทัพอันเกรียงไกรเป็นจำนวนมาก และมีทิวทัศน์ของพระองค์ ฝ่ายพระเจ้านาธิปราชนั้นมีพระเหตุที่ยินดียิ่งนัก ตรัสถามพวกข้าพระองค์อีกว่า พระเจ้าสีหนุมีพระโอรสที่พระองค์ ในเวลาที่พระเจ้านาธิปราชนั้นตรัสถาม พวกข้าพระองค์กราบทูลว่า ขอเดชะ พระโอรสของพระราชาแห่งพวกข้าพระองค์มี ๓ พระองค์ เมื่อตรัสถามว่าพระนามว่าอะไร พวกข้าพระองค์กราบทูลว่า ขอเดชะ พระโอรสพระองค์ใหญ่พระนามว่าพระสิริสุทโธทนราชกุมาร พระองค์กลางพระนามว่าพระสุกโกทนราชกุมาร พระองค์เล็กพระนามว่าพระอมิตโตทนราชกุมาร ฝ่ายพระเจ้านาธิปราชนั้นตรัสว่า ดีละ ทรงสดับคุณความดีของพระสิริสุทโธทนราชกุมารที่พวกข้าพระองค์พรรณามาแล้ว มีพระเหตุที่ยินดียิ่งนัก รับสั่งให้เรียกพระอัศวมเหสีของพระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีอำมาตย์และคนอุบตีมหาศาลมาแล้ว ตรัสปรึกษาถึงการกระทำวิวาหมงคลกับชนเหล่านั้น ชนเหล่านั้นทั้งหมดกราบทูลว่า ดีละ ในเวลาเสร็จสิ้นการปรึกษาหารือ พระราชทานเลี้ยงต้อนรับพวกข้าพระองค์จนอิ่มหน้าด้วยโภชนาหาร พระราชทานข้าวสารตอบการอวามงคลพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการ แล้วส่งพวกข้าพระองค์กลับ

ในกาลนั้น พระเจ้าสีหนุทรงสดับข่าวสารที่พระเจ้านาธิปราชตรัสตอบจากสำนักของพราหมณ์เหล่านั้น มีพระเหตุที่ยินดียิ่งยิ่ง ในขณะนั้นโปรดให้เรียกสุทธียอำมาตย์และเหล่าศากยราช ๖๐๐,๐๐๐ พระองค์ ตรัสปรึกษากับชนเหล่านั้นแล้ว รับสั่งให้เรียกพราหมณ์ทั้ง ๔ คน สุทธียอำมาตย์ สุตติมัตตเสนาบดีและกษัตริย์ ๓ พระองค์มาแล้ว ทรงมอบเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมากไว้ในมือของชนเหล่านั้น แล้วส่งชนเหล่านั้นไปสู่สำนักของพระเจ้านาธิปราช เพื่อจัดแจงการกระทำอวามงคล ชนเหล่านั้นทั้งหมดไปสู่กรุงเทวทหนคร กราบทูลข่าวสารของพระเจ้าสีหนุแต่พระเจ้านาธิปราช ในครั้งนั้น ฝ่ายพระเจ้านาธิปราชมีพระเหตุที่ยินดียิ่งนัก โปรดให้เรียกอุปาหนเสนาบดี สุตติติอำมาตย์ อุดการราชา ดิกรสาขาราชาและสีลทิวราชามาแล้ว ทรงมอบเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้นไว้ในมือของชนเหล่านั้น แล้วส่งชนเหล่านั้นไปสู่สำนักของพระเจ้าสีหนุ ฝ่ายราชทูตเหล่านั้นไปยังสำนักของพระเจ้าสีหนุกราบทูลเรื่องราวเพื่อประโยชน์แก่การกระทำวิวาหมงคลอันดี ฝ่ายพระเจ้าสีหนุครั้งสดับความนั้นแล้วทรงยินดียิ่ง ทำสักการะใหญ่หลวงแก่ราชทูตเหล่านั้น ทรงส่งราชทูตเหล่านั้นกลับไปพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการอันดี ต่อจากนั้น พระเจ้าสีหนุโปรดให้เรียก

ศากยราชทั้งปวงมาแล้ว ทรงจัดเตรียมสุราและข้าวปลาอาหารเป็นต้นจำนวนมาก เพื่อกระทำ การอวามงคล โปรดให้ข้าราชการหนทางจากกรุงกบิลพัสดุ์นครนั้นจนถึงกรุงเทพมหานคร โปรด ให้ประดับตกแต่ง รับสั่งให้ปลูกต้นกล้วยต้น้อย ที่สองข้างทาง จัดตั้งสภาโรงดนตรีสำหรับ ฟ้อนรำขับร้องและประโคมเครื่องดุริยางค์ ๕ ชนิด ที่สองฝั่งข้างทาง เบื้องบนหนทางคาดด้วย ผ้าม่านแล้วห้อยพวงดอกไม้และพวงของหอมนานาชนิด โปรดชำระดอกดอกไม้ ๕ ชนิด โปรด ให้ติดตั้งเครื่องเสียงนานาชนิด คือ บัณเฑาะว์ สังข์ กลองและตะโพน โปรดให้เจ้าศากยราช ทั้งหมดผู้เป็นดุจเทพยดาซึ่งเล่นอยู่ในอุทยานนันทวันขึ้นสู่ภูเขามังฆาน ๒,๐๐๐ เชือก ซึ่งผูก สายรัดกลางข้างอันสำเร็จด้วยเงิน มีผ้าคลุมมาจากต้นกัลปพฤกษ์ทองคำ ห้อยกระดิ่งทองคำ และใบโพธิ์เงิน บนหลังข้างนั้นประดิษฐานปราสาทอันขจิตด้วยรัตนนานาชนิด ที่กัน เศวตฉัตรด้ามทอง ส่วนยอดเป็นแก้วมณี ใบเป็นมุกดา ซึ่งประดับประดาด้วยเครื่องอลังการ ต่าง ๆ โปรดให้ยกพระสิริสุทโธธรราชกุมารขึ้นประทับบนคอปญาคชสาร ชื่อว่า รัตนปัจฉิม ให้กษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์แวดล้อมพระราชกุมารนั้น ลำดับนั้น ศากยราชกุมารทั้งหมด ทรง งดงามยิ่ง ดุจเทพกุมารผู้เล่นอยู่ในนันทวันอุทยาน ขึ้นสู่มา ๓,๐๐๐ ตัว ลำดับนั้นมีสีชาวดังดอกพุด เท้ามีสีหงสมาท(สีแดงเรื่อ) มีพื้นดุจดั่งเพชร มีมือเท้าแดงเข้ม ซึ่งประดับประดา ด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพ มีกำลังเร็วดุจลมกรด ดุจหมู่ม้าอันเป็นพาหนะของพระจันทร์ แวดล้อมพระสิริสุทโธธรราชกุมาร ลำดับนั้น พลธนู ๙๐๐,๐๐๐ นาย ถือธนูครบมือ ประดับ ด้วยรัตนอันวิจิตร มีสีเขี้ยว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีแดงอ่อนและสีปักษีสรร เดินทางไปข้าง หน้าพลข้างทั้งหมด ในกาลนั้น ฝ่ายพระเจ้าสีหัตถราชโปรดให้นำแก้วมณี ๓,๐๐๐ เล่ม บรรทุก ข้าวสารข้าวสาลีเต็มเดินทางไปข้างหน้า ต่อจากนั้น โปรดให้นำแก้วมณี ๔,๐๐๐ เล่ม ให้ชน หม้อทรัพย์เป็นต้นมา ให้เดินทางไปข้างหน้า ต่อจากนั้น บรรทุกแก้วมณี ๖,๐๐๐ เล่มให้เต็มด้วย เนื้อสัตว์เนื้อปลานานาชนิด ผลมะม่วงรสอร่อย เครื่องราชบรรณาการนานาชนิด และเกลือ พริก น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำตาลกรวดและพลูเป็นต้น ให้เดินทางไปข้างหน้า ส่วนพระองค์เองมี เหล่าเสนาบดีอำมาตย์คฤหบดีเศรษฐีพราหมณ์และหมู่ นางสนมกำนัลแวดล้อมเสด็จขึ้นสู่ข้าง มงคล เสด็จพระราชดำเนินไปข้างหลังสุดพร้อมด้วยเสนา ๔ เหล่าทัพ

ครั้งนั้น พระเจ้านาธิปราชทรงสดับว่าพระเจ้าสีหัตถเสด็จมาแล้ว จึงรับสั่งให้เรียก พระอัศวมเหสีของพระองค์มา มีเหล่าเสนาบดีและอำมาตย์เป็นต้นแวดล้อม ประทับพระ ราชยานน้อย เสด็จออกจากพระนคร พักพระราชยานนั้นไว้ในโอศิกอุทยาน เสด็จพระดำเนิน ด้วยพระบาท ทำการต้อนรับพระเจ้าสีหัตถ ถวายบังคมพระเจ้าสีหัตถ นำไปสู่พระนครของ

พระองค์ ครั้นนั้น พระเจ้าสีหนุทศพรเนตรเห็นลุมพินีวันอุทยานนำรีนรมย์ยิ่งนัก รับสั่งกับ พระเจ้าชนาธิปราชย์อย่างนี้ว่า พระสหาย พลช้าง พลม้าของหม่อมฉันมีจำนวนมาก ไพรพลก็ มีมาก การประทับภายในพระนครไม่เหมาะสม เพราะฉะนั้น มหาอุทยานนี้มีพื้นที่กว้างขวาง ยิ่ง แม้มหานทีนี้ก็ลึกยิ่ง หม่อมฉันควรจะประทับอยู่ในสถานที่นี้เอง พระเจ้าชนาธิปราชย์ สดับคำนั้นแล้วตรัสว่า ดิถี พะยะคะ แล้วโปรดให้ชำระสถานที่นั้นถวายเป็นพระเจ้านครโปรด ให้ตั้งค่ายพักแรมในพระราชอุทยานนั้นนั่นเอง ในเวลารุ่งอรุณวันรุ่งขึ้น รับสั่งให้เรียกอาจารย์ ช่างไม้ชื่อว่าสุรคณมาแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างมณฑปสูงกิ่งโยชน์ โปรดให้สร้างปราสาท ๒๙ ชั้น ชื่อโกกนุท ประดับด้วยเสา ๘๐๐ ต้น ต่อจากนั้น ฝ่ายพระเจ้าชนาธิปราชย์ โปรดให้ สร้างธัญมุตปราสาทและเวฬุปัตตปราสาท ปราสาททั้ง ๓ หลังสำเร็จด้วยเวลา ๑ เดือน เท่านั้น ในเดือน ๔ โปรดให้ประดับประดากรุงเทพมหานครให้เหมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ให้ ประดับประดาโคกอุทยานด้วยปรากฏารทั้งหลาย ให้ประดับประดาปราสาททั้ง ๓ หลังและ พระมหามณฑป และกระทำของรัตนะ ๗ ประการ สูงประมาณหัวลำตาล บนบังลังก์อันมีค่า มากในท่ามกลางมณฑป คลุมด้วยผ้ากัมพลอันหาค่ามิได้ ประดิษฐานไว้ ในเวลารุ่งอรุณ โปรดให้พระนางสิริมหามายาราชกุมารีทรงสนาน ด้วยน้ำเจือด้วยจันทร์แดงชื่อว่าสิริจันทร์ ประดับด้วยเครื่องอลังการนานาชนิด โปรดให้นางกุมาริกา ๑๐๐,๐๐๐ คนแวดล้อม

ในกาลนั้น พระเจ้าสีหนุทศพรโปรดให้พระสิริสุทโธเนราชกุมารีทรงสนาน ด้วยน้ำเจือ ด้วยของหอมนานาชนิด ให้ทรงเครื่องทรงสำหรับราชาภิเษก โปรดให้ประดับตกแต่ง ด้วย เครื่องอลังการนานาชนิด ดูเวลาอันสมควร กำหนดว่า เวลานี้ควรจะเสด็จไป ดังนี้แล้ว โปรด ให้คล้องมหาพิชัยราชรถ ด้วยพวงรัตนนานาชนิด เทียมม้าสีดอกโกมุท ๔ ตัว ประสงค์จะส่ง ไปยังสำนักของพระนางสิริมหามายาราชธิดา

ในขณะนั้นนั่นเอง แทนบัณฑิตกัมพลสิลาอาสน์ ของท้าวสักกเทวราชแสดงอาการ ร้อน ท้าวสักกเทวราชทราบอาการที่แท่นบัณฑิตกัมพลสิลาอาสน์ร้อนขึ้น ทรงตรวจดูด้วย ทิพยจักขุว่า เพื่อประโยชน์อะไร ทรงเห็นเหตุนั้น ทรงทราบว่า บัดนี้ จะมีการวิวาหมงคล ครองเรือนของพระนางสิริมหามายาราชธิดา พระมารดาของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้จะทรง เปิดประตูสลักแห่งห้องมิดคือมิจจาภิภูฐีที่ถูกปกปิดไว้ ด้วยชายคือโมหะอันกล้าแข็งยิ่งนัก อัน เป็นที่สุดแห่งวิภูสงสาร ด้วยลูกดาลคืออริยมรรคมืองค์ ๘ กับพระสิริสุทโธเนราชกุมาร ดังนี้ แล้ว ทรงมีหมู่เทพยดาเป็นจำนวนมากแวดล้อม โปรดให้วิสุกรรมเทพบุตรถือผ้าทิพย์ ให้

พระนางสุชาดาอสูรก็อุญยานำหน้าเสด็จลงสู่กรุงเทวทหปุรี ในขณะนั้น เทวดาประจำพื้นดิน รุกขเทวดา เทวดาประจำอากาศ ทั้งหมดปรึกษากันว่า พระกุมารผู้บังเกิดในพระครรภ์ของ พระนางสิริมหามายานั้น จักเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า พวกเราจักดูที่ประชุมใหญ่แห่งพระ พุทธมารดา พวกเทพดาเหล่านั้นมีจิตยินดียิ่ง ทำเสียงสาธุการกึกก้องเป็นอันเดียวกันด้วย เสียงนั้น เทพดาชั้นจาตุมหาราชจนถึงเทพดาชั้นดาวดึงส์ทำการสาธุการ ต่อจากนั้น เทพดาชั้นกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น ก็เปล่งเสียงตามลำดับ ต่อจากนั้นพรหมทั้งหลาย มี พรหมปาริสีชชา เป็นต้น จนถึงภวคคพรหมให้สาธุการบันลือขึ้น ในกาลนั้น แม้อสูรท้าวสม มหาพรหมทั้งหลายก็นำจักรใหญ่ดูจพระจันทร์เต็มดวงมา ด้วยเสียงนั้นนั่นเอง แม้อสูรมบัติ พรหมถือพระเต้าแก้วมณีอันเต็มด้วยน้ำหอมทิพย์ด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา ถือผอบแก้วอันเต็ม รัตนะนานาชนิดมีสีเขียวเป็นต้นมาด้วยพระหัตถ์เบื้องซ้าย เสด็จมาด้วยเสียงนั้นเหมือนกัน ฝ่ายพระเจ้าชนาธิปราชเห็นหมู่เทพดาทั้งปวงพากันมา มีพระหฤทัยยินดียิ่งนัก ทอดพระ เนตรเห็นเหตุอัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน เมื่อจะสรรเสริญจึงตรัสพระคาถาว่า

โอ ! พระธิดาของเรามีบุญญาธิการหนอ ก่อนหน้านี้มารดาบิดามิได้เห็น
 เลย ก็หมู่เทพดาพากันมา ทั้งท้าวสักกเทวราชและพระนางสุชาดาอสูร
 ก็อุญยากันในที่นี่ [๗๒] เทพดาชั้นกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้นก็บันลือ
 เสียง พระพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลก ภวคคพรหม ทั้งอสูรท้าวสมมหาพรหมก็
 พากันมาพร้อมกับเทพดาทั้งหลาย ในทิศทั้งหลาย ในสถานที่นี้ รุ่งเรือง
 ด้วยรัศมี [๗๓] ทองคำทั้งหลายก็เป็นไปในห้องจักรวาลทั้งหมด ปรากฏ
 เพราะหมู่เทพดาทั้งหลายในทิศต่าง ๆ หมู่เทพดาทั้งหลายโดย
 ประมาณ ๔๐,๐๐๐,๐๐๐ องค์ ทั้งหมดปรากฏทั้งในเบื้องบนและเบื้องล่าง
 เราได้เห็นแล้ว [๗๔]

ฝ่ายพระเจ้าชนาธิปราชนั้นพรรณนาเหตุอัศจรรย์ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนแล้ว โปรดให้
 ประดับตบแต่งหนทางเสด็จดำเนินไปของพระราชธิดาของพระองค์

ในกาลนั้น ฝ่ายท้าวสักกเทวราชตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาแล้ว รับสั่งให้ปรับ
 พื้นที่ให้เสมอ ในมณฑปโดยรอบ ให้กระทำพื้นแผ่นดินกึ่งโยชน์ซึ่งเป็นทางเสด็จพระราช
 ดำเนินมาของพระนางสิริมหามายาราชกุมารีให้เรียบเสมอ ในกาลนั้น เทพดาทั้งหมดก็พา

กันเล่นในที่ประชุมใหญ่ ฝ่ายพระนางสิริมหามายาราชธิดาประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์
 ทั้งปวง มีนางชัตติยภัณฑุญา ๑๐๐,๐๐๐ คนแวดล้อม เสด็จลงจากสุวรรณปราสาท ประทับ
 ราชรถอันมีค่ามาก กระทำพระนางสุชาดาอสูรภัณฑุญาไว้เบื้องหน้าของตน เสด็จออกจากพระ
 นครมุ่งหน้าไปยังพระราชอุทยาน ฝ่ายพระนางสุชาดาอสูรธิดามีนางเทพอัปสรแวดล้อม เสด็จ
 ขึ้นสูรฤทธิพิภพ เสด็จไปข้างหน้ารถของพระนางสิริมหามายาราชกุมารี ฝ่ายท้าวสักกเทวราช
 พระเจ้าชนาธิปราช พระนางสุนันทาเทวีพระราชมารดาของพระนางสิริมหามายานั้น หมู่นาง
 สนมกำนัลและพระราชาทั้งปวงก็เสด็จไปข้างหน้าหลังของพระนางสิริมหามายาตามลำดับ ฝ่าย
 เทพยดาทั้งหมดติดตั้งฉัตรธงชัยและธงแผ่นผ้า ทั้ง ๒ ข้างทางตามลำดับ เทพยดาละมณษุย์
 ทั้งหมดพากันนั่งในพระมหามณฑปโดยรอบ ในเวลาที่พระนางสิริมหามายาราชกุมารีนั้นเสด็จ
 ออก ฝนดอกไม้ทิพย์นานาชนิดมีดอกมณฑารพทิพย์ เป็นต้น ก็ตกลงมาจากอากาศ ในกาล
 นั้น มีก่องดอกไม้ที่ตกลงมากว้าง ๑ โยชน์ ยาว ๒ โยชน์ สูงท่วมหลังม้า ฝ่ายพระนาง
 สิริมหามายาราชกุมารีนั้น เสด็จถึงที่ซุ้มพระทวารพร้อมด้วยหมู่เทพยดา ในกาลนั้น พระเจ้า
 สีนตनुหักพลข้างและพลม้าเป็นอันมากไว้ตามลำดับ ลาดซ้าย ๗ ชนิดเหล่านี้ คือ ข่ายทอง ๑
 ข่ายเงิน ๑ ข่ายแก้วมุกดา ๑ ข่ายแก้วประพาฬ ๑ ข่ายแก้วมณีสีแดง ๑ ข่ายเพชร ๑ ข่าย
 แก้วมณี ๑ บนหลังของเศวตฤฎษรข้างมงคล นามว่า รัตนปัจฉัย ยกพระสิริสุทโธทนราชกุมาร
 ขึ้น เพื่อประทับบนหลังพญาครุฑซึ่งมีปราสาทอันขจิตด้วยทองและรัตนะ ให้พระราชา
 ๑๐๑ พระองค์ แวดล้อมพระราชกุมารนั้น เบื้องหน้าของพระราชกุมารนั้น สุทธาวาส
 มหาพรหมก็ถือเศวตฉัตรอันใหญ่ดูจพระจันทร์เต็มดวงเสด็จไป ลำดับนั้น ฝ่ายพระเจ้าสินตनु
 มีเจ้าศากยราช ๖๐๐,๐๐๐ พระองค์ แวดล้อม เสด็จไปข้างหน้าหลังพระราชกุมารนั้นนั่นเอง ต่อ
 จากนั้น พระราชกุมาร ๒ พระองค์ คือ พระสุกโกทนราชกุมารและพระอมิตนราชกุมาร
 เสด็จขึ้นราชรถมงคลคันหนึ่งเสด็จไปข้างหน้าหลังท้าวมหาพรหม ข้างหน้าพระสิริสุทโธทนราช
 กุมาร พร้อมด้วยเสนา ๔ เหล่าทัพ เทพยดาทั้งหลายก็แวดล้อมกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ดำเนิน
 ไปตามลำดับ ด้วยประการฉะนี้ ในกาลนั้น พระสิริสุทโธทนราชกุมารก้าวล่วงที่ซุ้มพระทวาร
 พร้อมด้วยข้าราชการบริวารหมู่มากอย่างนี้ ในกาลนั้น ทั้งพระเจ้าสินตनुและพระเจ้าชนาธิปราช
 เสด็จเข้าไปสู่พระมหามณฑปพร้อมเทพยดาทั้งหลายทั้งปวง ต่อจากนั้น ฝ่ายท้าวสุทธาวาส
 มหาพรหมดูเวลาอันเหมาะสม ทราบว่า นี่เป็นเวลาอันสมควร จึงจับพระหัตถ์ของพระสิริ
 สุทโธทนราชกุมารยกขึ้นไว้ในเบื้องบนของรัตนะ พระนางสุชาดาธิดาของจอมอสูรจับพระหัตถ์
 ของพระนางสิริมหามายาราชกุมารียกขึ้นไว้บนกองรัตนะเหมือนอย่างนั้น ในกาลนั้น กษัตริย์
 แม่ทั้ง ๒ พระองค์จับพระหัตถ์กันและกัน ท้าวสักกเทวราชทรงยืนเป่าสังข์ ปิณฺณสิขเทพบุตร

ติดพันใหญ่ เทพดาทั้งหลายประโคมทิพยดุริยางค์ และมนุษย์ประโคมมนุษย์ดุริยางค์ขึ้น
 พร้อมกัน ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมจับพระเต้าแก้วอันเต็มด้วยน้ำอันประเสริฐ กล่าวด้วยคำ
 อันเป็นมงคลรตนน้ำวิวาหมงคลที่พระเศียรของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์นั้น ในขณะนั้นนั่นเอง
 มหาปฐพีนับได้กว้างขวาง ๒๐๐,๐๐๐ - ๔๐๐,๐๐๐ โยชน์ คำรามหวั่นไหว อุจพญาอุญชร
 ชื่อว่า ฉัททันต์มีจิตยินดียิ่งออกจากถ้ำทองฉะนั้น ภูเขาหลวงสิเนรุอันอมลง มหาสมุทร
 กระเพื่อม สายฟ้าก็แลบออกนอกฤดูกาล ผ่นฟ้าคนอง คำรามตกชัวขณะ สัตว์สี่เท้าซึ่งอาศัย
 อยู่ในป่าหิมพานต์มีราชสีห์เป็นต้นก็กระทำการบันลือเสียงกึกก้องสนั่นป่าหิมพานต์ทั้งสิ้น
 รัตนะ ๗ ประการเหล่านี้ คือ ไชยมาลี ๑ สุริยมาลี ๑ ไชยมาลี ๑ ทิฐุมมาลี ๑ สลิลมาลี ๑
 มุตตามาลี ๑ และนิลมาลี ๑ ตกจากอากาศ บันดาลฝนตกในที่ประมาณ ๑ โยชน์ในมณฑป
 โดยรอบ เทพดาทั่วทั้งจักรวาลก็โปรยรัตนนานาประการมีแก้วมณีสี่เหลี่ยมเป็นต้น ให้
 สาธุการ ประกาศเสียงกึกก้องเป็นอันเดียวกัน เบื้องล่างตั้งแต่พื้นปฐพีจนถึงภวค์นพพรหม
 โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล พระราชา ๑๐๑ พระองค์ ตากยราชทั้งหมดมีพระเจ้าสีหหนุ เป็นต้น
 เสนาบดี อำมาตย์ เศรษฐี คหบดี พราหมณ์มหาศาล พราหมณ์ ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นและ
 สุทธาวาสมหาพรหม คนทั้งหมดเห็นเหตุการณ์นั้นแล้ว เกิดความอัศจรรย์มีโลมชาติชูชันเป็นต้น
 คนทั้งหลายสรรเสริญว่า โอหนอ กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์นั้นมีบุญญาธิการมาก มีมหิทฤทธิ
 มีอานุภาพมาก เทวดาและมนุษย์เหล่านี้เทียบไม่ได้ บริบูรณ์ด้วยพระลักษณะ ทรงงดงาม
 รุ่งเรือง ประดุจพระอาทิตย์อุทัย ดังนี้แล้ว พวกกันแซซึ่งสาธุการ เสียงกึกก้องอันดังของ
 เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเครื่องดุริยางค์อยู่ในมือทั้งหมดได้เป็นเหมือนเสียงกึกก้องคำราม
 แห่งเมฆในท้องมหาสมุทร ในกาลนั้น พระเจ้าชนาธิปราชและพระนางสุนันทาเทวีพระราช
 มารดาของพระนางสิริมหามายา พระเจ้าสีหหนุและพระนางกัจจายนาพระราชมารดาของพระ
 สิริสุทโธทนะกุมาร กษัตริย์เหล่านั้นทั้งหมดเห็นปาฏิหาริย์ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนนั้นแล้ว ประทาน
 สาธุการซ้ำแล้วซ้ำเล่า บังเกิดปีติขึ้นภายในพระหฤทัย ฝ่ายพระนางสุนันทาเทวีทรงถือประทีป
 ฐูป ของหอมและดอกไม้เป็นต้นบูชา เทพดา ๕ พระองค์เหล่านี้ คือ ท้าวสุทธาวาสมหา
 พรหม ๑ ท้าวสหมันบตีมหาพรหม ๑ ท้าวสวัตตีเทวราช ๑ ท้าวสักกเทวราช ๑ พระนาง
 สุชาดา ๑ ให้อภัยเบญจาคประดิษฐ์ด้วยความเอื้อเพื่อ ตรัสพระคาถาว่า

เทพดา พญานาค รุกขเทวดา บรรพตเทวดา อากาศเทวดา พระอินทร์
 และพระพรหมทั้งหมด ผู้ทรงมหิทฤทธิ [๗๕] ข้าแต่เทวดาผู้มีมหิท
 ฤทธิทั้งหลาย ขอพวกท่านจงฟังคำของหม่อมฉัน พระกุมารผู้ประสูติออก

จากครรภ์ของพระธิดาของหม่อมฉันนั้น [๗๖] ฟูแจ้งสัจจะ ๔ แล้ว
 จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก จะทรงพร่ำสอนชาวโลกทั้งปวง เป็นผู้หมุน
 กงล้อแห่งธรรม [๗๗] พวกท่านหันจากทุกข์ทั้งปวงแล้ว จักบรรลुพระ
 นิพพานอันมีความเกษม ไม่แก่ ไม่ตาย ในสำนักของพระพุทธเจ้า
 พระองค์นี้นั่นเอง [๗๘]

พระนางสุนันทาเทวี ครั้นตรัสพระคาถาเหล่านี้แล้ว ทรงบูชาภักษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์
 ด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไหว้แล้วเสด็จไปสู่สถานที่อยู่ของพระองค์ ในเวลาที่พระนาง
 สุนันทาเทวีนั้นไหว้ พระเจ้าสีหัตถุ เจ้าศากยราชทั้งหลาย พระราชา ๑๐๑ พระองค์ และพระ
 เจ้าชานาธิปราช แม้ทั้งหมดนั้นไหว้ ๒ ภักษัตริย์ ท้าวมหาพรหมและฉกามาพจรเทวราชทั้งหลาย
 พากันบูชาภักษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ ด้วยรัตนนานาประการ แม้เทพดาทั้งหมดก็บูชาทั้ง ๒
 พระองค์นั้น ด้วยของหอมและดอกไม้ทิพย์เป็นต้น ราชายักษ์ทั้ง ๘ ตน ถือเอาผลมะตูมสุกขึ้น
 เลิศ บูชาภักษัตริย์ทั้งสองพระองค์นั้น ท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นอธิบดีแห่งยักษ์ทั้งปวง ถือเอาผ้า
 นานาชนิด มีสีแดงสีเขียวเป็นต้น จากต้นกัลปพฤกษ์ที่งอกขึ้นเหนือยอดภูเขาหิมพานต์ และ
 ถือเอาผลที่เกิดเป็นแห่งทองชมพูซึ่งตกจากกิ่งเมืองขวจากต้นหว่าใหญ่ นั้น ทำเป็นกอง
 ประมาณเท่าหัวลำตาล เบื้องหน้าพระพักต์ภักษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์นั้น บูชาทั้ง ๒ พระองค์นั้น
 ในกาลนั้น เทวดาทั้งปวงมีพระอินทร์และพระพรหมเป็นต้น ประทานพรแก่ทั้ง ๒ พระองค์
 ตรัสว่า ขอพระองค์จงมีพระชนมายุยืนมีโภคทรัพย์มาก มียศใหญ่ ปราศจากอันตรายภายใน
 และภายนอก กล่าวคือภัย ๒๕ อย่าง การลงทัณฑ์ ๓๒ ประการ โรคภัย ๘๖ ชนิด และ
 อุบัติวะ ๑๖ อย่าง จงเจริญรุ่งเรืองจนกว่าจะถึงพระนิพพาน ดังนี้แล้ว ได้ให้สาธุการ ชนทั้ง
 หลายพากันเล่นในที่ประชุมทั้งกลางคืนและกลางวันตลอด ๗ วัน ท้าวสุทธาวาสมหาพรหม
 ท้าวสหัมบดีมหาพรหมและฉกามาพจรเทวราชทั้งหลายประทานโอวาทแก่ทั้ง ๒ พระองค์นั้น
 ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ แล้วเสด็จไปสู่สถานที่อยู่ของตน ในเวลาหัน ๗ วัน พระเจ้าสีหัตถุ
 ศากยราช ๖๐๐,๐๐๐ พระองค์ พระราชา ๑๐๑ พระองค์ และพระเจ้าชานาธิปราช ทุกพระองค์
 นั้นประทับอยู่ในมณฑลนั้นตลอด ๓ เดือน ทรงเล่นมหรสพสมโภชตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน
 ในเวลาว่างแรม เดือนเชษฐมาส ทรงปรึกษากันเพื่อจะเสด็จกลับสู่กรุงกบิลพัสดุ์ ในกาลนั้น
 พระเจ้าสีหัตถุทรงส่งสุทฺธิยอำมาตย์พร้อมกับเจ้าศากยราช ๓๐๐,๐๐๐ พระองค์กลับไปเพื่อ
 สร้างปราสาทหลังหนึ่ง ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมดไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์สร้างปราสาท ๗ ชั้น ด้วยเสา
 ไม้จันทน์แดง ๕๐๐ ต้น ปราสาทนั้น มีชื่อว่า จันทนะ ต่อจากนั้น จึงส่งพระสุกโกทนราชกุมาร

พระราชโอรสของพระองค์พร้อมกับพระราช ๑๐๑ พระองค์ กลับไปเพื่อสร้างปราสาทหลังหนึ่ง พระศุกโกทนราชกุมารนั้นไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยพระราชชา ๑๐๑ พระองค์เหล่านั้นแล้ว สร้างปราสาท ๙ ชั้น ด้วยเสาไม้ราชพฤกษ์ ๕๐๐ ต้น ในกาลนั้น ฝ่ายพระเจ้าขนานาธิปราชทรง ส่งสุตติฎฐอำมาตย์พร้อมด้วยพระราชชาทั้งหลายไปเพื่อสร้างปราสาทหลังหนึ่งในกรุงกบิลพัสดุ์ นคร ฝ่ายอำมาตย์นั้นไปในกรุงกบิลพัสดุ์นั้นพร้อมด้วยพระราชชาเหล่านั้น สร้างปราสาท ๗ ชั้น หลังหนึ่งด้วยเสาไม้แก่น ๑,๐๐๐ ต้น กษัตริย์เหล่านั้นทั้งหมดเสด็จกลับมาสู่กรุงเทพทวารวดี ในเวลาที่ปราสาททั้ง ๓ หลังเสร็จสิ้นแล้ว ในกาลนั้น ฝ่ายพระเจ้าสีหนุโปรดให้ประดับประดา ถนนทางเสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ เส้นทางนั้นได้รับการประดับประดาตกแต่ง ประดุจทางไปสู่ นันทโปกขรณียของท้าวสักกเทวราช ต่อจากนั้น ก็โปรดให้น้อมราชรถทองอันมีค่ามากซึ่ง ตกแต่งแล้วเพื่อกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์นั้น แล้วโปรดให้พระนางสิริมหามายาพร้อมกับพระ สิริสุทโธทนราชกุมารประทับ โปรดให้ชัตติยภัตญา ๑๖,๐๐๐ องค์ กุมารี ๑๐๐,๐๐๐ คน พระราชา ๑๐๑ พระองค์ เจ้าศากยราช ๖๐๐,๐๐๐ พระองค์ แวดล้อมกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ นั้น พระองค์เองเสด็จไปข้างหน้าของทั้ง ๒ พระองค์นั้นพร้อมด้วยเสนา ๔ เหล่าทัพ โปรดให้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดเสด็จตามหลังพระองค์ พระเจ้าขนานาธิปราชจัดแจงกองทัพทั้งปวง โปรดให้ กระบวนช้าง เหล่าราชของครกษั พลรถและพลเดินเท้า แวดล้อมเสด็จติดตามไปข้างหลังของ กษัตริย์เหล่านั้น ในกาลนั้น แม้มนุษย์ทั้งปวงให้ชนเครื่องสัมภาระทั้งปวง ถือเอาสิ่งที่ควรจะ ถือไป ฝ่ายพระเจ้าขนานาธิปราชพระราชทานทรัพย์ที่ควรให้แก่พระราชธิดาของพระองค์ โปรด ให้นำสิ่งทั้งปวง คือ ทาสี ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิ ทาส ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิ ช้างทั้ง ๙,๐๐๐ เชือก ช้าง พลายที่ประเสริฐสมบุรณ์ด้วยพละกำลัง ๙,๐๐๐ เชือก ม้าอาชาไนย ๘๔,๐๐๐ ตัว โคและ กระบือ ๒ อักโขภินิ ให้ติดตามไปข้างหลังของทั้งสองพระองค์นั้น หนทางไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ จากกรุงเทพทวารวดีกว้าง ๓ โยชน์ มีฝู่นฐลี เป็นดุจกลีบเมฆทั่วท้องฟ้า ในระหว่างแห่งชนเหล่า นั้น ชื่อว่า ช่องว่างสักเล็กน้อยมิได้มี ชนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นหมู่เดียวกันไปจนถึงพระนคร กบิลพัสดุ์ ส่วนมนุษย์ทั้งปวงเหล่านั้นนำสิ่งของทั้งหมด ไม่มีหลงเหลือกลับมา ในเวลาสิ้นสุด ๔ เดือนครึ่ง ประชุมกันเป็นอันเดียว ให้พระสิริสุทโธทนราชกุมารประทับบนรัตนบัลลังก์พร้อม กับพระนางสิริมหามายา กระทำการมงคลราชาภิเศกถึง ๓ ครั้ง ต่อจากนั้น ก็อัญเชิญเสด็จ ขึ้นสู่ปราสาทจันทนะมอบถวายความเป็นพระราชอาณัติใหญ่ กษัตริย์แม่ทั้งปวงจึงขอมาพระเจ้า สิริสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ในเวลาเสร็จสิ้นพระราชพิธี แล้วทูลอำลากลับไปสู่ สถานที่อยู่ของตน ในกาลนั้น พระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชพร้อมกับพระนางสิริมหามายา ปรมณิบัติพระราชบิดามารดา ทรงบำเพ็ญเบญจศีลและทศพิธราชธรรม ครอบครองราช

สมบัติโดยธรรมสมาเสมอ ในกาลนั้น ฝ่ายพระเจ้าสิหนุตฤกษมชุตเบียดเบียน ในเวลาที่ทรง
 ฆราภาพมาก พระสิริสุทโธทนมหาราชและพระนางสิริมหามายาเทวี ศากยราช ๖๐๐,๐๐๐
 พระองค์ พระราชา ๑๐๑ พระองค์ ชาวพระนครทั้งหมด ชัตติยราชกัญญาทั้งปวง เหล่าสนม
 กำนัล ๑๖,๐๐๐ นาง ปรมนิบัติพระเจ้าสิหนุต พระเจ้าสิหนุตนั้นสิ้นพระชนม์ กษัตริย์ทั้ง
 หลายมีพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชเป็นประธาน และชนทั้งปวงมีอำมาตย์เป็นต้น ทั้งหมด
 ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าสิหนุตนั้นอย่างยิ่งใหญ่โอฬารยิ่งนัก ในกาลนั้น พระ
 เจ้าสิริสุทโธทนมหาราชทรงดำรงตำแหน่งพระราชาบิดาของพระองค์ ทรงชนะในแคว้นแคว้น
 ของพระราชาบิดาของพระองค์ เสด็จเสวยราชสมบัติอยู่ พร้อมกับพระนางสิริมหามายาเทวี
 ผู้สมบูรณด้วยสุขุมลาชาติ

วิวานมงคลกถา ปัจฉิมภาค ปริจเจทที่ ๒ จบ

สถาบันวิทย์บริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ ๓

สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ใด ทรงสละราชสมบัติภายใต้้นพญาลมहा
เศวตฉัตร อันเป็นที่ปรารถนาอย่างยิ่งของประชุมชน ประดับด้วยรัตนะ ๗
ประการ เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชุมชน
ทั้งหลาย ข้าพระพุทธเจ้า (พระคินกรจนาจารย์) ขอถวายความนอบน้อม
แต่สมเด็จพระบรมศาสดา ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระองค์
นั้น [๗๙]

แท้จริง ความที่พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระมหา
กรุณาธิคุณทรงสละราชสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิอันมั่งคั่งด้วยรัตนะ ๗ ประการ ที่จะพึงได้
รับภายใน ๗ วัน ประดุจละทิ้งก้อนเขฬะที่ติดอยู่ปลายพระชิวหา และเหมือนละทิ้งต้นหญ้า
และหยากเยื่อฉะนั้น เสด็จออกบรรพชาเพื่อประโยชน์แห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วย
พระประสงค์ที่จะยกหมู่ชนผู้จมลงในห้วงมหรณพคือสังสารวัฏขึ้น ท่านแสดงไว้แล้ว พระผู้มี
พระภาคทรงปรารถนาจะถือเอาผลคือพระสัมพัญญุตญาณ ในต้นมหากัลปพฤษ์คือบารมี
ที่ผลิดอกออกผลคือการบริจจาคอันยิ่งใหญ่เป็นต้น ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นปฐพีคือสมบัติทั้ง ๓ ประการ
มีคำถามว่า ทรงปรารถนาพระสัมพัญญุตญาณนั้นอย่างไร เฉลยว่า

ได้สดับมาว่า พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลายบังเกิดเป็นสุเมธดาบส ได้อภิญญา ๕
และสมาบัติ ๘ ในที่สุดแห่ง ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป นับแต่ภัทรกัปนี้ ตรวจดูสัตว์โลกด้วย
ทิพยจักขุ เห็นสัตว์ทั้งหลายซึ่งตกไปในอบายภูมิทั้ง ๔ มีร่างกายแหลกละเอียดเสวยทุกข์เป็น
อันมากแล้ว มีเหตุหยวนไหวด้วยความกรุณาอยู่ มาถึงที่สมาคมแห่งพระศาสดาพระนามว่า
พระที่ปึงกร ละความเป็นพระอรหันต์ที่ควรจะได้บรรลุอย่างแน่นอนในสำนักของพระที่ปึงกร
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ปรารถนาพระสัมมาสัมโพธิญาณอย่างแรงกล้าในที่นั้นนั่นเอง
ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว บำเพ็ญมหาบริจจาค ๕ อย่าง ที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ คือ ทรัพย์ ๑
บุตร ๑ ภรรยา ๑ ทรัพย์ ๑ และชีวิต ๑ บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ในชาติกัณดาร
หาประมาณมิได้ สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระเจ้าตรัสไว้ว่า

บารมี ๑๐ ประการเหล่านั้น คือ ทาน ๑ ศีล ๑ เนกขัมมะ ๑ ปัญญา ๑
 วิริยะ เป็นที่ ๕ ๑ ขันติ ๑ สัจจะ ๑ อธิษฐาน ๑ เมตตา ๑ อุเบกขา ๑
 [๘๐]

พระโพธิสัตว์นั้น บำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ ครบถ้วนทั้งหมด คือ บารมี ๑๐
 อุปบารมี ๑๐ และปรমัตถบารมี ๑๐ บัดนี้ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่อย่างนี้ เมื่อจะเทียบ
 เคียงอุปมานั้น ในขณะที่ปลุกพืชคือบุญ อันมีการบริโภคคือผลและร่มาแก่ชนทั้งหลายเช่น
 กับต้นมะม่วง จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

พระโพธิสัตว์ทอดร่างกายของตนเพื่อประโยชน์แห่งชนทั้งหลายในเส้นทาง
 สังสารวัฏเหมือนอย่างนั้น เหล่าชนยอมนำไปซึ่งทรัพย์ ทรัพย์และชีวิต
 ของมหานุรุษผู้บำเพ็ญบุญอันสำเร็จแล้วในสังสารวัฏนั้น [๘๑] พระ
 มหานุรุษได้ให้โลหิตมากกว่าสายน้ำในสาคร ได้ให้เนื้อเป็นทานเสมอด้วย
 แผ่นดิน ได้ให้เคี้ยวที่เกล้าโมลีมีประมาณยิ่งกว่าภูเขาพระสุเมรุ ได้ให้
 นัยน์ตามากกว่าดวงดาราในนภากาศ [๘๒]

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เพื่อชาวโลก สัตว์ผู้บังเกิดแล้ว
 ในโลก ใครเล่ามิได้มีว่มาในโลก ท่านผู้เจริญทั้งหลาย คนมีศรัทธา
 มีปัญญา พึงอภิวัตพระพุทเจ้า ผู้บริสุทธ์ ผู้ข้ามโสมะสงสารได้แล้ว
 [๘๓]

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการถ้วน มีทานบารมีเป็นต้น ตั้งแต่กาลที่ได้ทำ
 อภินิหารแทบบาทมูลของพระที่บังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว ทำให้บารมี
 ทั้งปวงสำเร็จลงด้วยชาติที่เป็นพระเวสสันดร ส่วนความพิสดารบัณฑิตพึงทราบในคัมภีร์
 ชินมหานิทาน

แม้พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายได้รับพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้า
 ๒๔ พระองค์ มีพระที่บังกรพุทธเจ้าเป็นต้น เสด็จมาบังเกิดสิ้น ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ ก็ป
 ถามว่า ก็พระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์เหล่านั้น มีพระองค์ใดบ้าง ตอบว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์เหล่านี้ คือ พระทีปังกรสัมพุทธเจ้า ๑ พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า ๑ พระมังคลสัมพุทธเจ้า ๑ พระสมณสัมพุทธเจ้า ๑ พระเวตสัมพุทธเจ้า ๑ พระโสภิตสัมพุทธเจ้า ผู้สงบ ๑ [๘๔] พระอนิมทัสสีสัมพุทธเจ้า ๑ พระปฐมสัมพุทธเจ้า ๑ พระนารทสัมพุทธเจ้า ๑ พระปฐมุตระสัมพุทธเจ้า ๑ พระสุเมธสัมพุทธเจ้า ๑ พระสุชาติสัมพุทธเจ้า ๑ พระปิยทัสสีสัมพุทธเจ้า ผู้มีศใหญ่ ๑ [๘๕] พระอัทธทัสสีสัมพุทธเจ้า ๑ พระธัมมทัสสีสัมพุทธเจ้า ๑ พระสิทธิตถสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนายกแห่งโลก ๑ พระติสสสัมพุทธเจ้า ๑ พระปุตสสัมพุทธเจ้า ๑ พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า ๑ พระสิขีสัมพุทธเจ้า ๑ พระเวสสสัมพุทธเจ้า ๑ [๘๖] พระกฤษณ์สัมพุทธเจ้า ๑ พระโกนาคมนสัมพุทธเจ้า ๑ และพระกัสสปสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นนายก ๑ ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์โดยลำดับ [๘๗]

อนึ่ง พระโพธิสัตว์เมื่อจะเสด็จมาอุบัติ ทรงบรรลุนิสงส์แห่งพระโพธิสัตว์ผู้ได้กระทำอภินิหารไว้แล้วจึงเสด็จมา ตามว่า ก็านิสงส์เหล่านั้นมีอะไรบ้าง เฉลยว่า

นรชนทั้งหลายผู้สมบูรณ์ด้วยองค์คุณทั้งปวง เป็นผู้เที่ยงแท้เพื่อจะตรัสรู้ แม้ท่องเที่ยวไปสู่สงสารตลอดกาลนานหลายร้อยโกฏิกัป [๘๘] ย่อมไม่บังเกิดในอเวจีมหานรกและในโลกันตริกนรก ไม่เกิดเป็นนิชฌามัตถนิกเปรต* ขูปปิปาสิกเปรต** และกาลกัญชิกาสูร*** [๘๙] แม้เข้าถึงทุกคติก็ไม่เกิดเป็นสัตว์เล็กกว่านกกกระจาบ เมื่อเกิดในหมู่มนุษย์ พระโพธิสัตว์เหล่านั้นก็ย่อมไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด [๙๐] ไม่เป็นคนหูหนวกแต่กำเนิด ทั้งไม่เป็นคนไข้เปลี่ยนเสียวจริต ไม่ถึงความเป็นหญิง

* นิชฌามัตถนิกเปรต คือ เปรตที่ถูกไฟดัดเผาด้วยความอยากแผดเผาอยู่เป็นนิตย์

** ขูปปิปาสิกเปรต คือ เปรตที่มีความหิวกระหายอยู่ตลอดเวลา

*** กาลกัญชิกาสูร คือ อสุรกายมีกายสูง ๑ ศาวุต (๒,๐๐๐ วา) ร่างกายผอมโร ไม่มีเนื้อและเลือด มีตาโปนเหมือนตาปู ปากเท่ารูเข็ม ถือสากทุบตีกันเองอยู่ทุกเมื่อ หากความสุขมิได้

ไม่เป็นอุกโตพัญชนก* และบัณฑิตชาว** [๙๑] เป็นผู้ที่ยังต่อกร
 ตรัสรู้ พ้นจากอนันตริยกรรม มีอาชีพการงานที่บริสุทธิ์ในที่ทั้งปวง
 [๙๒] ไม่เสพมิจฉาทิฐิอันเป็น กรรมกิริยทัสสนะ แม้จะอยู่ในหมู่ชาว
 สวรรค์ก็ไม่เกิดในอสังญัญญา ชื่อว่าเหตุที่จะให้เกิดในหมู่เทวดาชั้น
 สุธาวาสย่อมไม่มี [๙๓] สัตบุรุษผู้น้อมไปในการออกบวช พวากออก
 จากภพน้อยภพใหญ่ ประพฤติโลกัตตจริยาบำเพ็ญบารมีได้ครบถ้วน
 [๙๔]

พระโพธิสัตว์ครั้งบรรลุนิสงส์เหล่านี้เรียบร้อยแล้ว บำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการถ้วน
 คือ ทานบารมี ๓ ประการ ได้แก่ ทานบารมี ด้วยอำนาจการบริจาคบุตร ภรรยา ทรัพย์
 และข้าวเปลือกเป็นต้นของตน ทานอุปัชฌายบารมี ด้วยการบริจาคอวัยวะอันประเสริฐ มีศีรษะ
 และนัยน์ตาเป็นต้น ทานปรมาตมบารมี ด้วยการสละชีวิตของตน ศีลบารมี ๓ ประการ ด้วย
 อำนาจการไม่ล่วงละเมิดเหตุแม้ทั้งสามประการมีบุตรและภรรยาเป็นต้นเหมือนเช่นนั้น
 เนกขัมมบารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจการตัดอาลัยในทรัพย์ทั้ง ๓ อย่างนี้เหล่านั้นแล้วออก
 บวช ปัญญาบารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจอดทนความทะยานอยากในเครื่องอุปกรณ์อวัยวะ
 และชีวิต กระทำการวินิจฉัยถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย วิริยะ
 บารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจความพยายามบริจาคเป็นต้นมีประเภทตามที่กล่าวแล้ว ขันติ
 บารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจอดทนต่อการกระทำอันตรรายแก่เครื่องอุปกรณ์อวัยวะและชีวิต
 สัจจบารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจสละเหตุแห่งเครื่องอุปกรณ์อวัยวะและชีวิต อธิษฐานบารมี
 ๓ ประการ ด้วยอำนาจความตั้งใจมั่น แม้ในเมื่อเครื่องอุปกรณ์อวัยวะและชีวิตพินาศไป
 เมตตาบารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจการไม่ละทิ้งเมตตาในสัตว์ทั้งหลายแม้ซึ่งถูกเบียดเบียน
 ด้วยเครื่องอุปกรณ์เป็นต้น อุเบกขาบารมี ๓ ประการ ด้วยอำนาจการได้ความวางตนเป็น
 กลางในสัตว์และสังขารทั้งหลายที่เป็นอุปการะและไม่เป็นอุปการะวัตถุทั้ง ๓ ประการ ตามที่
 กล่าวแล้ว จึงเสด็จมา

* อุกโตพัญชนก คือ คนมีทั้งสองเพศ

** บัณฑิตชาว คือ กะเทย, คนไม่ปรากฏว่าเป็นเพศชายหรือเพศหญิง มี ๓ ประเภท คือ เป็น
 กะเทยโดยกำเนิด ๑ ชายผู้ถูกตอนที่เรียกว่า ชั้นที่ ๑ ชายมีราคาจะกล้าประพฤตินอกกริตในทางเสพกามและ
 ยั่วชวนชายอื่นให้เป็นเช่นนั้น ๑

บารมี ๑๐ ประการ อุปบารมี ๑๐ ประการ ปรมัตถบารมี ๑๐ ประการ
 พระโพธิสัตว์สั่งสมอบรมแล้วเพื่อพระโพธิญาณ [๙๕] พระโพธิสัตว์
 ผู้เสวยชาติเป็นเวลามากพรหมณผู้ประเสริฐบำเพ็ญทานบารมี บำเพ็ญทาน
 อุปบารมีในชาติเป็นพระเจ้าสีหิผู้ประเสริฐ [๙๖] พระโพธิสัตว์ผู้มีปรีชา
 เสวยชาติเป็นพญากระต่าย สละชีวิตของตนให้เป็นทาน ไม่มีผู้เสมอด้วย
 ทานบารมี จัดเป็นทานปรมัตถบารมี [๙๗] ศิลบารมีทรงบำเพ็ญแล้ว
 ในชาติเป็นพญาสีลวฤณขร ศิลอุปบารมีทรงบำเพ็ญในชาติเป็นพญานาค
 ชื่อภูริทัต [๙๘] พระโพธิสัตว์ผู้มีปรีชาเสวยชาติเป็นพญาสังขपाल
 นาคราชสละชีวิตเพื่อรักษาศีล เป็นผู้ไม่มีความอาลัย ไม่ติดข้อง จัดเป็น
 ศิลปรมัตถบารมี [๙๙] ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีในชาติเป็นอโยธร
 กุมาร [๑๐๐] ทรงบำเพ็ญเนกขัมมอุปบารมีในชาติเป็นหัตถิปาลกุมาร
 บังเกิดเป็นพระเจ้าจุลสุดตโสม ทรงสละราชสมบัติอันใหญ่ ไม่มีความ
 เยื่อใย ไม่ติดข้อง บำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถบารมี [๑๐๑] ทรงบำเพ็ญ
 ปัญญาบารมีในชาติเป็นสัมภวกุมาร บำเพ็ญปัญญาอุปบารมีในชาติเป็น
 วิสุรบัณทิต [๑๐๒] พระโพธิสัตว์ผู้มีปรีชาเสวยชาติเป็นเสนกบัณทิต
 ปลดปล่อยพรหมณออกจากทุกข์ ไม่มีผู้เสมอด้วยปัญญาบารมี เป็น
 ปัญญาปรมัตถบารมี [๑๐๓] ส่วนวิริยบารมีบำเพ็ญแล้วในชาติเป็น
 พญามหากะปะ วิริยอุปบารมีบำเพ็ญแล้วในพระชาติเป็นพระเจ้าสีลว
 มหาราช [๑๐๔] พระมหากษัตริย์เป็นจอมแห่งนรชนว่ายน้ำข้ามห้วงน้ำ
 ทรงเป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง บำเพ็ญวิริยบารมี นี้เป็นวิริยปรมัตถ
 บารมี [๑๐๕] บำเพ็ญขันติบารมีในชาติเป็นธรรมบาลกุมาร บำเพ็ญ
 ขันติอุปบารมีในชาติเป็นธรรมิกเทวนบุตร บำเพ็ญขันติปรมัตถบารมีในชาติ
 เป็นขันติวาทีดาบส [๑๐๖] ทรงบำเพ็ญสังัจจบารมีในชาติเป็นนกคุ้ม
 บำเพ็ญสังัจจอุปบารมีในชาติเป็นพญามัจฉาในน้ำ [๑๐๗] เสวยชาติ
 เป็นพระเจ้ามหาสุดตโสม ทรงรักษาคำสั่งย้อย่างสูงสุด ปลดปล่อย
 กษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ นี้เป็นสังัจจปรมัตถบารมี [๑๐๘] อธิษฐาน
 บารมีท่านกล่าวไว้ในชาติเป็นพญาไก่เถื่อน ทรงบำเพ็ญอธิษฐานอุปบารมี
 ในชาติเป็นมาตังคบัณทิต บำเพ็ญอธิษฐานปรมัตถบารมีโดยชาติที่เป็น
 พระเตมิไต้ [๑๐๙] บำเพ็ญเมตตาบารมีในชาติเป็นสุวรรณสามดาบส

ปัญญาบารมีในเวลาเป็นต้นอย่างนี้ว่า ในเวลาที่พระโพธิสัตว์นั้นมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ทรงดำริโดยนัยเป็นต้นว่า เราพึงให้จักขุเป็นทาน ในเวลาประทับอยู่บนปราสาทเบื้องบน และในเวลาที่อยู่ป่าทรงบรรเทาความโศกของตน เพราะความเสนาในบุตรทั้งหลายที่ถูกพรานหมณ้นำไปอยู่ ด้วยพระญาณของตน ประทับนั่งตามปกติ พึงทราบวิริยบารมีในเวลาทีพระโพธิสัตว์นั้นตรวจดูโรงงานทั้ง ๖ แห่ง ทุก ๆ กึ่งเดือน มีความเพียรไม่ขาดสาย และในเวลาทีบวชแล้วมีความเพียรมีการบูชาไฟเป็นต้น เพื่อการบริกรรมเตโชกสิณ อันเป็นการบรรพชาภายนอกพุทธศาสนา

พึงทราบขันติบารมี ในเมื่อพระราชบิดาทรงเนรเทศพระองค์ตามคำขอของชาวเมืองสีพี พระโพธิสัตว์ก็มีได้เกิดความโกรธ ในเวลาที่ชนทั้งหลายกล่าวด้วยคำเป็นต้น และในเวลาไม่โกรธพรานหมณผู้ทุบตีพระโอรสธิดาของพระองค์แล้วนำไปซึ่งเป็นผู้ควรโกรธ พึงทราบสังขบารมี ในเวลาที่ไม่หลอกลวงพรานหมณทั้งหลาย ให้พญาช้างปัจจัยนาคเป็นต้น ตามปฏิญญา พึงทราบอธิษฐานบารมี ในเวลาที่ไม่ทำความเสนาในพระโอรสธิดา สมาทานมั่นคง ในเวลาทีเห็นกองทัพของพระองค์แล้วถูกมรณภัยคุกคามปลอบโยนพระนางมัทรี ทำพระหฤทัยมั่นคงประทับอยู่ในบรรณศาลา

พึงทราบเมตตาบารมี ในเวลาทีให้พญาช้างเป็นทานเป็นต้นด้วยอำนาจการแผ่เมตตาแก่ชาวกลิงครรัฐ และในเวลาทีประทับอยู่ในป่า แผ่เมตตาไปแก่หมูเนื้อเป็นต้น พึงทราบอุเบกขาบารมี ในเวลาทีไม่ทำความเสนาในพระโอรสธิดาผู้เป็นที่รัก ไม่โกรธพรานหมณนั่งอยู่โดยอาการวางเฉย

พระมหานุรุษบำเพ็ญบารมีทั้งหลายในอัทภาพเป็นพระเวสสันดรนั่นเองอย่างนี้แล้ว กระทำบุญอันเป็นเหตุให้มหาปฐพีหวั่นไหวเป็นต้น ทำให้ถึงที่สุดแห่งบารมี ในเวลาสิ้นพระชนม์ บังเกิดเป็นสันตสิทธเทวบุตร ในสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งมีอายุ ๕๗ โภกวิ ๖ ล้านปี เพราะเหตุ นั้น พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดงเนื้อความนั้น จึงกล่าวไว้ในที่นี้ว่า

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมีทานเป็นต้น ดุจฝั่งมหาสาครอันลึก ทรงข้ามฝั่งในสาครด้วยพระกำลัง ทำบารมีให้สำเร็จลงด้วยการให้พระนางมัทรีเป็นทาน [๑๑๔] สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต ถึงความแก่กล้าแห่งพระ

โพธิญาณจึงลงมาสู่พระครุฑของพระมารดา ตามคำเชื้อเชิญของ
เทพดาทั้งหลาย [๑๑๕]

อนึ่ง มหาบุรุษทราบเท่าที่ยังบำเพ็ญบารมีไม่เต็มเปี่ยมนั้น ทรงบังเกิดในภพดุสิตนั้น
เอง ไม่สถิตอยู่จนตลอดอายุขัย ถ้ามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะในสวรรค์ชั้นดุสิตนั้น
บำเพ็ญบารมีให้เต็มเปี่ยมได้ยาก แท้จริง พระโพธิสัตว์นั้นทำกาลกิริยาด้วยการน้อมใจแล้ว
บังเกิดในถิ่นมนุษย์เท่านั้น ในกาลนั้น เพราะบำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมโดยประการทั้งปวง ซึ่ง
สามารถจะทำพระสัพพัญญุตญาณให้เกิดขึ้นได้ โดยอภิปาพอันเป็นลำดับต่อนั้น พระ
โพธิสัตว์จึงดำรงอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตนั้นจนตลอดพระชนมายุ

ท้าวสุทธาวาสมหาพรหม เมื่อจะประกาศพุทธโกลาหล ในบรรดาโกลาหล ๕
ประการ มีกัปโกลาหล ๑ พุทธโกลาหล ๑ จักกวัตติโกลาหล ๑ มงคลโกลาหล ๑ โมเนยย
โกลาหล ๑ จึงประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์แห่งพรหม เทียวไปตลอดหมีนโลกธาตุ
ประกาศแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายว่า ท่านผู้บริสุทธิทั้งหลาย โดยกาลล่วงไป ๑๐๐,๐๐๐ ปี
เบื้องหน้าแต่นี้ พระสัพพัญญูพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พวกท่านทั้งหลายผู้ปรารถนาจะ
พบเห็นพระพุทธานั้น จงงดเว้นจากปาณาติบาต จงดเว้นขาดจากอกุศลนาทาน เว้นขาดจาก
การดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นขาดจากมุสาวาท เว้นขาดจากการ
ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย จงให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จงกระทำบุญมีประการต่าง ๆ

เทพดาทั้งหลายในหมีนจักรวาลและพระพรหมทั้งหลายสดับเสียงพุทธโกลาหลนี้
แล้ว ทั้งหมดจึงมาประชุมพร้อมกัน กล่าวกันและกันว่า สัตว์ชื่อโน้นจักเป็นพระพุทธานุเจ้า ใน
โลก ดังนี้ เมื่อ ๑๐๐,๐๐๐ ปีล่วงไป ลำดับต่อนั้น เมื่อบุพนิมิต ๕ อย่าง คือ พวง
ดอกไม้ของพระมหาสัตว์เทียวแห่ง ๑ พระภุชสาเศร้ามอง ๑ พระเสโทไหลออกจากพระกัจฉ
ประเทศ ๑ พระฉวีวรรณหม่นหมอง ๑ มีพระเหตุภัยเบื่อนนายไมยอินดีในทิพยอาสน์ ๑ ดังนี้
บังเกิดขึ้นแล้ว ท้าวมหาพรหม ๑๐,๐๐๐ ในหมีนจักรวาล ท้าวสักกเทวราช ท้าวสุยาม
เทวราช ท้าวสันดุสิตเทวราช ท้าวนิมมานนรติเทวราช ท้าวปรนิมมิตตวสวัตติเทวราช ในหมีน
จักรวาลเช่นกัน ท้าวมหาราช ๔๐,๐๐๐ องค์ คือ ในหมีนจักรวาล จักรวาลละ ๔ องค์
ประชุมกันในจักรวาลหนึ่ง พร้อมกับเทพบุตรทั้งหลายที่เหลือ พาท้าวสักกเทวราชเป็นต้น ใน

จักรวาลนี้ไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต เข้าไปหาพระโพธิสัตว์นั้นแล้วทูลอาราธนา เพราะเหตุนั้น พระผู้
พระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า

ในเวลาที่เราเป็นสันดุสิตเทพบุตรอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต เทพดาทั้งหลาย
ในหมื่นโลกธาตุมาประชุมพร้อมกัน ประคองอัญชลีต่อเรา เชื้อเชิญว่า
[๑๑๖] ข้าแต่ท่านผู้มีความเพียรใหญ่ กาลนี้สมควรแล้ว ขอเชิญท่าน
จงเสด็จไปปฏิบัติในพระกรรมของพระมารดา ยังหมู่สัตว์พร้อมทั้งเทวดาให้
ข้ามพ้นโศกะสงสาร ตรัสรู้มตมทานิพพานเถิด [๑๑๗]

ก็ในกาลนั้น เทพดาในหมื่นจักรวาลเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ประคองอัญชลีที่สง่างาม
ด้วยนิ้วทั้งสิบทูลอ้อนวอนพระมหาบุรุษ อาราธนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พระองค์ทรง
บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ มิได้ปรารถนาสมบัติแห่งท้าวสักกะ มิได้ปรารถนามารตสมบัติ มิได้
ปรารถนาพรหมสมบัติ มิได้ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์อะไร
เล่า มิใช่เพื่อจะสำเร็จประโยชน์อื่น ทรงปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น จึงบำเพ็ญ
บารมีแล้ว มิใช่หรือ ทรงปรารถนาจะยกขึ้นซึ่งสัตว์เหล่าอื่น และเพื่อประโยชน์แก่การบรรลु
พระนิพพาน เพราะฉะนั้น บัดนี้ จึงเป็นกาลอันสมควรนั้นของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้
นิรทุกข์ กาลนี้เป็นสมัยเพื่อที่จะตรัสรู้ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ยังมิได้ให้ปฏิญาณแก่เทวดาทั้งหลาย ทรงตรวจดูมหา
วิโลกนะ ๕ ประการ คือ กาล ๑ ทวีป ๑ ประเทศ ๑ สกฺล ๑ พระมารดา ๑ พระมหาสัตว์
พิจารณากาลเป็นอันดับแรก ในบรรดาหาวิโลกนะ ๕ ประการนั้น เวลาที่สัตว์มีอายุเจริญสูง
กว่าหนึ่งแสนปี ไม่จัดเป็นกาล ถามว่า เพราะเหตุอะไร ตอบว่า เพราะว่าในกาลนั้น ชาติ
ชรา และมรณะของสัตว์ทั้งหลายไม่ปรากฏ ก็ขึ้นชื่อว่าพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้ง
หลายที่จะพ้นจากพระไตรลักษณ์ย่อมไม่มี เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นตรัสอยู่ว่า
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ ชนทั้งหลายจะกล่าวว่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าวคำชื่อ
ว่าอะไรนั้น ดังนี้แล้ว ย่อมไม่สำคัญว่าเป็นคำที่ควรฟัง ไม่ใส่ใจเพื่อที่จะฟัง เพราะเหตุนั้น
การรู้แจ้งก็ย่อมไม่มี เมื่อการรู้แจ้งนั้นไม่มี คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ย่อมไม่เป็นธรรมที่น่า
สัตว์ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น กาลนั้นจึงมิใช่เป็นกาลอันสมควร แม้ในเวลาที่มีมนุษย์มีอายุ
ต่ำกว่า ๑๐๐ ปี ก็ไม่จัดเป็นกาลอันสมควร ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะว่า ในกาล

นั้น สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกิเลสหนา พุทธโอวาทที่พระศาสดาทรงประทานแก่สัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสหนา ย่อมไม่ตั้งอยู่ในฐานะแห่งโอวาท ย่อมจะเลื่อนหายไปทันที เหมือนลอยขีดของไม้ในน้ำ ฉะนั้น แม้เพราะเหตุนั้น กาลนั้นก็ชื่อว่า ไม่เป็นกาลอันควร อายุกาลเบื้องต้นตั้งแต่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี เบื้องบนตั้งแต่ ๑๐๐ ปี ี่ชื่อว่า เป็นกาลอันควร

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์พิจารณาเวลาที่มนุษย์มีอายุ ๑๐๐ ปี ว่า นี่เป็นกาลที่จักบังเกิด ดังนี้แล้ว ลำดับต่อจากนั้น เมื่อจะทรงพิจารณาอุทวิป พิจารณาทวีปทั้ง ๔ พร้อมทั้งบริวาร ได้เห็นชมพูทวีปว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่บังเกิดในทวีปทั้ง ๓ บังเกิดเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น ลำดับต่อจากนั้น เมื่อจะพิจารณาประเทศ ทรงเห็นมัชฌิมประเทศว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระอสีติมหาสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ และผู้มีบุญอันกระทำไว้แล้วเหล่าอื่น กษัตริย์ พรานมณั้ คุปติมหาศาล ผู้มีศักดิ์ใหญ่ย่อมบังเกิดในมัชฌิมประเทศนั้น และในมัชฌิมประเทศนั้น ก็มีพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์ ที่เราควรจะบังเกิดในที่นั้น ลำดับต่อจากนั้น จึงทรงพิจารณาสกุล พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมบังเกิดในสกุลที่ชาวโลกสมมต ย่อมไม่บังเกิดในสกุลเศรษฐี ในสกุลคฤหบดี ในสกุลแพทย์ หรือในสกุลศูทร แต่ย่อมบังเกิดในสกุลทั้ง ๒ คือ สกุลกษัตริย์ หรือสกุลพรานมณั้ ที่ชาวโลกสมมตสกุลทั้ง ๒ เป็นสกุลอันประเสริฐ สูงส่ง บัดนี้ สกุลกษัตริย์เป็นสกุลที่ชาวโลกสมมต เราจักบังเกิดในสกุลกษัตริย์นั้นนั่นเอง พระเจ้าสุทโธทนมหาราชจักเป็นพระบิดาของเรา ดังนี้ ครั้นพิจารณาสกุลแล้ว ต่อจากนั้นจึงพิจารณาพระมารดา เมื่อพิจารณาพระมารดาว่า ธรรมดาว่า พระพุทธมารดา ไม่เป็นสตรีโลเล ไม่เป็นนักเลงสุรา แต่เป็นผู้บำเพ็ญบารมีนานตลอด ๑๐๐,๐๐๐ กัป เป็นผู้มั่งคั่งไม่ขาดตั้งแต่กำเนิด ดังนี้แล้ว ทรงเห็นพระนางสิริมหามายาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชว่า พระเทวีนี้จักเป็นพระมารดาของเรา ครั้นพิจารณาปัญจมหาวิโลกนະนี้แล้ว เมื่อจะกระทำการสงเคราะห์แก่เทพยดาทั้งหลาย จึงให้ปฏิญาณว่า ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย นี่เป็นกาลอันควรเพื่อจะตรัสรู้ของเรา ดังนี้แล้ว ส่งเทวดาทั้งหลายกลับไปว่า พวกท่านทั้งหลายจงไปเกิด ดังนี้แล้ว มีหมู่เทพยดาในสวรรค์ชั้นดุสิตแวดล้อมเสด็จเข้าไปสู่อุทยานนันทวันในสวรรค์ชั้นดุสิต ในเทวโลกทั้งปวงมีอุทยานนันทวันทั้งนั้น พระโพธิสัตว์นั้น อันเหล่าเทวดาสรรเสริญซึ่งกุศลอย่างนี้ว่า ท่านผู้นิรทุกข์ พระองค์จตุติจากโลกนี้แล้วจะไปสู่อุคติ พระองค์จตุติจากโลกนี้แล้วจะไปสู่อุคติ ดังนี้ พากันแวดล้อมแล้ว เสด็จเที่ยวไปในอุทยานนันทวันนั้น จุตี้แล้วถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายาเทวีพระ

อัศจรรย์ของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ในกรุงกบิลพัสดุ์ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ว่า

พระมหาสัตว์ผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า อันเวทดาทั้งหลายประคอง
อัญชลีเพื่อเจริญ อารธนาด้วยคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียรยิ่งใหญ่
บัดนี้ เป็นกาลอันสมควรเพื่อจะตรัสรู้ของพระองค์ ดังนี้เป็นต้น [๑๑๘]
จึงพิจารณามหาวิโลกนะ ๕ ประการ มีกาลเป็นต้น ทราบว่า นี่เป็นกาล
อันสมควรเพื่อการตรัสรู้ ดังนี้แล้ว จึงให้ปฏิญญาแก่หมู่เทพยดา เสด็จไป
สู่อุทยานนันทวันอันนำารมย์กับหมู่เทพยดาทั้งหลาย จุตินี้แล้วจากดุสิต
ภพนั้นแล้วเสด็จไปด้วยดี ดังนี้แล [๑๑๙]

ดุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ ๓ จบ

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คัพภานิกขมนปริวรรต ปริจเจทที่ ๔

ก็เพื่อจะประกาศวิธีที่พระมหาสัตว์ทรงถือปฏิสนธิ จึงมีกถาพรรณนาความตามลำดับ ดังต่อไปนี้ ได้ยินว่า ในกาลนั้น ในพระนครกบิลพัสดุ์ มีงานอาสาฬหะนักษัตรฤกษ์ในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะกำลังเป็นไปอย่างครึกครื้น มหาชนพากันเล่นการนักษัตรฤกษ์อย่างสนุกสนาน ครั้งนั้น พระนางสิริมหามายาเทวีเสวยสิริอันยิ่งใหญ่ในการเล่นงานนักษัตรฤกษ์ ซึ่งปราศจากการดื่มสุรา สมบูรณ์ด้วยของหอมเครื่องลูบไล้และเครื่องประดับ ตั้งแต่ ๗ วัน ก่อนวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ เสด็จลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ในวันที่ ๗ ทรงทรงสนานด้วยน้ำเจือด้วยของหอม ๑๖ หม้อ ทรงสละพระราชทรัพย์ ๔๐๐,๐๐๐ กหาปณะให้มหาทาน ทรงประดับด้วยเครื่องอสังการพร้อมสรรพ เสวยโภชนะอันมีรสปราณีตบริสุทธิ์สนิท อธิษฐานองค์อุโบสถเกิดเข้าไปสู่สิริศัพทไสยาสน์อันประดับตกแต่งไว้อย่างดี บรรทมบนพระแท่นสิริไสยาสน์ หยั่งลงสู่นิพรา ได้ทรงพระสุบินนิมิตนี้ว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ยกพระนางขึ้นพร้อมด้วยพระแท่นบรรทม นำไปสู่ป่าหิมพานต์ ประดิษฐานไว้บนพื้นมโนศิลากว้างใหญ่ประมาณ ๖๐ โยชน์ ภายใต้อันดาละใหญ่สูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ แล้วได้สถิตอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น พระเทวีทั้งหลายของท้าวมหาราชเหล่านั้น ก็พากันมาอัญเชิญพระเทวีไปสู่สระอนินดาต ให้ทรงสนานเพื่อชำระมลทินแห่งมนุษย์ ณ ที่ที่เป็นที่ทรงสนานของพระมารดา ผู้ให้กำเนิดพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ให้ทรงทิพยภูษา ลูบไล้ประพรมด้วยทิพยสุคนธ์ของหอมประดับด้วยทิพยบุปผชาติ ปลูกาดพระแท่นสิริไสยาสน์ทิพย์ ผินพระเศียรไปทางทิศปราจีนเชิญพระเทวีนั้นให้บรรทมในวิมานทองซึ่งอยู่ภายในภูเขาเงินซึ่งอยู่ไม่ไกลจากสระอนินดาตนั้น

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพญาเศวตกฤษกรเที่ยวไปในภูเขาทองลูกหนึ่งซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่บรรทมนั้น ลงจากภูเขาทองนั้นขึ้นสู่ภูเขาเงิน มาจากทางด้านทิศเหนือ เองวงสีเหมือนพวงดอกไม้เงินมีลายจุดสีทองจับดอกปทุมแรกแย้มสีขาวมีกลิ่นหอม บันลือเสียงโกญจนาทกึกก้อง เข้าไปสู่วิมานทอง กระทำประทักษิณแท่นบรรทมของพระเทวี ๓ รอบ ประหนึ่งเข้าไปสู่พระครรภ์ของพระเทวีทางพระปรักเบื้องขวา พระมหาสัตว์ถือปฏิสนธิในเวลาใกล้รุ่งโดยอุตราษณนักษัตรฤกษ์ ก็ในขณะที่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดาปรากฏนิมิต ๓๒ ประการ มีการทำเหม็นโลกธาตุทั้งสิ้นให้หวนไหวเป็นต้น โดยขณะเดียวกันทีเดียว โอกาสอันโอฬารไม่มีประมาณแผ่ไปในหมื่นจักรวาล โลกันตริกนรกก็สว่างไสว

คนตาบอดแต่กำเนิดทั้งหลายก็เห็นรูป คนหูหนวกแต่กำเนิดก็ได้ยินเสียง คนใบ้ทั้งหลายก็พูดได้ คนค่อมก็มีกายตรง คนงอเย็บก็เดินได้ด้วยเท้า สัตว์ทั้งหลายที่ถูกพันธนาการก็พ้นจากชื่อเครื่องพันธนาการเป็นต้น เปลวไฟอันไม่มีแสงในอเวจนิรกเป็นต้นก็ดับสนิท ความวิหกระหายในเปรตวิสัยก็ระงับไป บานประตูทั้งหลายก็เปิดออกเอง เรือทั้งหลายที่แล่นไปทิศทางต่าง ๆ ก็เข้าไปสู่ท่าของตน ภัยมิได้มีแก่สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ความเผ่าร้อนเพราะเพลิงกิเลสมีรากจะเป็นต้นและโรคพยาธิทั้งปวงของสรรพสัตว์ทั้งหลายก็สงบระงับลง สัตว์ทั้งหลายผู้มีเวรกลับได้เมตตาจิต สัตว์ทั้งปวงเป็นผู้กล่าววาจาอันเป็นที่รักต่อกัน ม้าทั้งหลายก็วิ่งไปด้วยอาการอันดี ภูมยธรรมชาติทั้งหลายก็คึกคอง เครื่องดนตรีทุกชนิดก็เปล่งเสียงขึ้นเองทีเดียว เครื่องอาภรณ์ทั้งหลายมีเครื่องประดับมือเป็นต้นของมนุษย์ทั้งหลายไม่กระทบกันบันลือเสียงและสว่างรุ่งเรืองขึ้น ทิศทั้งปวงก็สว่างไสว ลมพายุใหญ่ก็ไม่พัด ลมเย็นอ่อน ๆ ก็ทำความสบายให้เกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลายที่ดอยไปมา เมฆฝนนอกฤดูกาลก็ตกลงมา น้ำก็แทรกแผ่นดินไหลออกมา หมูป่ากษัตริย์ทั้งหลายก็ละทิ้งการเหินเวหาจับอยู่บนพื้นปฐพี แม่น้ำทั้งหลายก็ไม่ไหลหยุดนิ่งอยู่ น้ำเค็มในมหาสมุทรก็กลายเป็นรสหวาน ดอกปทุม ๕ สีก็ปรากฏขึ้นในสาครในแม่น้ำและบนพื้นปฐพี บุปผชาติทุกชนิดที่เกิดบนบกและในน้ำเป็นต้นก็ผลิบาน ชันธปทุมชาติก็ปรากฏขึ้นในลำต้นของต้นไม้ทั้งหลาย สาขาปทุมชาติก็ปรากฏขึ้นในกิ่งต้นไม้ทั้งหลาย ลดาปทุมชาติก็ปรากฏในเครือเถาต้นไม้ทั้งหลาย ทัดขปทุมชาติมีก้านทำลายพื้นศิลาแตกผุขึ้นเบื้องบนแห่งละ ๗ ดอก โอลัมพกปทุมชาติห้อยระย้าในอากาศเกิดขึ้น ต้นไม้ดอกและไม้ผลก็ผลิตดอกออกผล ฝนดอกไม้ทิพย์มีดอกมณฑารพเป็นต้นก็ตกลงโดยรอบด้าน ทิพยดุริยางค์ก็ประโคมขึ้นเองในอากาศ หมื่นโลกธาตुทั้งสี่ก็มีธงทิวเป็นอันเดียวกัน อบอวลกลิ่นดอกไม้ด้วยพิศดาลวิชนีแผ่ขยายออกไปดุจกำของหอม เหมือนอาสนะพวงดอกไม้ที่ประดับตกแต่งแล้ว และเหมือนระเบียบแห่งอาสนะอันเดียวกัน ถึงความงดงามเลิศอย่างยิ่ง เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมดาในเวลาที่จะพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตก้าวลงสู่พระกรรมมารดา ครั้งนั้น โภกาสอันโอฟารนับประมาณมิได้ ย่อมปรากฏแก่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก และพรหมโลก ล่วงเลยเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย โภกาสอันโอฟารไม่มีประมาณก็ล่วงเลยอาณูภาพของเทวดาทั้งหลายปรากฏขึ้นแม้ในโลกกันตนรกอันไม่มีความสุข ไม่มีความคุ้มครอง มีแต่ความมืดบอดมืดมิด ซึ่งพระจันทร์และพระอาทิตย์อันมีมหิทธิฤทธิ์อย่างนี้มีมหาอนุภาพอย่างนี้ยังส่องแสงสว่างไม่ถึง สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดบังเกิดขึ้นแล้วในเวลานั้น สัตว์แม้เหล่านั้นจำกันซึ่งกันและกันได้ด้วยแสงสว่างนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า มีแม้สัตว์ทั้ง

หลายแม่เหล่าอื่นที่บังเกิดแล้วในโลกนี้ และหมื่นโลกธาตุนี้ย่อมหวั่นไหวกัมปนาทสิ้นสะเทือน แสงโอภาสอันโอฬารไม่มีประมาณย่อมปรากฏขึ้น บุญนิมิต ๓๒ ประการมีการยังหมื่นโลกธาตุ ให้หวั่นไหวเป็นต้น มีปรากฏแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดงเหตุ นั้น จึงกล่าวคาถาว่า

พระโพธิสัตว์ มีสติ มีสัมปชัญญะ ก้าวลงในพระครรภ์ของพระมารดา
หมื่นโลกธาตุทั้งหมดก็หวั่นไหว เพราะการก้าวลงสู่พระครรภ์ของพระ
โพธิสัตว์นั้น [๑๒๐] และลำดับนั้น บุญนิมิต ๓๒ ประการ ก็ได้มีใน
กาลนั้น พระมารดานั้นมีพระหฤทัยเบิกบานยินดี ทอดพระเนตรเห็นพระ
โอรสในพระครรภ์ [๑๒๑]

ในวันรุ่งขึ้น พระเทวีเสด็จลุกขึ้นกราบพูลพระสุบินนั้นแด่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ครั้นเมื่อราตรีสว่างแล้ว พระเจ้าสุทโธทนมหาราชรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ปาโมกข์ ๖๔ คนมา แล้วตบแต่งอาสนะอันมีค่ามากบนพื้นที่กระทำสักการะมงคลด้วยข้าวตอกเป็นต้นลูปได้ด้วย โคมัยสดี ตรัสบอกพระสุบินนิมิตแก่พราหมณ์ทั้งหลายผู้นั่งในที่นั้น ตรัสถามว่า จักมีเหตุอะไร พราหมณ์ทั้งหลายพากันกราบพูลว่า มหาบพิตร พระองค์ทรงอย่าวิตก มีสัตว์สถิตในพระอุทร ของพระเทวี ผู้ที่อยู่ในพระครรภ์นั้นแลเป็นพระมหากษัตริย์ มิใช่สตรี พระองค์จักมีพระโอรสผู้มี อานาภาพมาก ก็พระโอรสนั้น ถ้าอยู่ครอบครองเรือนจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกจาก เรือนบวชเป็นบรรพชิตจักเป็นพระพุทธเจ้าผู้มีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก พระราชาทรง ปิติโสมนัส พระราชทานเครื่องบำรุงครรภ์ จำเดิมแต่นั้นมา เหล่านางสนมกำนัลทั้งหลายคอย ห้ามอิริยาบถต่าง ๆ มีการบรรทมมากนักร กระทบนั่งมากนักร กระทบยืนมากนักร จงกรมมากนักร เป็นต้น ประณินิบัติผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนอิริยาบถอย่างสม่ำเสมอพอเหมาะ ประคองจับที่พระ หัตถ์ทั้งสองแล้วได้กระทำอิริยาบถทั้งหลายมีการเหนียวพุงให้นั่งและการยืนเป็นต้น ใน อาสนะที่มีสัมผัสสบาย ให้จงกรมและบรรทมเป็นต้น บนเครื่อง ฟูลาดอันอ่อนนุ่ม ไม่ให้เสวย โภชนะที่มีรสเปรี้ยวจัด เผ็ดจัด ขมจัด และเค็มจัด เป็นต้น อนุญาตโภชนะที่ประณีตยิ่งนักมีรส อร่อยสนิท มีโอชะ ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด อันมีปริมาณพอเหมาะ

ในกาลนั้น นางบาทจาริกาทั้งหลายอนุญาตการสงวนและการสงพระพักตร์เป็น ต้น ด้วยน้ำที่ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด เมื่อพระเทวีได้รับการบำรุงพระครรภ์อยู่อย่างนี้ ท้าวจาด

มหาราชทั้ง ๔ ถือพระขรรค์ในมือ ถวายการอารักขาอยู่ในห้องอันเป็นสิริ ในทิศทั้ง ๔ เพื่อป้องกันอันตรายแก่พระโพธิสัตว์และพระมารดา มิใช่เฉพาะทำวมหาราชทั้ง ๔ เท่านั้น โดยที่แท้ทำวมหาราช ๔๐,๐๐๐ องค์ คือ ในหมื่นจักรวาล ๆ ละ ๔ องค์ ถือพระขรรค์ในมือถวายการอารักขาในระหว่างภูเขจักรวาลตั้งแต่คัพภพวาระ ทำวมหาราชทั้งหลายในจักรวาลนี้ทรงแสดงพระองค์ในเวลาทีพระเทวีทรงกระทำกิจทั้งปวงในกาลที่เหลือ ยกเว้นเวลาทำสรีระกิจ ทรงพระพักตร์และเสวยพระกระยาหารเป็นต้น ในห้องอันเป็นสิริ แล้วประทับนั่งพักผ่อนในพระแท่นสิริไสยาสน์

ก็พระเทวีทรงทอดพระเนตรเห็นทำวมหาราชเหล่านั้นเป็นเหมือนบุรุษรับใช้ ไม่ทรงแหวดกิ้ว ด้วยอานุภาพของพระมหาบุรุษ นี่เป็นธรรมดา ก็ความพอใจด้วยอำนาจราคาละในบุรุษทั้งหลายตั้งแต่พระบิดาแห่งพระโพธิสัตว์เป็นต้น ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระเทวี ในกาลใดพระโพธิสัตว์ก้าวลงสู่พระครรภ์มารดา ในกาลนั้น พระมารดาของพระโพธิสัตว์ย่อมเป็นผู้มีปกติรักษาดี ทรงงดเว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอกุศลนาทาน เว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย เว้นจากมุสาวาท เว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี่เป็นธรรมดาในข้อนั้น

ได้อินว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้อุบัติขึ้น มนุษย์ทั้งหลายไหว้แล้วรับศีลในสำนักของดาบสและปริพาชกทั้งหลาย แม้พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็ทรงรับศีลในสำนักของกาลเทวิลดาบส แต่เมื่อพระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในพระครรภ์ พระมารดาไม่อาจจะนั่งแทบเท้าของบุคคลอื่นได้ แม้ศีลที่นับรับในอาสนะอันเสมอกันก็เป็นการดูหมิ่น เพราะเหตุนี้ จึงมีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระมารดาของพระโพธิสัตว์ได้ทรงถือศีลด้วยพระองค์เองทีเดียว

นี่เป็นธรรมดาว่า ในกาลใด พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์มารดา เหล่ากษัตริย์เป็นต้น ในชมพูทวีปทั้งสิ้นย่อมส่งเครื่องราชบรรณาการมาเป็นจำนวนมาก พระมารดาเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เลิศด้วยยศ ด้วยอานุภาพแห่งพระมหาบุรุษ และด้วยอานุภาพของพระองค์เอง ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์มารดาด้วยยศอันหาที่สุดมิได้ ด้วยสมบัติอันไม่มีปริมาณ ไม่ให้เกิดภาวะหนักพระครรภ์แก่พระมารดา ไม่มีความคับแคบในพระครรภ์มารดา เป็นเหมือนประทับอยู่บนมัญจาคาสน์ทองขนาด ๑๒ คอก ไม่ติดไม่แปดเปื้อนด้วยมลทินแห่งครรภ์ เสมือนกับพระจันทร์ไม่แปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดใด ๆ ประทับนั่งบนบัลลังก์อัน

ประเสริฐ ดุจท่าวมหาพรหมประทับอยู่ในวิมานแก้วมณี ฉะนั้น ไม่หลงลืมสติ มีพระกรุณา มิได้ขาดสาย ในการกระทำการอนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลายรอคอยเวลาที่จะตรัสรู้อันเป็น นิรันดร์ สถิตอยู่ในพระครรรค์พระมารดานั้นเองตลอด ๑๐ เดือน

ในกาลนั้น พระเทวีผู้เป็นพระมารดาของพระโพธิสัตว์ทรงพระเกษมสำราญ ไม่ลำบากพระวรกาย ถึงความเป็นเลิศด้วยลาภ เลิศด้วยยศ ไม่ให้เกิดจิตกำหนดในบุรุษทั้งหลาย ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในพระครรรค์ของพระองค์ ดุจเห็นด้ายสีเหลืองที่ร้อยอยู่ใน แก้วมณีอันใส ย่อมทรงทอดพระเนตรพระโพธิสัตว์ผู้นั่งคู้บัลลังก์อยู่ ดุจรูปทองซึ่งวางอยู่บน ฝักอ่อนในกลีบดอกปทุม ในขณะที่ปรารภนา แต่พระโพธิสัตว์ไม่ทรงเห็นพระมารดา เพราะ เหตุนั้น พระคันถรจนจารย์ จึงกล่าวคาถาว่า

ในขณะที่ปฏิสนธิแห่งพระมหาสัตว์นั้น บังเกิดความอัศจรรย์มากมาย
อนึ่ง พระมหาสัตว์เป็นผู้มีการรักษาอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจัด
แจงแล้ว [๑๒๒]

พระมหาสัตว์ผู้มีพระฉวีวรรณดุจดั่งทอง เป็นใหญ่ในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า
นั่งขัดสมาธิบัลลังก์ในพระครรรค์พระมารดา ประดุจดังรูปปฏิมาทองคำอัน
งดงามประดิษฐานอยู่เหนือฝักดอกอุบลแดงอันงามจับใจ [๑๒๓]

พระโพธิสัตว์ผู้มีปรีชาญาณท่าพระหนุทัยของพระมารดาให้เบิกบาน
แสดงพระองค์ซึ่งสถิตอยู่ในพระครรรค์ให้ปรากฏ ดุจด้ายสีแดงซึ่งร้อยอยู่ใน
แก้วมณีอันใส ฉะนั้น [๑๒๔]

เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็ทิวงคต ทรงบังเกิด
ในดุสิตเทวโลก นี่เป็นธรรมดาในข้อนี้ มิใช่เพราะการมีพระประสูติกาลเป็นเหตุ ทรงทิวงคต
เพราะสิ้นอายุขัยเท่านั้น ประมาณแห่งอายุของพระมารดาพระโพธิสัตว์ของพระเทวีมี
ประมาณเท่านั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น พระนางสิริมหามายาเทวีจึงทิวงคตในกาลนั้น (เพราะ
ว่าพระครรรค์) ที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่เป็นเช่นกับเรือนพระเจดีย์ ไม่เป็นสาธารณบริโภคสำหรับ
ชนเหล่าอื่น คนเหล่าอื่นไม่สามารถจะนำมารดาของพระโพธิสัตว์มาตั้งไว้ในตำแหน่งพระ
อัศรมเหสีได้ ฝ่ายพระนางสิริมหามายาเทวีรักษาพระโพธิสัตว์ด้วยพระครรรค์ตลอด ๑๐ เดือน
เหมือนรักษาน้ำมั้นด้วยบาตร ฉะนั้น มีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่กรุงเทวทहनครอันเป็นสำนัก

ของแห่งพระราชบิดาของพระองค์ จึงกราบทูลแต่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า ขอเดชะ หม่อมฉันปรารถนาจะไปสู่กรุงเทพทศนครอันเป็นของสกุล

พระราชารับว่า ดีละ แล้วโปรดให้กระทำการทางระหว่างพระนครทั้งสองให้เรียบเสมอ จัดแจงตกแต่งด้วยดอกไม้ ธูป ของหอม เครื่องลูบไล้ ดันกล้วย ธงชัย ธงแผ่นผ้า หม้อน้ำ อันเต็มและตุ่มน้ำอันเต็มนานาชนิด โปรดให้พระเทวีมีอำมาตย์ ๑,๐๐๐ คน แวดล้อมในเบื้องหน้า ประทับบนสุวรรณสีวกาวทอง ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะเวลารุ่งเช้า ทรงส่งไปด้วยสิริโสภาคย์ มีบริวารเป็นอันมาก ในกาลนั้น ในระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์นครและกรุงเทพทศนครมีอุทยานศาลวันอันเป็นมงคลชื่อว่าลุมพินีวันของชาวพระนครทั้งสอง อุทยานนั้นหนาแน่นด้วยหมู่ไม้สาละแวดล้อมด้วยหมู่ต้นไม้หลากชนิด เช่น ต้นจำปา ต้นแคฝอย ต้นมณฑา ต้นอโศก ต้นประยงค์ ต้นขนุน ต้นขนุนสามมะลอ ต้นจิก ต้นพิทูล ต้นมะตูม ต้นประตู่ ต้นกาละมัง ต้นบุณนาค ต้นรูกฟ้า ต้นตีนเป็ดและบัวขาว เป็นต้น ต้นไม้เหล่านั้นเทียบพร้อมด้วยรัศมีตั้งแต่โคนจนถึงยอด มีดอกบานสะพรั่ง กลิ่นหอมอบอวล สะพรั่งด้วยผลและใบอ่อน มีหมู่ภุมร ๕ ชนิด มีสีเขียวเป็นต้น บินสัญจรไปในระหว่างกิ่งใบและดอก หมู่วินาศเสียงไพเราะ มีนกยูง นกทูเหว่า ไก่ป่า หงส์ นกกระเรียน นกโพระดก นกจากพราว เป็นต้น นานาชนิด ชันกุเสียงไพเราะยิ่ง สมบูรณ์ด้วยสระน้ำหลายร้อยแห่งมีหนอง บึง ห้วยและลำธาร เป็นต้น กาลเมื่อลมพัดผ่าน พฤษชาติก็กวัดแกว่ง ดูจกวัดกรคือยอดและใบอ่อนมีสีแดงอ่อนงดงาม ทักถามว่า ข้าแต่พระเทวี พระองค์จะเสด็จไป ณ ที่แห่งใด ขอเชิญพระองค์เสด็จมาเสวยสิริแห่งข้าพระองค์ ดูจ(จำลอง)ลงมาจากอุทยานนั้นวันตกลงบนพื้นแผ่นดิน และเป็นดูจมณฑลสำหรับเสวยน้ำจันท์อันประดับตกแต่งไว้อย่างดีสำหรับพระราชารู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ซึ่งเป็นอิสราธิบดีบนพื้นพสุธาทั้งสิ้น ทรงมีอาณาภาพยิ่งใหญ ได้เป็นสถานที่มีสิริยิ่งนัก นำรื่นรมย์ใจยิ่ง

พระเทวีทอดพระเนตรเห็นอุทยานศาลวันนั้น จึงเกิดพระหฤทัยปรารถนาจะทรงประพาลเล่น เหล่าอำมาตย์ทั้งหลายพาพระเทวีเสด็จเข้าไปสู่ป่าศาลวันนั้น พระเทวินั้นเสด็จลงจากสุวรรณสีวกา มีหมู่นางนมแวดล้อมเสด็จไปสู่โคนต้นสาละอันเป็นมงคล ทรงประสงค์จะจับกิ่งสาละ พระนางไม่หึงสามารถจะทรงจับกิ่งสาละด้วยพระกรทั้งสองข้างถึงได้ กิ่งสาละเป็นเหมือนได้รับความกรุณาจากพระเทวี เป็นเหมือนหน่อหวายที่ถูกอบไว้อย่างดีน้อมลงมาสู่พระหัตถ์ของพระเทวี พระเทวินั้นเหยียดพระหัตถ์ออกเหนี่ยวกิ่งสาละ ทันทันนั้นเอง ลม

กัมมชวาทของพระเทวีนั่นก็ปั่นป่วน ครั้งนั้น มหาชนก็แวดล้อมพระเทวีนั่นด้วยผ้ามาแล้ว
 หลีกออก เทวดาในหมื่นจักรวาลก็ประชุมกันเป็นอันเดียวกัน พระเทวีนี่ได้ประทับนั่ง มิได้
 บรรทมประสูติพระโอรสเหมือนสตรีเหล่าอื่น แต่พระเทวีนั่นประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์
 ทั้งปวง นุ่งผ้าโกเสยยะอันขจิตด้วยทอง ห่มผ้าทุกุลชั้นดีเยี่ยมอันเช่นกับเกล็ดปลาจนถึงหลัง
 พระบาท หันพระปฤษฎางค์เข้าหาลำต้นสาละอันเป็นมงคล พระหัตถ์ขวาจับกิ่งสาละทรงยื่น
 แลดูโลกธาตุทางทิศปราจีน พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดงการออกจากครรภ์ในบัดนี้ จึง
 กล่าวคาถาว่า

พระนางสิริมหายาเทวีนั่น ทรงพระครรภ์แก่เต็มที ครบ ๑๐ เดือน จึง
 เสด็จไปสู่ลุมพินีวันอันประเสริฐ มีต้นไม้บานสะพรั่ง ประทับยืนจับกิ่ง
 สาละอันประเสริฐ ประสูติพระโอรสผู้ประเสริฐนั้นโดยง่าย [๑๒๕]

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ถึงเวลาอันสมควร ก็เสด็จออกจากพระครรภ์พระมารดา
 อย่างบริสุทธิ์สะอาด โดยวิสาขนักขัตฤกษ์ ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ดุจพระอาทิตย์แสงอ่อน
 ออกจากช่องกลีบมหาเมฆ ก็สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่น เมื่อจะออกจากครรภ์มารดา มีหัวห้อยลง
 ในปากทางช่องคลอด แปรเปื้อนด้วยขสูกิจและมลทินครรภ์ออกมา แต่พระโพธิสัตว์มิได้ออก
 มาอย่างนั้น

ก็ในเวลาทีพระโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระครรภ์ของพระมารดา ไม่ติดขัดทาง
 ปากช่องคลอด ไม่แปรเปื้อนด้วยเสมหะ ไม่แปรเปื้อนด้วยโลหิตและไม่แปรเปื้อนด้วยของไม่
 สะอาดอะไร ๆ ย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์โดยแท้ ดุจแก้วมณีโชติรสที่ออกจากเทริดผ้ากาสี สัตว์ทั้ง
 หลายเหล่าอื่นมีเท้าขึ้นข้างบน มีศีรษะลงเบื้องล่าง เพราะลมกัมมชวาทเข้าไปในช่องคลอด
 เสวยทุกซออย่างหนักออกมาเหมือนตกลงในเหวนรกลึก ๑๐๐ ชั่วบุรุษ พระโพธิสัตว์หาเป็นเช่น
 นั้นไม่ ก็พระโพธิสัตว์นั้นเหยียดพระหัตถ์ทั้งสองและพระบาททั้งสองออกประทับยืนอยู่นั่นเอง
 ไม่ให้เกิดทุกข์ทรมานกับพระมารดา เสด็จออกมา เหมือนพระธรรมกถึกก้าวลงจากธรรมาสน์
 และเหมือนบุรุษกำลังลงจากบันได เพราะเหตุนี้ พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าววว่า

พระโพธิสัตว์ไม่แปรเปื้อนแม้ด้วยมลทินอะไร ทรงประทับยืนอยู่นั่นเอง
 ยืนพระบาททั้งสองประสูติ ออก เหมือนพระธรรมกถึกก้าวลงจาก

ธรรมาสณี และเหมือนพระอาทิตย์อันประเสริฐออกจากท้องฟ้า ฉะนั้น

[๑๒๖]

ครั้งนั้น ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมทั้ง ๔ ถือชายทองรองรับพระมหาสัตว์ผู้พอเสด็จ ออกเท่านั้นก่อน ไม่ให้ทันถึงพื้นปฐพีเลยทีเดียว ประดิษฐานไว้เบื้องพระพักตร์ของพระเทวี กราบทูลว่า ข้าแต่พระเทวี ขอพระองค์จงเป็นผู้เบิกบานพระหฤทัย พระโอโรสผู้มีศักดิ์ใหญ่ ของพระองค์อุบัติขึ้นแล้ว

ครั้งนั้น สายธารน้ำ ๒ สาย คือ ธารน้ำเย็นสายหนึ่ง ธารน้ำร้อนสายหนึ่ง พุ่งออก จากอากาศ รดลงที่สรีรกายของพระโพธิสัตว์และพระมารดาของพระโพธิสัตว์ เพื่อต้องการ สักการะและเพื่อให้ได้รับความสบาย ต่อจากนั้น ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ก็รับพระโพธิสัตว์จาก พระหัตถ์ของท้าวมหาพรหมด้วยแผ่นหนังเสือเหลืองอันมีสัมผัสนบายที่สมมตกันว่าเป็นมิ่งคล แม่นมทั้งหลายก็รับพระโพธิสัตว์จากพระหัตถ์ของท้าวมหาราชเหล่านั้น ด้วยเทริดผ้าทุกุล พระโพธิสัตว์ก็พ้นจากมือของนางนมทั้งหลายสถิตอยู่บนพื้นปฐพีเองทีเดียว ประดิษฐานบน พื้นปฐพีด้วยพระบาททั้งสองอันเสมอ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ อย่างเหล่านี้ ย่อมปรากฏ คือ ท้าวมหาพรหมกางกั้นทิพยเศวตฉัตร ท้าวสุยามเทพบุตรถือพัทวาลวิชนี เทพบุตรองค์หนึ่งถือ พระแสงขรรค์ชัยศรีอันขจิตด้วยรัตนะ ๗ ประการ เทพบุตรองค์หนึ่งถือฉลองพระบาททองคำ เทพบุตรองค์หนึ่งถือพระมหาพิชัยมงกุฏอันเป็นทิพย์ เทวดาทั้งหลายถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ นั้นย่อมไม่ปรากฏกาย สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า

เทพดาทั้งหลายก็กางกั้นเศวตฉัตรอันมีมณฑลพันหนึ่ง มีสาขามากมาย
ในท่ามกลางท้องฟ้า จามรทั้งหลายอันมีด้ามเป็นทองโบกพัดไปมา แต่
เทพดาผู้ถือจามรและเศวตฉัตรย่อมไม่ปรากฏกาย [๑๒๗]

พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรไปทางทิศบูรพา ก็ทางทิศบูรพามีหลายพันจักรวาลเป็น หมู่เดียวกัน เทพดาและมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงในจักรวาลนั้นกระทำการบูชาด้วยฝนดอกไม้ เป็นต้น มีดอกบัวที่ทำเป็นกระพุ่มกรเทินไว้บนศีรษะ กล่าวสรรเสริญว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษ บุคคลผู้เช่นกับพระองค์ไม่มีในโลกนี้ บุคคลผู้ยอดเยี่ยมกว่าย่อมไม่มีแต่ที่ไหน ๆ ทางทิศ ทักษิณก็เป็นเช่นนั้น ทางทิศปราจีน ทางทิศอุดร ก็เป็นเช่นนั้น ทิศใหญ่ทั้ง ๔ ทิศน้อย ๔

ทั้งเบื้องล่างและเบื้องบนโดยรอบ พระโพธิสัตว์เหลียวดูทิศใหญ่ทิศน้อย ด้วยประการฉะนี้แล้ว ไม่เห็นใคร ๆ ผู้เช่นกับพระองค์ กำหนดว่า นี่เป็นทิศอุดร จึง پایพระพักตร์ไปทางทิศอุดร เสด็จพระราชดำเนินไป ๗ อย่างก้าว บนแผ่นทองที่ท้าวจตุโลกบาลรองรับไว้ ประดิษฐานอยู่บน กลีบดอกบัว ๗ ดอก เปล่งพระสุรเสียงดุจเสียงพรมอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ อันทำความสบายหูโดยส่วนเดียว ตรัสอาสาภิवाजाว่า

เรา เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เจริญที่สุด ยอดเยี่ยมที่สุดในโลก ชาตินี้เป็น
ชาติสุดท้ายของเรา บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีก [๑๒๘]

เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระมหาสัตว์นั้น เสด็จพระราชดำเนินไปสู่ทิศเหนือ ๗ อย่างก้าว ทรง
เหลียวดูทิศทั้งหลายโดยรอบ ในกาลนั้น ทรงเปล่งอาสาภิवाजाอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ดุจพญาสีนราชยีนบันลือสีนนาทอยู่เหนือ
ยอดภูเขา ฉะนั้น [๑๒๙]

ก็แล โดยสมัยนั้น หมื่นโลกธาตุนี้ก็ห้วนไหว สั่นสะเทือนโดยรอบ แสงสว่างอัน
โอฬารหาประมาณมิได้ก็ปรากฏขึ้นในโลก รัตนชาติทั้งหลายที่อยู่ในอากาศและที่อยู่บนพื้นดิน
ก็เปล่งประกายแสงด้วยเดชของตน พิณที่มีสาย กลองที่ชิงหนังชั้นดี มิได้มีใครประคอง
มิได้ตี ก็ประคองขึ้นเองทีเดียว พระจันทร์ก็รุ่งเรืองยิ่งนัก พระอาทิตย์ไม่ร้อนจัดไม่เย็นจัด
ปราศจากมลทิน ถึงพร้อมด้วยอุณหภูมิจนสบาย มหาเมฆซึ่งอยู่ในทิศทั้ง ๔ ก็หลั่งฝนลงมา
ทิศทั้งปวงก็สว่างไสว ปาฏิหาริย์ทั้งปวงเหล่านี้ปรากฏเป็นบุพนิมิต ในเวลาประสูติของพระ
โพธิสัตว์นั้น เป็นเหมือนที่ปรากฏในเวลาปฏิสนธิ

อนึ่ง การห้วนไหวของหมื่นโลกธาตุนั้น พึงทราบว่าเป็นบุพนิมิตแห่งการได้บรรลुพระ
สัมพัญญุตญาณ การประชุมสันนิบาตของเทวดาทั้งหลายในจักรวาลอันเดียวกัน เป็น
บุพนิมิตแห่งการประชุมรับฟังธรรมของหมู่ชนโดยพร้อมเพรียงกันนั้นเทียว ในกาลที่หมุนกงล้อ
พระธรรมจักรให้เป็นไป การรองรับของเทวดาทั้งหลายครั้งแรกทีเดียว เป็นบุพนิมิตแห่งการ
ได้บรรลुอรุปาวจรณาณ ๔ การประดิษฐานบนพื้นปฐพีด้วยพระบาททั้ง ๒ อันเสมอ เป็น

บุญนิมิตแห่งการได้อิทธิบาท ๔ การบ้ายพระพักตร์ไปทางทิศอุดร เป็นบุญนิมิตแห่งการหยั่งลง
ครอบงำมหาชนเสด็จไป

การเสด็จพระดำเนิน ๗ ก้าว เป็นบุญนิมิตแห่งการได้รัตนะ คือ โขชนงค์ ๗ การ
กางกั้นทิพยเศวตฉัตร เป็นบุญนิมิตแห่งการได้วิมุตติเศวตฉัตร เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ อย่าง
เป็นบุญนิมิตแห่งการได้วิมุตติ ๕ การเหลือวดุสิตทั้งหลาย เป็นบุญนิมิตแห่งการได้
อนาวรณญาณ การเปล่งอาสภิวาจา เป็นบุญนิมิตแห่งการยังพระธรรมจักรอันไม่มีใครนำไป
ให้เป็นไป การบันลือสีหนาทว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายของเรา เป็นบุญนิมิตแห่งการบรินิพพาน
ด้วยอนุภาติเสสนิพพานธาตุ ส่วนการเปล่งโอภาสด้วยเดชานุภาพของตนแห่งรัตนะทั้งปวง
เป็นบุญนิมิตแห่งโอภาสแห่งพระรัตนะอันประเสริฐคือพระสังฆธรรม การประโคมขึ้นเองแห่งพิณ
ทั้งหลายที่ซึ่งสายไว้แล้ว เป็นบุญนิมิตแห่งการได้อนุพุทธวิหารสมาบัติ การประโคมขึ้นเอง
เหมือนกันแห่งกลองทั้งหลายที่ซึ่งหนังไว้แล้ว เป็นบุญนิมิตแห่งการป่าวประกาศด้วยกลอง
ธรรมอันใหญ่ การตัดเครื่องจองจำคือชื่อเป็นต้น เป็นบุญนิมิตแห่งการตรัสชาติอัสมิมานะ
การปลดเปลื้องโรคภัยของมหาชน เป็นบุญนิมิตแห่งการได้กำลังแห่งสังขะทั้ง ๔

ความปรากฏมีแห่งสติของคนเสียดสติ เป็นบุญนิมิตแห่งการได้สติปฏิฐาน ๔ การที่
เรือซึ่งแล่นไปในต่างถิ่นมาถึงท่าของตนได้ เป็นบุญนิมิตแห่งการบรรลุปฏิสัมภิภา ๔ การกลับ
มีเมตตาคจิตของคนมีเวรทั้งหลาย เป็นบุญนิมิตแห่งการได้พรหมวิหารธรรม ๔ การยังไฟใน
อเวจีมหานรกให้ดับลง เป็นบุญนิมิตแห่งการดับไฟคือกิเลส ๑๑ อย่าง การเห็นรูปของคนตา
บอดแต่กำเนิด เป็นบุญนิมิตแห่งการได้ทิพยจักขุ การได้ยินเสียงของคนหูหนวก เป็นบุญนิมิต
แห่งการได้ทิพยโสตธาตุ การเดินได้ของคนง่อยเปลี้ย เป็นบุญนิมิตแห่งการได้อิทธิบาท ๔
แสงสว่างในโลกันตริกนรก เป็นบุญนิมิตแห่งการกำจัดความมืดคืออวิชชาแล้วเห็นแจ้งโลกด้วย
พระญาณ ความที่น้ำในมหาสมุทรมีรสหวาน เป็นบุญนิมิตแห่งความเป็นรสอันเอกด้วย
นิพพานรสนั่นเอง การไม่พัดไปแห่งลมพายุใหญ่ เป็นบุญนิมิตแห่งการทำลายทิวฐิ ๖๒

การไปสู่พื้นปรุพิชของนกกทั้งหลาย เป็นบุญนิมิตแห่งการรับฟังโอวาทแล้วเข้าถึงสรณะ
ด้วยชีวิตของมหาชน ความรุ่งเรืองยิ่งแห่งพระจันทร์ เป็นบุญนิมิตแห่งความรักใคร่ของเหล่า
ชนเป็นอันมาก ความที่พระอาทิตย์ปราศจากความร้อนจัด เย็นจัดและมีอุณหภูมิตันสบาย
เป็นบุญนิมิตแห่งความเป็นไปแห่งสุทธทางกายและทางใจ การเล่นปรบมือเป็นต้นที่ประตูดิวมาน

ของเทวดาทั้งหลาย เป็นบุพนิमितแห่งการบรรลุลความเป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงเปล่งอุทาน การ
 ที่มหาเมฆหลังฝนในทิศทั้ง ๔ เป็นบุพนิमितแห่งเมฆคือธรรมอันยิ่งใหญ่ การไม่ถูกความหิว
 ปีบคั้น เป็นบุพนิमितแห่งการได้รับอมตธรรมคือกายคตาสติ การไม่ถูกความกระหายปีบคั้น
 เป็นบุพนิमितแห่งความเป็นผู้มีสุขด้วยวิมุตติสุข การเปิดออกเองของบานประตูทั้งหลายเป็น
 บุพนิमितแห่งการเปิดประตูอริยมรรคมีองค์ ๘ การผลิตดอกออกผลของต้นไม้ทั้งหลาย เป็น
 บุพนิमितแห่งดอกไม้คือวิมุตติอันบานแล้วและความสะพรั่งด้วยภาวะคือสามัญญผล การเกิด
 ขึ้นแห่งดอกปทุมในที่ทั้งปวง เป็นบุพนิमितแห่งความเกิดขึ้นแห่งมรรคและผลของเวไนยสัตว์ทั้ง
 หลาย ความมีทิวแถวธงชัยเป็นอันเดียวกันแห่งหมีนโลกธาตุ ฟิงทราบว่า เป็นบุพนิमितแห่ง
 ธงชัยของพระอริยเจ้า

มีคำถามว่า ก็แลในกาลใด พระมหาบุรุษสถิตอยู่บนพื้นปฐพีมีพระพักตร์ไปทาง
 ทิศอุดร เสด็จดำเนินไปแล้วตรัสอาสาภิวาจา ในกาลนั้น พระมหาบุรุษเสด็จดำเนินไปบนพื้น
 แผ่นดิน หรือไปทางอากาศ ทรงปรากฏกายเสด็จไป หรือไม่ทรงปรากฏกายเสด็จไป ทรง
 เปลือยกายเสด็จไป หรือว่าประดับตกแต่งแล้วเสด็จดำเนินไป เป็นคนหนุ่มเสด็จไป หรือเป็น
 คนแก่ ทรงเป็นเช่นนั้นในภายหลัง หรือเป็นเด็กทารก

พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย พยากรณ์แล้วอย่างนี้ ว่า พระโพธิสัตว์แม้เมื่อประสูติ
 ออกจากครรภ์พระมารดา ในพระอัฐภาพทั้ง ๓ ทรงเปล่งวาจาได้ คือ ในอัฐภาพเป็นมโหสถ
 บัณฑิต ๑ ในอัฐภาพเป็นพระเวสสันดร ๑ แต่ในอัฐภาพนี้ทรงบรรลือสีหนาทนี้ ๑ ได้ยินว่า
 พระมหาบุรุษเสด็จพระดำเนินไปบนพื้นปฐพี แต่ปรากฏแก่มหาชนเหมือนเสด็จไปบนอากาศ
 แสดงพระองค์ให้ปรากฏเสด็จไป แต่เป็นเหมือนไม่ปรากฏแก่มหาชน เป็นผู้เปลือยกายเสด็จ
 ไป แต่ปรากฏแก่มหาชนเหมือนประดับตกแต่งแล้ว เป็นทารกเสด็จไป แต่ปรากฏแก่มหาชน
 เหมือนมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา เป็นทารกอ่อนในภายหลังทีเดียว หาได้เป็นเช่นนั้นไม่

ก็ในวันที่พระมหาบุรุษประสูติแล้วนั้นนั้นแล ได้มีสหชาติทั้ง ๗ ถามว่า สหชาติทั้ง
 ๗ คืออะไรบ้าง ตอบว่า สหชาติทั้ง ๗ คือ พระนางยโสธราเทวี ๑ พระอานนท์ โอรสของ
 พระเจ้าอา ๑ กาฬุทายีอำมาตย์ ๑ นายจันนะ ๑ ม้ากัณฐกอัศวราช ๑ ต้นมหาโพธิพฤกษ์ ๑
 ชุมทรัพย์ทั้ง ๔ แห่ง ๑ ชุมทรัพย์ทั้ง ๔ แห่ง คือ ชุมทรัพย์ชื่อสังขะ ๑ ชุมทรัพย์ชื่อเอละ ๑
 ชุมทรัพย์ชื่ออุปปละ ๑ ชุมทรัพย์ชื่อบุณฑริก ๑ บรรดาชุมทรัพย์ทั้ง ๔ แห่งนั้น ชุมทรัพย์สังขะ

กว้าง ๑ คาจตุ ชุมทรัพย์เอละกว้างกิ่งโยชน์ ชุมทรัพย์อุปละกว้าง ๓ คาจตุ ชุมทรัพย์
 บุณฑริกกว้าง ๑ โยชน์ นี่เป็นประมาณของขอบปากชุมทรัพย์วัดโดยรอบ แต่ที่โดยความลึก
 สุดพื้นปฐพี ในชุมทรัพย์ทั้ง ๔ นั้นชุมทรัพย์ที่คนถือเอาออกไปแล้ว ๆ ยังคงเต็มบริบูรณ์อยู่นั้น
 เอง ชื่อว่าลหชาติทั้ง ๗ ดังพรรณนามาฉะนี้ เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าว
 คาถาประพันธ์ไว้ว่า

ลหชาติทั้ง ๗ เหล่านี้ คือ พระนางยโสธราเทวี ๑ พระอานนท์ ๑
 กาฬุทายีอำมาตย์ ๑ นายจันนะ ๑ ม้ากัณฐกะ ๑ ต้นโพธิพฤกษ์ ๑ เป็น
 ๗ ด้วยชุมทรัพย์ทั้ง ๔ แห่ง [๑๓๐]

ในกาลนั้น เจ้าศากยราชทั้งหลายผู้อยู่ในพระนครทั้งสองทรงเกิดปีติโสมนัส พาพระ
 มหาสัตรว์กลับไปสู่พระนครกบิลพัสดุ์นั่นเอง ด้วยชบวนดุริยางค์แห่งประโคมเครื่องดนตรี ด้วย
 บรรวารีอันใหญ่ เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์เมื่อจะแสดงความนั้น จึงกล่าวคาถา
 ประพันธ์ว่า

มหาชนพาพระมหาสัตรว์ ผู้เป็นจอมแห่งนรชน ผู้มีเสียงบันลืออันไม่ทั่วไป
 แก่ชนเหล่าอื่น ผู้สูงสุด ผู้อันเทพยดา อสูร พรหมและจอมนรชนบูชาแล้ว
 เสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์บุรีนั้น อันจัดแจงดกแต่งไว้อย่างดี [๑๓๑]
 มหาปฐพีอันสามารถจะรองรับท้องฟ้า ป่าไม้ ภูเขาหลวงสิเนรุและสายน้ำ
 ในสาครแม้ทั้งหมด อันเป็นภาระหนักยิ่งได้ ก็ไม่อาจจะทนทานภาระคือ
 คุณของพระมหาสัตรว์ผู้ประเสริฐนั้นได้ หวั่นไหวแล้วในขณะที่ยังทรงประสูติ
 [๑๓๒] สุนัขทั้งหลายมีไมตรีกับเนื้อทั้งหลาย นกกาอินตีเบิกบานใจกับ
 นกเค้า พญานาคมีไมตรีกับพญาครุฑ แม่มนุแมวก็มีไมตรีกับหนูทั้ง
 หลาย [๑๓๓] เนื้อเข้ามาใกล้ชิดกับราชสีห์ เหมือนมารดาบิดาใกล้ชิด
 กับบุตร ฉะนั้น นาวาแม่ทัพแล่นไปยังประเทศต่าง ๆ ก็เข้าไปสู่ประเทศที่
 ปรารถนา ดุจลูกศรเข้าไปในแฉ่งศร ฉะนั้น [๑๓๔] ห้วงมหรณพมี
 ระลอกคลื่นอันสงบ ประดับด้วยปทุมชาตินานาพรรณ แม่น้ำในห้วง
 มหรณพนั้นก็ถึงความมีรสจิตตนิทโดยส่วนเดียว [๑๓๕] ท้องฟ้าก็ได้
 ถึงความพรวยพรายด้วยดอกปทุมชาติที่แย้มบานห้อยระย้า หมูบักซี่ก็

ละทิ้งการบินไปในท้องนภา แม้กระแสสินธุ์ก็ไม่ไหลหยุดนิ่งอยู่ [๑๓๖]
 แม่น้ำมณีและแม่น้ำวสุมีสายน้ำอันมาจากดวงจันทร์ เพราะมาพร้อมกับ
 ฝนที่ตกนอกฤดูฤดูกาล ก็เทพยดาทั้งหลายยังฝนดอกไม้มากมายให้ตก
 ประดับประดาด้วยเครื่องประดับ [๑๓๗] ต้นไม้ใหญ่ทั้งหลายมีหมู่
 เกาวัลลย์แวดล้อม เป็นที่น่าอภิรมย์ยินดีด้วยอากาศระเบียบดอกไม้อันแบ่ง
 บานดี เนินในทิศทั้งหลายก็งดงามยิ่งด้วยท้องฟ้าอันประดับด้วยดอกกุบล
 อันมีกลิ่นหอม [๑๓๘] ท้องฟ้าทั้งหมดอบอวลด้วยรูปอันมีกลิ่นหอมดี
 เป็นที่น่ารื่นรมย์ เทพยดาและจอมอสูรทั้งปวงก็ทรงเพลิดเพลินมหรสพ
 ประกอบการขับร้องรับดนตรีเที่ยวไป [๑๓๙] ชนทั้งปวงเป็นผู้กล่าว
 ถ้อยคำอันเป็นที่รักต่อกัน ทิศทั้งหลายทั้งปวงก็สดใส คุชชาชาติทั้งหลายก็
 แผลเสียดก๊กก้อง สีนะทั้งหลายก็บันลือสีหนาท ดุรงคชาติอาชาไนย
 ทั้งหลายก็ได้มีเสียงร้องเรไร [๑๔๐] ทิพยดนตรี มีขลุ่ย พิณและกลอง
 ทิพย์เป็นต้น ในนภากาศต่างก็เปล่งเสียงอันไพเราะของตน ๆ ขึ้นเอง
 โลกธาตุน้อยใหญ่ก็เปล่งแสงโอภาสอันน่ารื่นรมย์ใจ [๑๔๑] ลมเย็น
 อ่อน ๆ มีกลิ่นหอมชื่นใจก็พัดทำให้เกิดความสบายแก่สัตว์ทั้งสิ้น ชนทั้ง
 หลายผู้มีโรคพารามากมาย มีอวัยวะร่างกายถูกความทุกข์เบียดเบียนก็
 พ้นจากความทุกข์เพราะโรคภัยนั้น เป็นผู้มีความสุข [๑๔๒] หมู่พาล
 มฤคทั้งหลายพากันกระโดดโลดเต้น ภพที่น่าอภิรมย์ด้วยรัศมีสว่างไสว
 น้ำก็แทรกแผ่นดินไหลออกมา ชนทั้งหลายผู้มีหลังค่อมก็เดินตัวตรงไป
 [๑๔๓]

คนตาบอดก็เห็นรูปสีเขี้ยวสีเหลืองเป็นต้น คนง่อยเปลี้ยก็เดินได้ คนหู
 หนวกก็ได้ยินแม้เสียงเพลงที่ไพเราะจับใจ คนใบ้ก็พูดได้ [๑๔๔] แม้
 อเวจีมหานรกก็ถึงความเยือกเย็น สัตว์ที่เกิดในน้ำก็รื่นเริง และสัตว์บกก็
 เริงรำ [๑๔๕] พวกเปรตที่ถูกความหิวกระหายครอบงำ ก็ได้โภชนาหาร
 แม้นรกโลกันตร์อันมีตมิดนาระหว่างมิได้ กลับมีแสงสว่าง [๑๔๖]
 รัตนชาติทั้งหลายที่อยู่บนพื้นรุ่งโรจน์ในท้องนภายิ่งกว่าดวงดารา ดวง
 จันทร์และดวงอาทิตย์ [๑๔๗] ดอกปทุมชาติ ๕ สี มีความวิจิตรงดงาม
 ก็ทำลายพื้นแผ่นดินเป็นต้นงอกขึ้นมาเบื้องบน ๆ แบ่งบานแล้ว [๑๔๘]
 ทิพยดนตรีมีกลองเป็นต้นอันอลังการ มิได้มีใครประโคม มิได้ตี ต่างก็

เปล่งเสียงบันลืออันไพเราะยิ่งนักขึ้นเองบนพื้นแผ่นดิน [๑๔๙] มนุษย์
 ทั้งหลายที่ถูกจองจำด้วยเครื่องพันธนาการมีโซ่ตรวนเป็นต้น ก็พ้นจาก
 เครื่องพันธนาการนั้น บานประตูในภพที่มีประตูก็เปิดออกเอง [๑๕๐]
 และแม้หมู่เทพดาทั้งหลายก็ทำการยกองผ้าให้เป็นไป มีความปราโมทย์
 พากันเล่นมหรสพสมโภช ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในกาลนั้น [๑๕๑]
 เหมือนโลกธาตุมีจุดแก่นจันทร์อันหอมอบอวลพร้อมพรั่ง มีกลิ่นหอมุ้งอัน
 ดีของดอกไม้ จันทร์แดงและรูป มีทิวแถวแห่งธงชัยมากมายงดงาม
 ดุจดังทองนาคชนิด โดยรอบด้าน [๑๕๒]
 ก็คนอื่นชื่อว่าใครเล่า จะเป็นผู้เสมอด้วยพระมหาสัตว์ ผู้มีการก้าวลงสู่
 พระนครภักติพรณนามานี้ เพราะฉะนั้น เราเมื่อปรารถนาพระโพธิญาณ
 พึงไหว้พระมหาสัตว์พระองค์นั้น โดยเคารพแน่แท้ [๑๕๓] ชรรพทั้ง
 หลายเราได้แล้วแน่แท้ แสงสว่าง ในโลก เราได้เห็นแล้ว บรรลุแล้ว
 รู้แล้วจริง รากะ โทสะ โมหะเราข้ามได้แล้ว ในกาลนั้น เทวดาทั้งหลาย
 เหล่านั้น จึงพากันสรรเสริญแล้วแล [๑๕๔]

คัพภานิกขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ ๔ จบ

สถาบันวิทย์บริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลักษณะปริศนาหปริวรรต ปริจเจทที่ ๕

ในวันนั้นนั่นเอง หมู่เทพดาทั้งหลาย มีท้าวสักกะเทวราช เป็นต้น ในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ มีความรำเริงยินดี กล่าวกันว่า พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราช ในกรุงกบิลพัสดุ์นคร ทรงประสูติแล้ว พระโอรสนั้นจักประทับที่ดวงไม้มหาโพธิ์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จักยังพระธรรมจักรที่ยังไม่มีใครเคยหมุนไปให้เป็นไป พวกเราทั้งหลายจักได้เห็นพระโอรสนั้นผู้ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และจักได้ฟังธรรม ดังนี้แล้ว ทำสาธุการแสนหนึ่งให้เป็นไป ด้วยการ ยกแผ่นผ้า เป็นต้น พวกกันเล่นมหรสพอย่างสนุกสนาน ครั้งนั้น ดาบสผู้มีฤทธิ์มาก นามว่า กาทะเวิล ได้มานสมาบตี ๘ เป็นผู้ไถ่ชีวิตราชสกุลของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราช นั่งพัก กลางวันอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สดับด้วยคำของเทพดาทั้งหลายเหล่านั้น ๆ แล้ว จึงลุกขึ้น จากที่นั่นด้วยความคล่องแคล่ว ลงมาจากเทวโลก ในเวลาเย็น เข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ นั่ง บนอาสนะที่เขาปูลาดแล้ว ทูลถามว่า ดูก่อนมहाหพิตร ได้ยินว่า พระโอรสของพระองค์ ประสูติแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะตรัสตอบว่า ใช่แล้วท่านมหาฤๅษี กาทะเวิลดาบสทูลว่า ดูก่อนมหาหพิตร อาตมะ(ใคร)จักเห็นพระโอรสนั้น ครั้งนั้น พระราชาให้โปรดนำพระราชกุมาร นั้นผู้ได้รับการประดับตกแต่งมาแล้ว น้อมเข้าไปเพื่อจะให้ไหว้พระดาบส ครั้งนั้น พระบาททั้งสองของพระโพธิสัตว์ก็หมุนขึ้นประดิษฐานอยู่เหนือชฎาของดาบส เพราะเหตุนั้น ท่านพระ คันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาว่า

ทันใดนั้นนั่นเอง พระบาททั้งสองอันงดงามน่าขอบใจของพระราชกุมาร ก็ กลับหมุนหลุดจากพระหัตถ์ของพระราชา ประดิษฐานอยู่เหนือศิระระของ ดาบส ด้วยอำนาจแห่งคุณของพระราชกุมารนั้น [๑๕๕]

บุคคลอื่นผู้ควรที่พระโพธิสัตว์นั้นผู้เสวยพระชาติสุดท้ายนั้นจะพึงไหว้ได้มี ก็ถ้าว่า พระราชาไม่ทรงทราบ พึงประดิษฐานพระเศียรของพระโพธิสัตว์ไว้แหบเท้าของดาบส ศิระระ ของดาบสนั้นจะพึงแตกออกเป็น ๗ เลี่ยง

ครั้งนั้น ดาบสเห็นพระราชกุมารนั้นแล้ว มีใจหวั่นไหวสะดุ้งกลัว บังเกิดความ อัจฉรย์ใจ คิดว่า ก็แลเราไม่ควรจะทำตนให้พินาศ ดังนี้แล้ว จึงลุกจากอาสนะ คุกเข่าลงบน พื้นแผ่นดิน ประคองอัญชลีน้อมรับพระบาททั้งสองของพระโพธิสัตว์

ครั้งนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชเห็นความอัศจรรย์นั้น มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยปีติ ลำคัมภ์พระโอรสผู้ประเสริฐของพระองค์ เป็นดุจท่าวมหาพรหม จึงทรงวันทนาการก็ตาบตเป็นผู้ได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ระลึกชาติได้ ๘๐ กัป คือ ในอดีตกาล ๔๐ กัป ในอนาคตกาล ๔๐ กัป ตาบตนั้นเห็นความสมบุรณ์ด้วยพระลักษณะของพระโพธิสัตว์แล้วพิจารณาว่า พระราชาภูมารนี้จักเป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่หนอ ดังนี้แล้ว ทราบว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย จึงหวัระหวัระด้วยคิดว่า โอ พระราชาภูมารนี้เป็นมนุษย์ผู้อัจฉริยะลำดับนั้น เมื่อใคร่ครวญอยู่ว่า เราจักได้เห็นพระราชาภูมารนี้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่หนอ ทราบว่า เราจักไม่ได้เห็น จักสิ้นชีวิตในระหว่างนั้นเองแล้วบังเกิดในรูปภพ แม้พระพุทธเจ้าตั้ง ๑๐๐ พระองค์ ๑,๐๐๐ พระองค์ ก็ไม่สามารถจะให้เราตรัสรู้ได้ เราจักไม่ได้เห็นมหาราชผู้เป็นอัจฉริยะบุคคลเช่นนี้เป็นพระพุทธเจ้า คิดอีกว่า โหหนอ ความเสื่อมใหญ่หลวงจักมีแก่เรา ดังนี้แล้ว จึงร้องให้ มนุษย์ทั้งหลายเห็นอาการนั้นแล้ว จึงถามว่า พระคุณเจ้าหวัระแล้วบัดนี้ กลับร้องให้อีก เพราะเหตุอะไร ข้าแต่ท่านผู้เจริญ จักมีอันตรายอะไร ๆ แก่พระเจ้าลูกเธอของพวกเราหรือ ตาบต กล่าววว่า ไม่มีอันตรายแก่พระราชาภูมารนั้น พระราชาภูมารจักเป็นพระพุทธเจ้าในโลกโดยไม่ต้องสงสัย เพราะเหตุนั้น เราจึงหวัระหวัระ ขนทั้งหลายจึงถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงร้องให้ ตาบตกล่าวว่า เราพิจารณาใคร่ครวญอยู่ว่า เราจักไม่ได้เห็นพระมหาราชเช่นนี้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ความเสื่อมใหญ่หลวงจักมีแก่เราหนอ ดังนี้แล้ว เสร้าโคกถึงตนจึงร้องให้ ตาบตกราบทูลเหตุแม้ทั้ง ๒ ประการแด่พระราชา

ก็แลพระตาบตครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว จึงดำริอีกว่า ในหมู่ญาติทั้งหลายของเราใคร ๆ จักได้เห็นอย่างนี้ หรือไม่หนอ พระตาบตเมื่อใคร่ครวญอยู่ ได้เห็นหลานชายของตน ชื่อ นาลกะ จึงออกจากพระนครนั้นแล้วไปยังเรือนของน้องสาว ให้เรียกนาลกะมาถามพามาแล้วกล่าวกะหลานชายผู้มาสู่สำนักของตน ว่า พ่อเอ๋ย พระราชาโอรสผู้มีบุญมากประสูติในราชสกุลของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราช พระราชาภูมารนั้น เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยมหาราชลักษณะเป็นหน่อเนื้อแห่งพระพุทธเจ้า ล่วงไป ๓๕ ปี จักเป็นพระพุทธเจ้า เจ้าจักได้พบพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เจ้าจงบรรพชาเสียในวันนี้ทีเดียว นาลกะมาถามพเกิดในสกุลซึ่งมีทรัพย์ ๘๗ โกฏิ ได้ฟังคำของพระตาบตผู้เป็นลุงแล้ว เพราะเป็นภักพบุคคลผู้มีบุญ จึงดำริว่า ลุงของเราจักไม่ชักชวนเราในสิ่งที่ไม่มิประโยชน์ รับคำของพระตาบตนั้นว่า ดีละ พระคุณเจ้า ดังนี้แล้ว จึงให้นำผ้ากาสาหวัดและบาตรดินมาจากบ้านตลาดในทันที ปลงผมและหนวด มุ่งห่มผ้ากาสาหวัด บวชอุทิศพระมหาสัตว์ ด้วยอธิษฐานว่า บรรพชาของเราอุทิศเฉพาะบุรุษผู้สูงสุดในโลก ดังนี้แล้ว มุ่งหน้าต่อพระโพธิสัตว์ ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ คล้องบาตรที่ใส่ใน

ตกลงไว้ที่ป่า เดินทางเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์บำเพ็ญสมณธรรม ภาพเทวิลดาบส ลีนชีวิตแล้ว บังเกิดในรูปภพนั่นเอง ต่อมาภายหลัง พระนาลกะเข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้าผู้บรรลุปรมาภิ-
 สัมโพธิญาณแล้ว ทูลขอให้ตรัสบอกนาลกปฏิปทา แล้วกลับเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์อีก ได้บรรลุ
 พระอรหัตผล เป็นผู้ปฏิบัติปฏิปทาชั้นอุกกุญฺญ มีชีวิตอยู่ ๗ เดือน ทราบว่าสิ้นอายุขัย จึง
 อาศัยภูเขาสวรรณบรรพตลูกหนึ่ง ยืนปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ

ฝ่ายพระราชฯ โปรดให้พระโหราธิบดีทรงสนานพระเศียรในวันที่ ๕ แล้วมีพระราช
 ประสงค์จะกระทำพระราชพิธีมงคลเฉลิมพระนาม จึงอาพาธพระราชนิเวศน์ด้วยสุคนธชาติ ๔
 ชนิด โปรยข้าวตอกดอกไม้ ๕ ชนิด ปลูกดอกสนธยานันสำเร็จด้วยเงินและรัตนธยานันมีค่ามาก จัด
 แจกตกแต่งข้าวมธุปายาสที่ไม่เจือปน ซึ่งปรุงแต่งด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด โปรดให้
 ประชุมเสนาอำมาตย์เป็นต้น ณ มณฑลพิธีแห่งกษัตริย์พราหมณ์และคหบดีทั้งสิ้น โปรดให้
 พระโหราธิบดีทรงสนานพระเศียร ประดับด้วยเครื่องประดับแห่งพระราชกุมาร เชื้อเจิญพราหมณ์
 ๑๐๘ คน ผู้เจนจบไตรเพท โปรดให้นั่งเหนืออาสนะ ให้บริโศกข้าวมธุปายาส คัดเลือก
 พราหมณ์ ๘ คน ในจำนวนพราหมณ์ ๑๐๘ คนนั้น ให้นั่งบนอาสนะอันมีค่ามาก โปรดให้นำ
 พระราชกุมารมาสู่สำนักของพราหมณ์เหล่านั้น เพื่อทำนายพระลักษณะของพระราชกุมาร
 ฝ่ายพราหมณ์ ๘ คนนั้น คือ รามพราหมณ์ ๑ ลักษณะพราหมณ์ ๑ ยัญญพราหมณ์ ๑
 รุชพราหมณ์ ๑ โภชพราหมณ์ ๑ สุทัตตพราหมณ์ ๑ สุยามพราหมณ์ ๑ โภญชัญญ
 พราหมณ์ ๑ พราหมณ์ทั้ง ๘ คนเหล่านี้ เป็นผู้เหนือกว่าพราหมณ์ทั้งปวงด้วยไตรเพทพร้อม
 ด้วยอรรธาธิบาย แม้พระสุบินนิมิตในวันถือปฏิสนธิของพระโหราธิบดี ก็พราหมณ์ทั้ง ๘ เหล่า
 นี้แน่นอนได้ทำนายแล้ว ในบรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ คนเหล่านั้น พราหมณ์ ๗ คนเห็นความถึง
 พร้อมแห่งพระลักษณะของพระมหาสัตว์จึงยก ๒ นิ้วขึ้น พยากรณ์เป็น ๒ นิ้วว่า พระราช
 กุมารนี้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการเหล่านี้ ย่อมมีคติเป็น ๒ คือ ถ้าทรงอยู่
 ครองเรือน จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกผนวช จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก ขอเดชะ
 ก็พระราชกุมารนี้มีพระบาทประดิษฐานเป็นอันดี วางพระบาทอันเสมอลงบนพื้น ยกพระบาท
 เสมอ เสด็จพระดำเนินก็เสมอ ทรงสัมผัสแผ่นดินด้วยพระบาททั้งสองอันเสมอ แท้จริง
 พื้นพระบาททั้งหมดของพระราชกุมารนั้น สัมผัสแผ่นดินพร้อมกันทีเดียว ยกขึ้นจากพื้นแผ่น
 ดินก็พร้อมกัน ดุจพื้นฉลองพระบาททองคำ นี่เป็นลักษณะของพระมหาบุรุษนั้น ถ้ามว่า
 พระโหราธิบดีทรงกระทำกรรมอะไรไว้ พระโหราธิบดีย่อมได้พระลักษณะนี้ เพราะเหตุอะไร
 ตอบว่า สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระมหาบุรุษ ผู้เป็นมนุษย์ในกาลก่อน สมทาน
 ประพฤติในกุศลธรรมทั้งหลาย สมทานมั่นคงไม่กลับกลายในกายสุจริต วจิตสุจริต มโนสุจริต

ในการจำแนกแจกทาน ในการสมทานศีล อยู่รักษาโมสถศีล ประพฤติเกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลต่อสมณะ ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล และในธรรมอันเป็นกุศลยิ่ง เหล่าอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง พระมหานุรุษนั้น เพราะกระทำกรรมนั้น สังคม พอกพูน ไพบูลย์ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ พระองค์ทรงครอบงำเทพยดา เหล่าอื่นในสุคติโลกสวรรค์นั้นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุทิพย์ วรรณะทิพย์ ความ สุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ยิ่งอันเป็นทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ สัมผัสทิพย์ พระมหานุรุษนั้นจุติจากโลกสวรรค์นั้นแล้วมาสู่ความเป็นมนุษย์เช่นนี้ ทรงได้ มหานุรุษลักษณะนี้

พรานหมณ์ทั้งหลายเมื่อจะทูลบอกพระลักษณะอื่นอีก จึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ที่พื้น ภายใต้ฝ่าพระบาททั้งสองของพระราชา कुमार นี้มีรูปจักร มีสีท่า ๑,๐๐๐ สี มีงม มีดม บริบูรณ์ ด้วยอาการทั้งปวง แม้นี้ก็เป็นมหานุรุษลักษณะของพระราชา कुमार นั้น ได้ยินว่า ในท่ามกลาง แห่งพื้นฝ่าพระบาท ปราภฏดุมล้อย แห่งจักรทั้งหลายเหล่านั้น ปราภฏรอยวงรอบกำหนดเป็น ดุม วงกลมกำหนดโดยรอบเป็นขอบปากดุมปราภฏ ปากวงรอบก็ปราภฏ สีท่า ทั้งหลายก็ ย่อมปราภฏ ในสีท่าทั้งหลายปราภฏรอยขีด มีงมปราภฏ วงกลมแห่งงมก็ปราภฏ มงคล ๑๐๘ ประการเหล่านี้ คือ รูปหอม แว่นสองสิริ ดอกพุด สร้อย สังวาลย์ บายสี มัจฉาศู ตั้ง ภัทรปฏิฐ ปราสาท ขอ โทมร(นอกซัด) เสวตฉัตร พระแสงขรรค์แก้ว ตาลปัตร กำหางนกยูง พัดวาลวิชนี พระอุณหิส(พระมหาพิชัยมงกุฏ) บาตร พวงดอกมะลิ ดอกอุบลเขียว ดอก อุบลขาว ดอกอุบลแดง ดอกปทุมชาติ บุนนทริกชาติ หม้อน้ำเต็ม ตุ่มน้ำที่เต็ม มหาสมุทร ภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมพานต์ ภูเขาสิเนรุ พระจันทร์ พระอาทิตย์ หมู่ดาวนักษัตร ทวีปใหญ่ ทั้ง ๔ ทวีปน้อย ๒,๐๐๐ แห่ง พระเจ้าจักรพรรดิพร้อมทั้งบริษัท สังข์ทักษิณาวัฏ สุวรรณ มัจฉา จักรคู่ มหาคงคา ๗ แห่ง มหาเสลา ๗ แห่ง สระใหญ่ทั้ง ๗ แห่ง พญาครุฑสุบรรณ ราช จระเข้ ธงชัย ธงผืนผ้า รัตนบัลลังก์ เก้าอี้นั่ง ภูเขาไกรลาศ พญาสีนราช พยัคฆราช พญาช้างเอราวัณ มหานาคราช ม้าวลาหกอัศวราช พญานาคवासูกรี พญาหงส์ พญาไก่ เตือน พญาอุสภราช พญาช้างอุโบสถฉัททันต์ มังกรทอง พรหมจตุพักตร์ สุวรรณนาวา เต่า ทอง แม่โคพร้อมลูกอ่อน กิณนร กิณนรี นกกรวิก พญานกกระเรียน พญานกยูง พญานก จากพราว พญานกต้อยตีวิด เทวโลกชั้นกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น มหาพรหม ๑๖ ชั้น ทั้งหมด เป็นบริวารแวดล้อมจักรกลลักษณะนั่นเอง ถ้ามว่า ก็พระลักษณะนี้ พระโพธิสัตว์ได้แล้วเพราะ กรรมอะไร ตอบว่า เพราะพระโพธิสัตว์ผู้เป็นมนุษย์ในกาลก่อนเป็นผู้นำความสุขมาให้แก่หมู่ ชนเป็นอันมาก

ครั้งนั้น พระราชมณเฑียรทั้งหลาย เมื่อจะกราบทูลพระลักษณะอื่นอีก จึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีสันพระบาทยาว แม้ก็เป็นลักษณะของพระมหากษัตริย์ ของพระราชกุมารนี้ เหมือนอย่างว่า ขนทั้งหลายเหล่านี้มีปลายเท้ายาว แข็งทั้ง ๒ ตั้งอยู่ที่สุดสันเท้า เป็นเหมือนถากสันเท้า ส่วนสันพระบาทของพระมหากษัตริย์หาเป็นเช่นนั้นไม่ ก็ปลายพระบาทของพระมหากษัตริย์มี ๒ ส่วน ในจำนวน ๔ ส่วน พระขม่อมประดิษฐานอยู่ในส่วนที่ ๓ สันพระบาทเป็นเช่นกับกลุ่มผ้ากำพลแดง เป็นจุดพันรักษาไว้ในส่วนที่ ๔

ขอเดชะ พระราชกุมารนี้มีพระองคฺลียาว แม้ก็เป็นลักษณะของพระมหากษัตริย์ เปรียบเหมือนนิ้วมือของชนเหล่าอื่น บางนิ้วยาว บางนิ้วสั้น ฉันใด พระองคฺลีของพระมหากษัตริย์หาเป็นฉันนั้นไม่ ก็พระองคฺลีแห่งพระหัตถ์และพระบาทของพระมหากษัตริย์ยาว ทางโคนฉ้วน เรียวไปตามลำดับ ทางปลายเรียวบาง เหมือนนิ้วของลิง ฉะนั้น เป็นเช่นกับแห่งหรรดाल ที่คนขยำด้วยน้ำมันยางแล้วปั้นให้กลม พระลักษณะทั้งหลายแม้เหล่านี้ เกิดขึ้นเพราะการเว้นจากปาณาติบาต เพราะว่า สัตว์ทั้งหลาย ผู้เมื่อกระทำปาณาติบาต เพราะกลัวสัตว์อื่นจะได้ยินเสียง จึงเหยียบด้วยปลายเท้า ทั้ง ๒ เดินไปฆ่าสัตว์อื่น เมื่อเป็นเช่นนั้น ขนทั้งหลายเหล่านี้ จึงคิดว่า ขนทั้งหลายย่อมรู้ซึ่งกรรมนั้นของสัตว์เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ดังนี้ จึงเป็นผู้มีเท้า โกงด้านใน หรือมีเท้าโกงด้านนอก เป็นผู้มีปลายเท้ากระโหย่ง มีปลายเท้ากุด หรือมีสันเท้า กุด ก็มหากษัตริย์ลักษณะคือสันพระบาทยาว ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ เพราะเหตุว่า โลกพร้อมทั้งเทวโลกจงรู้ความที่พระโพธิสัตว์ไม่เล็ดจดำเนนด้วยปลายเท้าทั้ง ๒ มิได้ทำสัตว์อื่นให้ตายด้วยเหตุนี้ อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายเมื่อจะฆ่าสัตว์อื่น ถือเอาอาวุธหรือไม้ค้อน เป็นผู้กำมือฆ่าผู้อื่น สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นผู้มีนิ้วสั้น มีสัน นิ้วคุด หรือมีมือเป็นปม โลกพร้อมทั้งเทวโลกจงรู้ความที่สัตว์อื่นถูกคนเหล่านี้ฆ่าแล้วอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ ก็พระลักษณะคือพระองคฺลียาว ย่อมเกิดมีแก่พระโพธิสัตว์ ด้วยเหตุว่า โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก จงรู้ความที่ชนเหล่านี้อันพระโพธิสัตว์มิได้ฆ่าแล้วอย่างนี้

ขอเดชะ พระราชกุมารนี้มีพื้นพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่มดุจปุยนุ่น นี่เป็นมหากษัตริย์ลักษณะของพระราชกุมารนั้น แท้จริง ผ้าพระหัตถ์และพระบาทของพระมหากษัตริย์อ่อนนุ่มดุจปุยนุ่นฝ่ายที่บุคคลปั้น ๑๐๐ ครั้งแล้วจุ่มลงในเนยใสตั้งวางไว้ ก็พื้นพระบาทของพระราชกุมารผู้ประสูติใหม่ในบัดนี้ อ่อนนุ่ม ฉันใด แม้ในเวลาที่ยังเยาว์วัยขึ้น ก็จักยังคงอ่อนนุ่ม ฉันนั้นนั้นนั่นเอง

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีพระหัตถ์และพระบาทเป็นลายตาข่าย แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะแห่งพระราชกุมารนั้น ก็นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ และนิ้วพระบาททั้ง ๕ ของพระมหาบุรุษ มีขนาดเสมอกันเป็นอันเดียวกัน ก็ลักษณะแห่งความที่พระองค์ลีเล่านั้นมีประมาณเท่ากัน ตั้งอยู่ไม่ยาวเลยกันออกไป พระหัตถ์และพระบาทของพระราชกุมารนั้นเป็นเช่นกับบานหน้าต่างที่นายช่างผู้ฉลาดติดตาข่ายไว้ ก็พระลักษณะทั้ง ๒ นี้ เกิดขึ้นแล้วเพราะการลงเคราะห์ชนทั้งหลายด้วยสังคหวัตถุ ๔

ขอเดชะ พระราชกุมารนี้มีพระบาทดุจสังข์ว่า แม้ก็เป็นลักษณะของมหาบุรุษ ก็ชนทั้งหลายเหล่านี้ย่อมมีข้อเท้าอยู่บนหลังเท้า เพราะเหตุนั้น เท้าทั้งหลายของชนเหล่านั้นจึงแข็งกระด้างเหมือนติดลิ้มไว้ ย่อมไม่เป็นไปโดยสะดวก พื้นเท้าของชนทั้งหลายผู้เดินอยู่ ย่อมไม่ปรากฏ แต่ข้อพระบาทของพระมหาบุรุษขึ้นตั้งอยู่เบื้องบน เพราะเหตุนั้น พระกายท่อนบนตั้งแต่พระนาภีของพระมหาบุรุษนั้น ย่อมไม่เคลื่อนไหว เหมือนรูปสุวรรณปฏิมาที่เราตั้งไว้บนเรือ แต่พระกายท่อนล่างย่อมเคลื่อนไหว พระบาททั้ง ๒ ย่อมเป็นไปโดยสะดวก พื้นพระบาททั้ง ๒ ของพระโพธิสัตว์ ย่อมปรากฏแก่ชนทั้งหลายผู้ยืนแลดูอยู่ทางด้านหน้า ด้านหลังและด้านข้างทั้ง ๒ มิได้ไม่ปรากฏเฉพาะแก่ผู้ยืนอยู่ข้างหลังเหมือนพื้นเท้าข้างทั้งหลาย ก็พระลักษณะนี้บังเกิดขึ้นแล้วเพราะการตรัสวาทาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์

ขอเดชะ พระราชกุมารนี้มีพระขงฆ์เขียวเช่นกับแข้งเนื้อทราย แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชกุมารนั้น พระขงฆ์บริบูรณ์ด้วยพระมังสะอันหนา เนื้อปลีแข้งมิได้ติดเป็นอันเดียวกัน แต่ประกอบด้วยพระขงฆ์ทั้ง ๒ ข้าง อันเช่นกับรวงข้าวลาลีและรวงข้าวเหนียวกลมเป็นอันดีห่อหุ้มด้วยเนื้ออันมีลักษณะเสมอ ก็พระลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้ว เพราะการบอกศิลปวิทยาโดยเคารพ

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้ประทับยืนมิได้น้อมพระวรกายลงทรงใช้ฝ่าพระหัตถ์ทั้ง ๒ ลูบคลำจับต้องพระขานุมณฑล แม้ก็เป็นลักษณะแห่งพระมหาบุรุษ ก็ลักษณะนี้บังเกิดขึ้นเพราะการรู้จักบุรุษผู้วิเศษ

ขอเดชะ ก็พระกุมารนี้มีพระคุษะซ่อนเส้นอยู่ในผีก แม้ก็เป็นลักษณะแห่งพระมหาบุรุษ แท้จริง พระคุษะในร่มผ้าอันปกปิดแล้วด้วยผีกคล้ายกับกลีบดอกปทุมทอง

เหมือนของพวกโคอสุภะและช่างเป็นต้น ก็พระลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้ว เพราะกระทำญาติมิตร และสหายทั้งหลายผู้สร้างรากันไปนานให้สมัครสมานสามัคคีกัน

ขอเดชะ พระราชาขุมารนี้มีพระจิวรรณดุจทอง มีผิวพระวรกายงามสะพรั่งดังทอง แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น แท้จริง พระราชาขุมารเป็นเช่นกับรูปทองที่เขาปั้นหึงคุลชาติเผาด้วยเปลวไฟกระทำบริกรรมอย่างหนักตั้งไว้ ก็ลักษณะนี้เกิดขึ้นเพราะความไม่โกรธและการให้ผ้าเนื้อละเอียดเป็นทานเป็นต้น ก็มีพรรณของบุคคลผู้มักโกรธ เป็นธรรมชาติขุ่นมัว ใบหน้าก็ไม่ชวนมอง ก็ขึ้นชื่อว่าการประดับอันเช่นกับการนุ่งหมผ้าไม่มี เพราะฉะนั้น ผู้ใดเป็นผู้มักโกรธและไม่ให้เครื่องนุ่งหมคือผ้า ผู้นั้นจึงเป็นผู้มีผิวพรรณเศร้าหมอง มีรูปร่างชั่ว เพราะเหตุว่า ชนรู้ความที่ผู้นั้นเป็นผู้มักโกรธเป็นต้นด้วยเหตุนี้ ก็ใบหน้าของคนผู้ไม่โกรธย่อมรุ่งโรจน์ ผิวพรรณก็ผ่องใส สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้นำเลื่อมใสด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ด้วยการให้อามีส ๑ ด้วยการให้ผ้า ๑ ด้วยการปิดกวาด ๑ ด้วยการไม่โกรธ ๑ เหตุ ๔ ประการเหล่านี้ พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาแล้วตลอดกาลช้านาน เพราะเหตุนี้ ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกจึงรู้ความที่เหตุ ๔ ประการเหล่านั้นอันพระมหาบุรุษนี้ได้บำเพ็ญมาแล้วด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุฉะนั้น มหาบุรุษลักษณะคือมีพระจิวรรณอันงามดุจทองจึงบังเกิดขึ้น

ขอเดชะ ก็พระราชาขุมารนี้มีพระจิวริละเอียด ละอองธุลีย่อมไม่ติดที่พระวรกาย เพราะพระจิวริละเอียด แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น ละอองธุลีก็ตีมลทินก็ตี ย่อมกลิ้งตกไปจากพระกายของพระราชาขุมารนั้น เหมือนหยดน้ำกลิ้งตกจากใบบัว ฉะนั้น ก็พระลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้วเพราะการรู้กรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ ด้วยการไต่ถาม สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย

ขอเดชะ ก็พระราชาขุมารนี้มีพระโลมาขุมละ ๑ เส้น พระโลมาแต่ละเส้นเกิดในขุมชนหนึ่ง ๆ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น

ขอเดชะ พระราชาขุมารนี้มีพระโลมามีปลายซ้อนขึ้นข้างบน พระโลมามีปลายชูขึ้น มีสีเขียวคล้ายสีดอกอัญชัน ขดเป็นกวนตล เวียนเป็นทักษิณาวฏ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น แท้จริง พระโลมาทั้งหลายของพระราชาขุมารนั้น มีปลายซ้อนขึ้นข้างบน ในเวลาสิ้นสุดจากการขดเป็นวง ตั้งอยู่ประดุจชะเง้อมองความงามแห่งพระพักตร์

ก็พระลักษณะทั้งหลายเหล่านี้บังเกิดขึ้นเพราะการเว้นจากมุตาวาท กล่าวเฉพาะด้วยคำที่ประกอบด้วยประโยชน์.

ขอเดชะ พระราชาขุมารนี้มีพระกายตรงดุจกายพรม แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น แท้จริงพระราชาขุมารนั้นเป็นผู้มีพระสรริกายสูงชันตรงๆเท่านั้น ดุจเสาได้ทองที่เขายกขึ้นไว้ในเทพนคร ก็พระลักษณะนี้บังเกิดขึ้นเพราะความเป็นผู้ไม่ฆ่าผู้อื่น เพราะว่าชนทั้งหลายเมื่อฆ่าซึ่งชนเหล่าอื่น ย่อมเห็นคนเหล่านั้นผู้กำลังไปด้วยกายอันโน้มไป เพราะเหตุนั้น จึงเป็นผู้โน้มกายไปฆ่าชนเหล่าอื่น ถ้าว่า ชนเหล่านั้นไปฆ่าผู้อื่นเหมือนอย่างคนเหล่านี้ เหตุนั้น ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกจึงรู้กรรมนั้นของชนเหล่านั้นด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุฉะนั้น ชนเหล่านั้นจึงกลายเป็นคนค่อม เตี้ยหรืองอเยลี้ย ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกจึงรู้ความที่พระโพธิสัตว์ไม่เสด็จไปอย่างนั้นแล้วฆ่าชนเหล่าอื่นด้วยเหตุนี้ เพราะฉะนั้น มหาบุรุษลักษณะคือมีพระกายตรงดุจกายพรมจึงบังเกิดขึ้น

ขอเดชะ ก็พระราชาขุมารนี้มีพระมังสะหนาในที่ ๗ แห่ง แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น พระมหาบุรุษเป็นผู้มีเส้นเอ็นไม่ปรากฏเพราะมีพระมังสะหนาบริบูรณ์ในสถานที่เหล่านี้ คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ จงอยบ่าทั้ง ๒ และลำตัว ๑ มีพระวรกายอันเช่นกับเขาสัตว์ทองคำที่เขาคลั่งด้วยหลังมือเป็นต้นอันมีชายแล้วตั้งไว้ ย่อมปรากฏดุจรูปศิลา และดุจรูปที่เขากระทำอย่างวิจิตร ก็พระลักษณะนี้บังเกิดขึ้นแล้วเพราะการให้โภชนะมีรสเลิศ เพราะว่า เมื่อโภชนะอันเศร้าหมองอยู่ในท้อง โลหิตก็ย่อมชุกชืด เนื้อก็ย่อมเหี่ยวแห้ง เพราะฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายผู้ให้โภชนะอันเศร้าหมอง ย่อมเป็นผู้มีเนื้อน้อย ด้วยเหตุว่า ชนย่อมรู้จักความที่โภชนะอันเศร้าหมองอันชนเหล่านั้นให้แล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นผู้มีข้าวและน้ำหาได้ยากตลอดกาลนาน เหมือนมนุษย์เปรต แต่เมื่อโภชนะอันประณีตอยู่ในท้อง เนื้อและโลหิตย่อมเจริญ ชนทั้งหลายย่อมเป็นผู้มีกายบริบูรณ์ นำเลื่อมใส มีรูปงาม นำทัศนาศนา เพราะฉะนั้น โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกย่อมรู้ความที่พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้ให้โภชนะอันประณีตตลอดกาลนานด้วยเหตุนี้ เพราะฉะนั้น มหาบุรุษลักษณะคือมีพระมังสะหนา ๗ แห่ง จึงบังเกิดขึ้น

ขอเดชะ พระราชาขุมารนี้มีกึ่งพระกายท่อนหน้าดุจราชสีห์ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาขุมารนั้น แท้จริง กายท่อนหน้าแห่งราชสีห์ย่อมบริบูรณ์ กายท่อนหลังไม่บริบูรณ์ แต่สรรพพวงค์กายของพระมหาบุรุษบริบูรณ์ ดุจกายท่อนหน้าแห่งราชสีห์ ก็พระราชา

กุมารนั้นหาเป็นผู้มีกายอันตั้งอยู่ไม่ติ ด้วยอำนาจความเป็นผู้มีเนื้อหนาและบกพร่องเป็นต้น ในที่นั้น ๆ เหมือนราชสีห์ แต่เป็นผู้มีพระกายยาวในที่ควรยาว สั้นในที่ควรสั้น หนาในที่ควรหนา และกลมในที่ควรกลม สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อกรรมวิบากปรากฏ พระโศสิต์ย่อมเป็นผู้นำพอใจ อวัยวะส่วนใดที่ยาวงาม อวัยวะส่วนนั้นก็ยาว ส่วนใดสั้นงาม อวัยวะส่วนนั้นก็สั้น อวัยวะส่วนใดหนางาม อวัยวะส่วนนั้นก็หนา อวัยวะส่วนใดผอมจึงงาม อวัยวะส่วนนั้นก็ผอม อวัยวะส่วนใดกว้างจึงงาม อวัยวะส่วนนั้นก็กว้าง อวัยวะส่วนใดกลมจึงงาม อวัยวะส่วนนั้นก็กลม บัดนี้ อติภาพของพระมหาบุรุษ อันกุศลจิตก่อสร้างแล้ว ที่บารมี ๑๐ ประการรังสรรค์แล้ว ศิลปินทั้งปวงหรือผู้มีฤทธิ์ทั้งปวงในโลก ย่อมไม่อาจเพื่อกระทำรูปเปรียบได้เหมือนดังนี้

ขอเดชะ พระราชกุมารนี้มีพระปฤษฎางค์อันเต็มบริบูรณ์ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชกุมารนั้น ระหว่างแห่งสันหลังทั้งสอง ท่านเรียกว่า พระปฤษฎางค์ พระราชกุมารนั้น มีพระปฤษฎางค์อันเต็มบริบูรณ์ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า มีพระปฤษฎางค์อันเต็มบริบูรณ์ แท้จริง ส่วนนั้นของชนเหล่าอื่นเป็นที่อันเว้า แผ่นหลังที่สองปรากฏแยกกัน แต่พระมังสะของพระมหาบุรุษตั้งแต่สะเอวจนถึงลำตัวปิดปกคลุมแผ่นหลังตั้งอยู่ ดุจแผ่นกระดานทองคำที่คนยกขึ้นไว้ในเบื้องบนสุด ก็พระลักษณะทั้งสองนี้เกิดขึ้นแล้วเพราะความเป็นผู้ใคร่ประโยชน์ปรารถนาจะเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีปริมนทลุดต้นนิโครธ พระวรกายของพระองค์ยาวเท่าใด วาของพระองค์ก็ยาวเท่านั้น วาของพระองค์ยาวเท่าใด พระวรกายก็ยาวเท่านั้น แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชกุมารนั้น เหมือนอย่างว่า ต้นนิโครธมีลำต้นและกิ่งกลมเสมอโดยประมาณ ๕๐ ศอก หรือ ๑๐๐ ศอก ก็มีประมาณเท่ากันทีเดียว ทั้งโดยส่วนยาว ทั้งโดยส่วนกว้าง ฉันทิ พระมหาบุรุษก็มีประมาณเท่ากันทั้งโดยพระกาย ทั้งโดยวา ฉันทินั้น กายของชนเหล่าอื่นยาวกว่าหรือวาวกว่า ฉันทิ พระมหาบุรุษหา มีขนาดที่ไม่เสมอกันฉันทินั้นไม่ ก็พระลักษณะนี้เหมาะสมแก่คุณ เกิดขึ้นเพราะการให้สักการะและสัมนานะแก่เหล่าสมณะและพราหมณ์และยาจกทั้งหลาย เพราะรู้จักคุณพิเศษของบุรุษ

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีพระศอกกลมเสมอ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชกุมารนั้น เหมือนอย่างว่า ชนบางพวกมีลำคอยาวเหมือนนกกกระเรียน มีลำคอโค้งเหมือนนกกกระยาง มีลำคอสั้นเหมือนสุกร ในเวลาพูดแนวเส้นเอ็นย่อมปรากฏ เสียงก็ออก

น้อย แต่พระมหามารุขหาเป็นเช่นนั้นไม่ ก็ถ้าพระศอของพระมหามารุขเป็นเช่นกันเขาสัตว์ทองคำ ในเวลาตรัสวจา แนวเส้นเอ็นข้อมไม่ปรากฏ พระสุรเสียงก็ดังก้องกังวานออกมา มากเหมือนเสียงคำรามแห่งเมฆ ก็พระลักษณะนี้เกิดขึ้น เพราะการมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่เหล่าสัตว์ทั้งหลาย

ขอเดชะ ก็พระราชากุมารนี้ มีเส้นประสาทนารส ๗,๐๐๐ เส้น แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชากุมารนั้น ได้ยินว่า พระมหามารุขนั้นมีเส้นประสาทสำหรับนารส ๗,๐๐๐ เส้น มีปลายขึ้นในเบื้องบน รวมอยู่ที่ พระศอ อาหารแม้ประมาณเท่าเมล็ดงาที่วางไว้บนปลายพระชีวหา ข้อมแม่ชานไปทั่วสรรพางค์กาย ก็พระลักษณะนี้บังเกิดขึ้นแล้วเพราะความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย

ขอเดชะ ก็พระราชากุมารนี้มีพระหนุดวงจางราชสีห์ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชากุมารนั้น ก็คางเบื้องล่างของราชสีห์ข้อมบริบูรณม์ เบื้องบนไม่บริบูรณม์ แต่พระหนุทั้งสองด้านของพระมหามารุขบริบูรณม์ ดวงคางเบื้องล่างของราชสีห์ ข้อมเป็นเช่นกับพระจันทร์วันขึ้น ๑๒ ค่ำ ก็พระลักษณะนี้บังเกิดขึ้นแล้ว เพราะการเว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้า

ขอเดชะ ก็พระราชากุมารนี้ มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชากุมารนั้น พระลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้ว เพราะเว้นจากการพูดส่อเสียด ขอเดชะ ก็พระราชากุมารนี้มีพระทนต์อันเสมอ แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชากุมารนั้น พระลักษณะนี้เกิดขึ้นเพราะการเว้นจากการเลียงชีพในทางที่ผิด

ขอเดชะ ก็พระราชากุมารนี้มีพระทนต์ไม่ห่าง แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชากุมารนั้น ครั้งนั้น พรานหมณผู้ทำนายนิมิตทั้งหลาย เมื่อตรวจดูรอบพระหนุกำหนดว่า ในพระหนุทั้งสองข้างเหล่านี้ เบื้องล่างมีพระทนต์ ๒๐ ซี่ เบื้องบน ๒๐ ซี่ รวมเป็นพระทนต์ ๔๐ ซี่ เสมอกัน ไม่มีช่อง ประดิษฐานอยู่ ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลมีอาทิวาณนี้ว่า ขอเดชะ ก็พระราชากุมารนี้มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ เพราะว่า ชนเหล่าอื่นผู้มีฟันบริบูรณม์ข้อมมีฟันเพียง ๓๒ ซี่ แต่พระมหามารุขมีพระทนต์ ๔๐ ซี่ ก็ชนเหล่าอื่นมีฟันบางซี่เหยิน บางซี่เก แต่พระมหามารุขนั้นมีพระทนต์เสมอ ดวงแผ่นสังขที่เขาดัดด้วยแผ่นเหล็ก ชนเหล่าอื่นมีฟันห่างเหมือนฟันจระเข้ เมื่อชนเหล่านั้นเคี้ยวกินปลาและเนื้อ ช่องฟันข้อมเต็ม แต่พระมหามารุขนั้นมีพระทนต์ไม่ห่าง

ดูจนวนเพชรที่คนยกขึ้นไว้บนแผ่นทองคำ และเหมือนแนวเขตที่เขาแสดงไว้ด้วยแนวเสา
พระลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้วเพราะเว้นจากการพูดส่อเสียด

ขอเดชะ ก็พระราชาภูมามีพระเจี๋ยวสีขาว แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระ
ราชาภูมานั้น ก็ชนเหล่าอื่นเป็นผู้มีพื้นผูดอกขึ้น เพราะเหตุนั้น เจี๋ยวบางที่จึงมีสีดำ บางมีสีมืด
แปลกกัน แต่พระมหาบุรุษมีพระเจี๋ยวขาว ประกอบด้วยวิศมีอันรุ่งโรจน์ล่องดาวประกาย
พุกฤษ ก็พระลักษณะนี้เกิดขึ้น เพราะการเว้นจากการเลียงชีพในทางที่ผิด

ขอเดชะ ก็พระราชาภูมามีพระชีวหาอันหนา แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระ
ราชาภูมานั้น ก็พระมหาบุรุษมีพระชีวหาอ่อน ยาว กว้าง สมบูรณ์ด้วยสี พระมหาบุรุษนั้นดัด
พระชีวหานั้นดูเข้มเพราะความอ่อน แลบอกปิดของพระนาสิกทั้งสอง แลบอกปิดของพระ
กรรณทั้งสองข้างเพราะความยาว แลบอกปิดของพระนลาฏในที่สุดแนวพระเกศาเพราะ
ความกว้าง

ขอเดชะ ก็พระราชาภูมามีพระสุรเสียง ดูเสียงพรหม ทรงเจรจา ดูจนการวิก
แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชาภูมานั้น ก็พระมหาบุรุษนั้นประกอบด้วยพระสุรเสียง
อันเช่นกับเสียงแห่งท้าวมหาพรหม แท้จริง เสียงแห่งท้าวมหาพรหมย่อมเป็นเสียงที่ไพเราะ
ที่สุดเพราะไม่ถูกตีและเสมหะพัน กรรมที่พระมหาบุรุษทรงกระทำไว้ย่อมชำระวัตถุของพระ
มหาบุรุษนั้นให้สะอาด เพราะวัตถุสะอาดพระสุรเสียงที่เปล่งขึ้นออกจากพระนาภี จึงไพเราะ
สละสลวยประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ เปล่งขึ้นดูเสียงชันกู่กองแห่งนกกการวิก ก็พระ
ลักษณะทั้งสองนี้บังเกิดขึ้นแล้ว เพราะการเว้นจากวาทจาหยาบ

ขอเดชะ ก็พระราชาภูมามีพระเนตรมีสีเขี้ยวจัด แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของ
พระราชาภูมานั้น แท้จริง พระมหาบุรุษหาได้มีพระเนตรมีสีเขี้ยวทั้งหมดไม่ แต่พระเนตรของ
พระมหาบุรุษนั้นประกอบด้วยสีเขี้ยววิสุทธิยิ่งนักในทีควรมีสีเขี้ยวเช่นกับดอกผักตบ มีสี
เหลืองเช่นกับดอกกรรณิการิในทีควรมีสีเหลือง มีสีแดงเช่นกับดอกขบาในทีควรมีสีแดง มีสี
ขาวเช่นกับดาวประกายพุกฤษในทีควรมีสีขาว ประกอบด้วยสีดำเช่นกับผลลูกประคำดีควาย
ในทีควรมีสีดำ ย่อมปรากฏคล้ายกับสีหบัญชรแก้วมณีที่เขาแหวกออกในวิมานทอง

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีพระเนตรงาม ดุจดวงตาอุกโค แม้ก็เป็นมหาบุรุษ ลักษณะของพระราชกุมารนั้น ก็พระมหาบุรุษมีดวงพระเนตรตรงงามเช่นกับดวงตาอุกโคที่เกิด ได้ชั่วครู่หนึ่ง ก็พระเนตรทั้งสองของพระมหาบุรุษนั้นมีสีเขียวสนิทละเอียดอ่อน เหมือนดวง แก้วมณีที่เขาล้างแล้วตั้งไว้ ก็ลักษณะทั้งสองนี้บังเกิดขึ้น เพราะความที่พระมหาบุรุษมองดู มหาชนด้วยดวงตาอันเปี่ยมด้วยความรัก

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีพระอุณาโลมเกิดที่ระหว่างพระขนง มีสีเขียว มีความ ละเอียดอ่อนงดงาม แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชกุมารนี้ แท้จริง อุณาโลมนั้น เกิดที่เบื้องบนนาสิกตรงกลางระหว่างพระขนงทั้ง ๒ ก็เกิดขึ้นงอกออกอยู่ตรงกลางระหว่าง พระนลาฏ บริสุทธิ มีสีเหมือนกับดาวประกายพยุห์ อ่อนนุ่มเช่นกับปุยม้าที่เขาพอกแล้ว ๑๐๐ ครั้ง อันบุคคลจุ่มลงในเนยใสแล้วยกขึ้นตั้งไว้ เสมือนกับปุยนุ่นที่อยู่ในเกาดันนุ่นใน วิมานฉิมพลี เพราะงดงามดุจปุยนุ่น แม้เป็นข้ออุปมาด้วยความขาวแห่งพระอุณาโลมนั้น ก็พระอุณาโลมนี้ที่บุคคลจับที่ปลายแล้วดึงออกมีความยาวประมาณครึ่งแขน พอปล่อย ออกก็ม้วนหดเป็นทักษิณาวฏ มีปลายชูขึ้นเบื้องบนตั้งอยู่ ย่อมรุ่งเรืองด้วยสิริอันน่าพอใจอย่าง ยิ่ง ประดุจฟองน้ำสีเงินในท่ามกลางแผ่นกระดานทองคำ ประดุจธารน้ำนมที่ไหลออกจาก หม้อทองคำ และประดุจดาวประจำรุ่งในท้องฟ้าที่ต้องแสงอรุณ ก็พระลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้ว เพราะเว้นจากมุสวาท

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้มีพระเศียร ดุจประดับด้วยพระอุณหิส(กรอบพระพักตร์) แม้ก็เป็นมหาบุรุษลักษณะของพระราชกุมารนั้น ก็พระลักษณะนี้ย่อมเป็นไปเพราะอาศัย อำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง คือ พระนลาฏอันบริบูรณ์ ๑ และพระเศียรอันบริบูรณ์ ๑ ก็พระ มังสะของพระมหาบุรุษเต็มขึ้น ตั้งแต่หมวกหูเบื้องขวาปกคลุมพระนลาฏทั้งสิ้นตั้งอยู่จดหมวก หูด้านซ้าย ย่อมรุ่งเรืองเหมือนกรอบพระพักตร์ที่พระราชาทรงสวมไว้ ได้ยินว่า ชนทั้งหลาย เห็นพระลักษณะนี้ของพระมหาบุรุษ จึงได้กระทำกรอบพระพักตร์สำหรับพระราชาทรงสวมไว้ ทั้งนี้เป็นประโยชน์อันดับแรกข้อหนึ่ง และพระเศียรของพระมหาบุรุษบริบูรณ์ดี ดุจกลึงด้วย เหล็กแหลมตั้งไว้ และเป็นเช่นกับฟองน้ำ นี่เป็นประโยชน์อีกข้อหนึ่ง ในบรรดาประโยชน์ทั้ง ๒ นี้ ในนัยแรก ชื่อว่า มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เพราะอรรถว่า มีพระเศียรดุจ สวมไว้ด้วยกรอบพระพักตร์ ในนัยที่ ๒ ชื่อว่า มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เพราะอรรถว่ามีพระเศียรมีปริมณฑลในที่ทุกแห่ง ประดุจพระอุณหิส ก็พระลักษณะนี้บังเกิด ขึ้นแล้วเพราะความเป็นหัวหน้าแห่งชนเป็นอันมากแห่งกุตลทั้งหลาย แท้จริง พระมหาบุรุษ

เป็นหัวหน้าของชนเป็นอันมาก กระทำกุศลกรรมมีทานเป็นต้น พระมหากษัตริย์นั้นเป็นผู้ไม่เก็บเงินยกพระเศียรขึ้น มีพระเศียรบริบูรณ์ด้วยปิติและปราโมทย์เสด็จเที่ยวไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก จึงรู้กรรมคือการเป็นหัวหน้าของพระมหากษัตริย์นั้นด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุนี้ มหาบุรุษลักษณะคือมีพระเศียร ดุจประดับด้วยพระอุณหิสจึงบังเกิดขึ้นแก่พระราชกุมารนี้

ขอเดชะ ก็พระราชกุมารนี้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการเหล่านี้ พระมหากษัตริย์ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ลักษณะ ๓๒ ประการย่อมมีคติเป็น ๒ คือ ถ้าอยู่ครองเรือนจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพระธรรมราชาผู้ประกอบด้วยธรรม มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นที่สุด ทรงชนะทุกวันแคว้น ถึงความอาจหาญในชนบททั้งปวง ประกอบด้วยรัตนะ ๗ ประการ พระมหากษัตริย์นั้น ย่อมมีรัตนะ ๗ ประการเหล่านี้ คือ จักรรัตนะ จักรแก้ว ๑ หัตถิรัตนะ ช้างแก้ว ๑ อัสสรรัตนะ ม้าแก้ว ๑ มณีรัตนะ แก้วมณี ๑ อิตถีรัตนะ นางแก้ว ๑ คหบดีรัตนะ คหบดีแก้ว ๑ ปรินายกรัตนะ ปรินายกแก้ว เป็นประการที่ ๗ ก็แล พระโอรสทั้งหลายของพระมหากษัตริย์นั้น เป็นผู้แก่กล้า อาจหาญ ย้ายเสนาของข้าศึกแม้มั้ง ๑,๐๐๐ คน พระมหากษัตริย์นั้นครอบครองมหาปฐพีนี้ อันมีสาครเป็นที่สุดทรงชนะโดยธรรมสม้าเสมอ มีต้องให้พระราชอาญาและศีลตราวุธ ก็ถ้าว่าพระมหากษัตริย์นี้ออกจากเรือนผนวชไม่มีเรือน จะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเปิดหลังคาคือกิเลส ในโลกอันมีความมืดคือกิเลส ซึ่งถูกปกปิดด้วยหลังคาคือกิเลส ๗ ชนิด ได้แก่ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ มานะ ๑ ทิฐิ ๑ อวิชชา ๑ และทวาริต ๑ แล้วทรงเป็นผู้มีแสงสว่างเกิดขึ้นพร้อมโดยรอบ ทรงมีหลังคาคือกิเลส อันเปิดแล้วในโลก

อนึ่ง พระมหากษัตริย์หาได้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการอย่างเดียวเท่านั้นไม่ แต่ทรงประกอบด้วยอนุพยัญชนะ (พระลักษณะปลีกย่อย) อีก ๔๐ ประการ เหล่านี้ คือ (๑) พระองค์ผู้มีสี่เหลือ (๒) พระองค์เที่ยวไปตามลำดับตั้งแต่โคนจบปลาย (๓) พระองค์คลุกคลี (๔) พระนขามีสีแดง (๕) พระนขาอนงาม (๖) พระนขาเกลี้ยงเงลา (๗) ช้อพระบาทซ่อนอยู่ในพระมังสะอย่างมิดชิด (๘) พระบาทเท่ากันทั้งสองข้าง (๙) ทรงพระดำเนินนุ่มนวลคล้ายกับพญาคชสาร (๑๐) ทรงพระดำเนินสง่างามคล้ายกับพญาราชสีห์ (๑๑) ทรงพระดำเนินงามพลีด้วยพญาหงส์ (๑๒) ทรงพระดำเนินองอาจผึ่งผายดุจโคอุสุภะ (๑๓) ขณะเสด็จพระดำเนินทรงก้าวพระบาทขวาออกก่อนและชยับพระกายซีกขวาตาม (๑๔) พระชาณุมณฑลลงดงามเกลี้ยงเงลาโดยรอบ (๑๕) ทรงปรากฏความเป็นบุรุษ

อย่างบริบูรณ์ (๑๖) พระนาภีมิได้พอง (๑๗) พระนาภีมีสัดส่วนเล็ก (๑๘) พระนาภีมีรอย
 เวียนเป็นทักษิณวัฏ (๑๙) พระเพลากลมงามดุจดั่งนกกัวยทองคำ (๒๐) พระกรงดงามดุจวง
 พญาช้างเอราวัณ (๒๑) พระวรกายมีสัดส่วนงดงาม (๒๒) มีสรรพางค์กายหนาบางสมส่วน
 (๒๓) พระวรกายมิได้หม่นหมอง (๒๔) พระวรกายปราศจากมลทินมิใช่ปานเป็นต้น
 (๒๕) พระวรกายงดงามไปตามลำดับตั้งแต่พระเศียรจรดพระบาท (๒๖) พระวรกายสะอาด
 บริสุทธิ์ (๒๗) ทรงมีพละกำลังเท่าข้างสารหนึ่งพันโกฏีเชือก (๒๘) มีพระนาสิกโด่ง (๒๙) พระ
 นาสิกมีสัดส่วนงดงาม (๓๐) พระโอษฐ์มีสีแดงดุจเนื้อทิวชาติ (๓๑) มีพระทนต์สะอาดบริสุทธิ์
 (๓๒) พระทนต์มีสีขาวเงางาม (๓๓) พระทนต์เกลี้ยงสนิท (๓๔) มีพระอินทรีย์บริสุทธิ์ผุดผ่อง
 (๓๕) มีพระเขี้ยวกลม (๓๖) พระพักตร์ยาว (๓๗) พระปรางทั้งสองข้างเสมอกัน (๓๘) เส้น
 ลายบนฝ่าพระหัตถ์ลึกชัดเจน (๓๙) เส้นลายพระหัตถ์ยาว (๔๐) ลายพระหัตถ์เป็นเส้นตรง
 (๔๑) เส้นลายพระหัตถ์มีสัดส่วนงดงามรุ่งเรือง (๔๒) พระกายมีรัศมีเป็นปริมณฑลรอบด้าน
 (๔๓) กระหู่พระปรางทั้งสองข้างอ้อมเอิบ (๔๔) ดวงพระเนตรกว้างและยาว (๔๕) พระเนตรมี
 ประสาททั้ง ๕ (๔๖) ปลายเส้นพระโลมามีได้หยิกงอ (๔๗) พระชิวหามีสัดส่วนงดงาม
 (๔๘) พระชิวหาอ่อนบางมีสีแดง (๔๙) พระกรรณยาวงาม (๕๐) ช่องพระกรรณมีสัดส่วน
 งดงาม (๕๑) พระเส้นตลະสลวยมิได้ขด (๕๒) แฉกพระเส้นขนอมิตติมิได้ปูดออกมา
 (๕๓) พระเศียรงดงามรุ่งเรืองดุจฉัตร (๕๔) พระนลาฏกว้างและยาว (๕๕) พระนลาฏมี
 สัดส่วนงดงาม (๕๖) พระขนงมีสัดส่วนงดงาม (๕๗) พระขนงมีเส้นพระโลมาละเอียดอ่อน
 (๕๘) พระขนงมีเส้นพระโลมาราบไปตามลำดับ (๕๙) พระขนงใหญ่ (๖๐) พระขนงยาว
 (๖๑) พระศรียกายละเอียดอ่อน (๖๒) พระศรียกายรุ่งเรืองยิ่งนัก (๖๓) พระศรียกายปราศจาก
 มลทิน (๖๔) พระศรียกายเปล่งปลั่งดังดอกโกมล (๖๕) พระศรียกายเกลี้ยงเกลาอ่อนนุ่ม
 (๖๖) พระศรียกายมีกลิ่นหอม (๖๗) เส้นพระโลมาเสมอกัน (๖๘) เส้นพระโลมาละเอียดอ่อน
 เป็นอันดี (๖๙) ลมอัสสาสะปัสสาสะ(ลมหายใจเข้าออก) เดินละเอียดยิ่งนัก (๗๐) พระโอษฐ์
 มีสัดส่วนงดงาม (๗๑) พระโอษฐ์มีกลิ่นหอม (๗๒) เส้นพระเกศาดำสนิท (๗๓) เส้นพระ
 เกศามีกลิ่นหอม (๗๔) พระเกศามีสัดส่วนงามสลวย (๗๕) พระเกศาเรียบสนิท (๗๖) เส้น
 พระเกศละเอียดอ่อน (๗๗) เส้นพระเกศามีได้หยิกหยอง (๗๘) เส้นพระเกศละเอียด
 (๗๙) เส้นพระเกศาขดเวียนเป็นทักษิณวัฏ (๘๐) พระเกตุมาลาวิจิตรงดงามดุจรัตนชาติ

ถามว่า ก็เพราะเหตุอะไร พรานหมณห์เหล่านั้น จึงรู้ลักษณะเช่นนี้ ตอบว่า พวก
 เทวดาชั้นสุทธาวาสทราบว่าได้ยินว่า พระตถาคตเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้น ดังนี้ จึงรีบใส่ลักษณะ
 ทั้งหลายไว้ในคัมภีร์พระเวทเสียก่อน แล้วสั่งสอนพระเวทด้วยเพศเป็นพรานหมณห์ว่า นี่ชื่อว่า

พุทธมนต์ สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ย่อมรู้จักพระตถาคตเจ้า โดยทำนองนี้ เพราะเหตุนั้น
มหาบุรุษลักษณะทั้งหลาย จึงมาในคัมภีร์พระเวทในกาลก่อน แต่เมื่อพระตถาคตเจ้าทรง
ปรินิพพานแล้ว มหาบุรุษลักษณะทั้งหลาย ย่อมสูญหายไป เหตุนั้น จึงไม่มีอยู่ในบัดนี้

พราหมณ์ทั้ง ๗ คน ยก ๒ นิ้วขึ้นทำนายอย่างนี้ แต่มาณพชื่อว่าโกณฑัญญะ โดย
โคตร ผู้นุ่มกว่าพราหมณ์ทั้งปวง ตรวจดูความสำเร็จผลแห่งพระลักษณะที่ประเสริฐของพระ
โพธิสัตว์แล้ว ยกนิ้วเดียวเท่านั้น ทำนายคำพยากรณ์ประการเดียว ว่า เหตุที่จะสถิตอยู่ใน
ท่ามกลางเรือนมิได้มี พระราชกุมาร จักเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีหลังคาคือกิเลสอันเปิด
แล้วในโลก โดยส่วนเดียวอย่างแน่นอน เพราะว่า โกณฑัญญะพราหมณ์ผู้นี้ เป็นผู้มี
บุญญาธิการได้บำเพ็ญมาแล้วแต่ในอดีต เป็นสัตว์ผู้เกิดในชาติสุดท้าย (จะได้บรรจุมรรคผล)
ครอบงำพราหมณ์ทั้ง ๗ คน นอกนี้ด้วยปัญญา ได้เห็นคติประการเดียวเท่านั้นว่า พระราช
กุมารทรงประกอบด้วยพระลักษณะเหล่านี้ ชื่อว่าการจะสถิตอยู่ในท่ามกลางเรือนย่อมไม่มี
จักทรงเป็นพระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น โกณฑัญญะมาณพจึงยกนิ้วเดียวขึ้น
แล้วพยากรณ์อย่างนี้ เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ ว่า

พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น บริโภคอิมหน้าติแล้ว ในวันที่ ๕ เพื่อชานาน
พระนาม เห็นพระลักษณะอันประเสริฐทั้งหลาย จึงยกนิ้วหนึ่งขึ้นทำนาย
ว่า พระราชกุมารนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า ผู้ปราศจากราคะ [๑๕๖]

ลักษณะปริคาหกปวิวรรต ปริจเฉทที่ ๕ จบ

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ราชาภิเษกปริวรรต ปริจเฉทที่ ๖

ในกาลนั้น พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสถามว่า พระโอรสของเราเห็นเหตุอะไร จึงจักออกบวช ดังนี้ พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นนิมิต ๔ ประการ พระราชาตรัสถามว่า นิมิต ๔ ประการ คือ นิมิตอย่างไร พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า นิมิต ๔ ประการ คือ คนแก่ ๑ คนเจ็บ ๑ คนตาย ๑ บรรพชิต ๑ พราหมณ์เหล่านั้น เมื่อจะแสดงนิมิต ๔ ประการ จึงกราบทูลว่า

พระมหามุรุษเห็นคนแก่ คนเจ็บและคนตาย และได้เห็นบรรพชิตผู้ไม่มีภัย
จึงละกามทั้งหลายเข้าถึงการบรรพชา พระราชากุมารนี้จักตรัสรู้เป็นพระ
พุทธเจ้า ผู้ปราศจากราคะ [๑๕๗]

พระราชาครั้นสดับคำนั้นแล้ว รับสั่งว่า ตั้งแต่บัดนี้ไป พวกเธอทั้งหลายอย่าให้นิมิต ๔ ประการเห็นปานนี้ เข้ามาใกล้สำนักโอรสของเรา กรรมด้วยความเป็นพระพุทธเจ้าแห่งโอรสของเราไม่มี เรามีความปรารถนาจะเห็นโอรสของเราครอบครองราชสมบัติอันเป็นอิสราธิบดีแห่งมหาทวีปทั้ง ๔ อันมีทวีปน้อย ๒,๐๐๐ เป็นบริวาร เป็นผู้อันบริษัทมีปริมาณพล ๓๖ โยชน์ แวดล้อม เสด็จเที่ยวไปในพื้นนภากาศ ก็แล ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วทรงตั้งการอารักขาไว้ในที่คาบุดหนึ่ง ในทิศทั้ง ๔ เพื่อห้ามการมาในสายตาของพระราชากุมารแห่งมุรุษ ๔ จำพวกเหล่านี้ ก็แล เพราะเหตุที่พระโพธิสัตว์มีพระรัศมีแผ่ชานออกจากพระสรีรกาย เพราะฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จึงถวายพระนามว่า พระอังคีรตกุมาร เพราะเหตุที่พระโพธิสัตว์มีความปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมสำเร็จ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จึงได้ถวายพระนามว่า พระสิทธิตถะกุมาร ในวันนั้น บรรดาพระประยูรญาติ ๑๖,๐๐๐ ตระกูล ซึ่งประชุมกันในสถานที่มงคลพิธี แต่ละพระองค์ต่างปฏิญาณพระโอรสของตน ว่า พระสิทธิตถะราชากุมารนี้ จะเป็นพระพุทธเจ้า หรือจะเป็นพระราชาก็ตาม พวกเราจักถวายพระโอรสองค์ละ ๑ องค์ ถ้าว่าพระราชากุมารเป็นพระพุทธเจ้า ก็จะมีชัตติยสมณะทั้งหลายนั่นเองแวดล้อมข้างหน้าเสด็จจาริกไป ถ้าเป็นพระราชา ก็จะมีชัตติยกุมารทั้งหลายนั่นเองแวดล้อมเบื้องหน้าเสด็จเที่ยวไป พระประยูรญาติทั้งหลายอนุญาติชัตติยกุมารจากตระกูลละ ๑ องค์ ด้วยประการฉะนี้แล้ว ประชุมสโมสรสนับนินาทกันเป็นชัตติยมณฑล ณ สถานที่นั้น

ครั้งนั้น พรานหมดทั้งหลายเหล่านั้นไปสู่เรือนของตนเรียกบุตรทั้งหลายมาแล้ว สั่งว่า ลูกเอ๋ย พวกเราเป็นคนแก่เฒ่า ย่อมไม่รู้ว่า พวกเราจะได้เห็นพระโอรสของพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราช บรรลุพระสัพพัญญุตญาณหรือไม่ ดังนี้ เมื่อพระราชกุมารนั้นบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ พวกเจ้าจงบรรพชาในศาสนาของพระราชกุมารนั้น ชนแม่ทั้ง ๗ เหล่านั้น ดำรงอยู่ตลอดอายุขัยแล้วก็ไปตามยถากรรม โภกยทัตถุญญมาณผู้เดียวเป็นผู้ไม่มีโรค

ส่วนพระนางสิริมหามายาเทวีเสด็จถึงวงศต ในวันที่ ๗ นับแต่วันประสูติของพระมหาสัตว์ ทรงบังเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต พระคันถรจนาคารย จิงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ไว้ว่า

ลำดับต่อจากนั้น พระมารดาพาพระโอรสไปสู่พระราชนิเวศน์ของพระองค์
ในวันที่ ๗ พระมารดาสิ้นพระชนม์ เข้าถึงความเป็นเทพบุตร [๑๕๘]

นี้เป็นธรรมดา ครรภที่พระมหาสัตว์สถิตอยู่แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระเจดีย์ ย่อมไม่ควรแก่บุรุษอื่น พระมารดานั้นผู้ดำรงอยู่แล้วไม่อาจจะถึงฐานะแห่งพระเมเสีของบุรุษเหล่าอื่น ก็นี้เป็นธรรมดาแห่งพระมารดาของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ในภพสุดท้าย ประมาณอายุแห่งพระมารดาของพระโพธิสัตว์มีประมาณ ๗ วันเท่านั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น พระมารดาจึงทรงถึงวงศตในกาลนั้น ถ้ามว่า พระมารดาถึงวงศตในวัยไหน ตอบว่า ในมัชฌิมวัย แท้จริง ในปฐมวัยสัตว์ทั้งหลายมีชั้นทราคะแรงกล้าตามสภาพร่างกาย สตรีผู้ตั้งครรภโดยปฐมวัยนั้น ย่อมไม่อาจเพื่อจะรักษาครรภไว้ได้ ทารกผู้เกิดในครรภก็ย่อมมีอาหารมาก แต่เมื่อล่วงเลยส่วนทั้ง ๒ แห่งมัชฌิมวัย อยู่ในส่วนที่ ๓ วัตถุประสงค์ที่ ทารกผู้เกิดขึ้นในวัตถุประสงค์ที่ บริสุทธิ์แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีโรค เพราะฉะนั้น แม้มารดาของพระโพธิสัตว์เสวยสมบัติในปฐมวัยและทรงดำรงอยู่ในส่วนที่ ๓ แห่งมัชฌิมวัย ประสูติพระโอรสแล้วจึงถึงวงศต นี่เป็นธรรมดาในข้อนั้น ก็ในกาลนั้น พระราชาทรงแต่งตั้งนางนมทั้งหลาย ๖๐ คน ผู้เว้นจากโทษมีสูงเกินไป เตี้ยเกินไป ผอมเกินไป อ้วนเกินไป ดำเกินไป และขาวเกินไป เป็นต้น ทรงไว้ซึ่งรูปอันอุดม อนึ่ง แม้สตรีที่เหลือก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ในการทำงานนั้น ๆ มีสตรีผู้ฉลาด ๓ กลุ่ม ๆ ละ ๖๐ คน สตรีเหล่านั้นมีบุรุษผู้ทำการรับใช้ ๖๐ คน พระเจ้าสุทโธทนะทรงแต่งตั้งอำมาตย์ ๖๐ คน ผู้ตรวจตราถึงสิ่งที่กระทำแล้วหรือยังไม่กระทำนั้น ๆ ได้มีอุปัฏฐากถึง ๓๖๐ คน (แบ่งเป็น ๖ กลุ่ม ๆ ละ ๖๐ คน) คือ มีอุปัฏฐากฝ่ายสตรี ๒๔๐ คน (แบ่งเป็น

๔ กลุ่ม ๆ ละ ๖๐ คน) ฝ่ายบุรุษ ๑๒๐ คน (แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ๆ ละ ๖๐ คน) พระโพธิสัตว์ทรงมีบริวารมาก เจริญด้วยพระสิริโสภาคสงาม แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระกนิษฐภคินีของพระนางสิริมหามายา ทรงมอบพระนันทกุมารพระโอรสของพระองค์แก่นางนมทั้งหลาย ทรงให้พระโพธิสัตว์ดื่มน้ำนมของพระองค์เอง

ครั้นภายหลังวันหนึ่ง เมื่อพระราชพิธีวิปสมงคลมาถึงแล้ว พระราชาโปรดให้ประดับตกแต่งพระนครกิลพัสดุ์ทั้งสิ้นให้เป็นดุจเทพนคร โปรดให้ทำเขาโคพิลพัทธ์ ไถ ปฏักและเชือก ๑๐๗ ชุด ให้หุ้มด้วยแผ่นเงิน (สำหรับเหล่าเสนาอำมาตย์) โปรดให้ทำโคพิลพัทธ์ ไถ ปฏักและเชือกให้หุ้มด้วยแผ่นทองสำหรับพระองค์ทรงถือ ทรงประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง มีเหล่าพราหมณ์ คหบดีและอำมาตย์ผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกชนิด มีทาสและกรรมกรเป็นต้นผู้ประดับประดาด้วยดอกไม้และของหอม มีผ้าห่มใหม่เอี่ยมแวดล้อมเสด็จไปสู่สถานที่ประกอบกรงาน โปรดให้พาพระโพธิสัตว์เสด็จไป ในกาลนั้น ในสถานที่ไม่ไกลจากที่ประกอบกรงาน มีต้นหว่ารมเงาสมบุรณ์ มีใบอ่อนหนาทึบ มีส่วนเปรียบด้วยภูเขาแก้วมณีอันเป็นมณฑล พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชโปรดให้ปลูกพระแท่นบรรทมอันเป็นสิริแก่พระมหาสัตว์ ภายใต้อันหว่ามนั้น ให้คาดเพดานอันพราวพราวไปด้วยดาราทอง ในเบื้องบนและให้ติดผ้าม่านโดยรอบ ตั้งการอารักขาไว้ แล้วโปรดให้พระราชกุมารผู้ประดับตกแต่งแล้วมีเหล่านางนมแวดล้อมบรรทมบนแท่นบรรทม พระองค์เองมีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเสด็จไปสู่สถานที่กระทำการไถ ทรงจับไถทองคำ เสด็จพระดำเนินเวียนไถไปมากับด้วยเหล่าอำมาตย์ผู้ถือไถเงิน ๑๐๗ อัน เหล่านางนมทั้งหลายมีความปรารถนาจะเห็นความถึงพร้อมด้วยศอันใหญ่ในสถานที่นั้น จึงออกไปนอกม่าน ในขณะนั้น พระโพธิสัตว์ไม่เห็นใคร ๆ จึงเสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว ทรงนั่งคู้บัลลังก์กำหนดลมหายใจยังปฐมฌานให้บังเกิดขึ้น เมื่อเงาแห่งต้นไม้ที่เหลือทั้งหลายแม้เคลื่อนไปแล้ว ปริณทลเงาในต้นไม้หว่านนั้นยังคงตั้งอยู่ ไม่ได้เคลื่อนไป เหล่านางนมทั้งหลายกลับมาเห็นพระโพธิสัตว์ผู้ประทับนั่งคู้บัลลังก์บนแท่นบรรทมและเห็นปาฏิหาริย์นั้น จึงไปกราบบังคมทูลแด่พระราชา พระราชาจึงเสด็จมาโดยเร็ว ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์นั้นจึงทรงวันทนาการ นี่เป็นการวันทนาการครั้งที่ ๒ เพราะพระองค์ทรงวันทนาการครั้งแรก ในขณะที่กาฬเทวิลดาบสประคองอัญชลี ในวันที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ครั้งนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชจึงทรงพาพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าสู่พระนคร

เมื่อ พระโพธิสัตว์มีพระชนมายุได้ ๗ พรรษา พระราชารับสั่งถามเหล่าอำมาตย์ว่า เด็กทารกอายุ ๗ ขวบ ย่อมมีพฤติกรรมรักใคร่สิ่งอะไร เหล่าอำมาตย์กราบทูลว่า ขอเดชะ มหาราช เด็กอายุ ๗ ขวบ ย่อมมีพฤติกรรมชอบใจการเล่นน้ำ พระเจ้าค่ะ พระราชาโปรดให้หานายช่างไม้ในเมืองหลวงเป็นต้นมาแล้ว ตรัสว่า พวกท่านทั้งหลายจงทำสระโบกขรณีเพื่อประโยชน์แก่การเล่นน้ำแก่โอรสของเราในสถานที่โน้น นายช่างหลวงเหล่านั้น จึงไปสู่สถานที่นั้น ถือเอาเครื่องหมายบนพื้นแผ่นดิน ในขณะนั้น ภาพของท้าวสักกะหวั่นไหว ท้าวสักกะจึงพิจารณาดู ทราบเหตุนั้นแล้วจึงตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาแล้ว รับสั่งว่า ท่านจงไปเนรมิตสระโบกขรณีอันสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ เพื่อประโยชน์แก่การเล่นน้ำของพระมหามุขุชอย่างนี้ ดังนี้แล้ว ตรัสบอกวิธีสร้างสระโบกขรณีทุกประการแล้วส่งไป วิสสุกรรมเทพบุตรมาในเวลากลางคืน เนรมิตสระโบกขรณีซึ่งเรียวยาวไปด้วยทรายอันเป็นรัตนะ ๗ ประการ ก่อด้วยอิฐอันเป็นรัตนะโดยรอบ แวดล้อมด้วยฐานไฟที่อันเป็นรัตนะ ๗ ประการ ประกอบไปด้วยชั้นบันไดอันเป็นแก้วประพาฬ ขานบันไดสำเร็จด้วยแก้วมณี เจิงบันไดสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ มีท่อน้ำ ๑๐๐ ท่อ มีคુંน้ำ ๑,๐๐๐ แห่ง เคลื่อนกล่นไปด้วยทรายอันสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ มีขอบคันที่ริมฝั่ง บริบูรณ์ด้วยน้ำอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มีรสอร่อยยิ่งนักเย็นสนิท ปราศจากมลทิน ดารดาษไปด้วยดอกปทุม ๕ ชนิด ในสถานที่ที่ช่างหลวงเหล่านั้นกำหนดถือไว้แล้วนั่นเอง ใคร ๆ ไม่พึงคิดว่า ดอกปทุมเกิดในสระโบกขรณีที่ปราศจากโคลนตมได้อย่างไร ดอกปทุมชาติเกิดขึ้นด้วยบุญฤทธิ์ของพระมหาสัตว์และบุญฤทธิ์ของเทพบุตร อีกอย่างหนึ่ง วิสสุกรรมเทพบุตรอธิษฐานให้โคลนตมของหอมเต็มสระโบกขรณีแล้วบังเกิดปทุมชาติขึ้นในสระโบกขรณีนั้น เนรมิตปทุมชาติให้ดาษดื่น ถามว่า วิสสุกรรมเทพบุตรนั้นเนรมิตปทุมชาติได้อย่างไร ตอบว่า วิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตรางทองคำหลายร้อย บรรจุโคลนตมของหอมให้เต็มรางทองคำนั้นแล้ว จึงเนรมิตปทุมชาติทั้งหลาย ปทุมชาติเหล่านั้นย่อมแบ่งบานตลอดกาลเป็นนิตย์ ดาษดื่นอยู่บนหลังพื้นน้ำ วิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตเรือซึ่งสำเร็จด้วยทองคำ แก้วมณี เงิน แก้วประพาฬ และรัตนะ ๗ ประการ บนเรือทองคำมีบัลลังก์เงิน บนเรือเงินมีบัลลังก์ทอง บนเรือแก้วมณีมีบัลลังก์แก้วประพาฬ บนเรือแก้วประพาฬมีบัลลังก์แก้วมณี บนเรือรัตนะ ๗ ประการมีบัลลังก์รัตนะ ๗ ประการ ในบัลลังก์ทองทั้งหลายมีเศวตฉัตรเงิน บนบัลลังก์เงินมีเศวตฉัตรทอง บนบัลลังก์แก้วมณีมีเศวตฉัตรแก้วประพาฬ บนบัลลังก์แก้วประพาฬมีเศวตฉัตรแก้วมณี บนบัลลังก์รัตนะ ๗ ประการมีเศวตฉัตรรัตนะ ๗ ประการ บนเรือทองคำมีหมอน้ำเงิน บนเรือเงินมีหมอน้ำทอง บนเรือแก้วมณีมีหมอน้ำแก้วประพาฬ บนเรือแก้วประพาฬมีหมอน้ำแก้วมณี บนเรือรัตนะ ๗ ประการมีหมอน้ำรัตนะ

๗ ประการ วิสตุกรรมเทพบุตรเนรมิตสระโบกขรณีอันงดงามอย่างยิ่ง ปานประหนึ่งนันท
 โบกขรณีอันเป็นทิพย์สถาน มีประการอันท้าวสักกะตรัสสั่งอย่างนี้แล้ว ได้(กลับ)ไปสู่ภพ
 ดาวดึงส์นั่นเอง พวกช่างผู้ทำนกรรมทั้งหลายพากันมา ในวันรุ่งขึ้น เห็นสระโบกขรณีอัน
 สมบูรณ์นั้น จึงไปกราบทูลแด่พระราช

พระราชเสด็จมาโดยเร็ว ทอดพระเนตรเห็นสระโบกขรณีนั้น ได้ทรงทราบว่ สระ
 โบกขรณีนี้อันท้าวสักกะเนรมิตแล้ว ด้วยบุญญาภพแห่งพระโอรสของเรา จำเดิมแต่นั้นมา
 พระมหาสัตว์เป็นดุจเทพกุมาร ทรงเล่นกีฬาทางน้ำในสระโบกขรณีนั้นพร้อมด้วยบริวารอันยิ่ง
 ใหญ่ ลำดับต่อจากนั้น พระมหาสัตว์ทรงเจริญวัยโดยลำดับ มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา
 ครั้งนั้น พระราชาโปรดให้เรียกช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลักหินเป็นต้นมาแล้ว สั่งบังคับให้
 สร้างปราสาทอันเป็นที่ประทับของพระมหาสัตว์ จำเดิมแต่นั้น นายช่างเหล่านั้นก็เริ่มกระทำ
 นกรรม สร้างปราสาท ๙ ชั้น อันเหมาะแก่การพักในฤดูหนาว สร้างปราสาท ๕ ชั้น อัน
 เหมาะแก่ฤดูร้อน สร้างปราสาท ๗ ชั้น อันเหมาะแก่ฤดูฝน ปราสาททั้งหมดเสมอกันโดย
 ประมาณความสูง แตกต่างกันด้วยจำนวนพื้นชั้น แต่ปราสาทสำหรับประทับในฤดูหนาวมีพื้น
 ชั้นที่คับแคบยิ่ง เป็นสถานที่สมบูรณ์ด้วยความอบอุ่น ปราสาทสำหรับประทับในฤดูร้อนมีพื้น
 ชั้นกว้างขวาง ปราสาทสำหรับประทับในฤดูฝนพ้นจากความคับแคบและกว้างขวางทั้ง ๒
 อย่าง ในปราสาท ๙ ชั้นมีสีหบัญชรบานหน้าต่างและประตูเป็นต้นที่ปิดสนิท ในปราสาท ๕
 ชั้นมิได้ปิดสนิท ในปราสาท ๗ ชั้นแถบหนึ่งปิดสนิท แถบหนึ่งมิได้ปิดสนิท แม้ช่างผู้กระทำ
 จิตรกรรมทั้งหลาย เมื่อจะกระทำลวดลายอันวิจิตรในปราสาท ๙ ชั้น จึงจัดทำกองไฟเป็นต้น
 ที่ฝา เสา และตรอกทางเท้าเป็นต้น ปูลาด จัดแต่งตบแต่งดอกอุบล ดอกโกมุท สัตตบงกช
 ดอกจกกลณี ดอกมณฑา เป็นต้น ในปราสาท ๕ ชั้น ตบแต่งทั้ง ๒ อย่างเจือปนกัน ในปราสาท
 ๗ ชั้น ตบแต่งพวงของหอม พวงดอกไม้ และพวงแก้วมุกดาเป็นต้น เป็นดุจเครื่องห้อยระย้า
 มีความละเอียดยิ่งนัก ขจิตด้วยดาราทอง แก้วมณีและเงิน มีเพดานผ้ากำพลและผ้าโกเสยยะ
 มีความสมบูรณ์ด้วยอุณหภูมิกันอบอุ่น รุ่งเรืองด้วยรัศมีนานาชนิดในปราสาทนั้น ๆ อนึ่ง ทรง
 แวดล้อมด้วยปราการผ้าม่านอันวิจิตรด้วยทองเป็นต้น ให้แวดล้อมเพดานผ้าอันละเอียดยิ่ง
 ด้วยปราการผ้าม่าน ในปราสาท ๕ ชั้น อันเทียบพร้อมด้วยอุณหภูมิกันเย็นเห็นปานนั้น ตบ
 แต่งปะปนกันทั้งสองอย่างในปราสาท ๗ ชั้น อันเทียบพร้อมด้วยอุณหภูมิกันเสมอกัน สร้าง
 มณฑปอันมีแสงสว่างแห่งพระจันทร์ในทิศทั้ง ๔ โดยรอบแห่งปราสาท ๕ ชั้น ดอกเส้าไม้
 ตะเคียนในเบื้องบนมณฑป ติดเพดานที่เลื่อนออกได้ในเวลาที่ปรารถนา ห้อยชายแห่งกระดึง

อันเปล่งเสียงดังก้องไพเราะ ดุจเสียงกึกก้องแห่งทิพย์สังคีตอันประกอบด้วยองค์ ๕ ตลอดกาล เป็นนิมิต ที่ชายคาแห่งปราสาทสร้างสระโบกขรณีอันดารดาษด้วยปทุมชาติ ๕ ชนิด สมบูรณ์ด้วยน้ำอันเย็นสนิท มีรสดี ไสบริสุทธิ ปราศจากมลทิน งดงามเช่นกับน้ำแก้วมณีอันสดใส หมู่มากมีทิศาชาติ มีฝูงหงส์ นกกระเรียน นกยูงและนกจากพราวเป็นต้น ไผ่ขึ้นจากสระโบกขรณีด้านทิศปรมาจีน ฝรั่งด้วยเสียงร้องอันไพเราะนานาชนิด ไปโดยที่สุดแห่งปราสาท โผลงที่สระโบกขรณีทางทิศปัจฉิม ไผ่ขึ้นทางทิศปัจฉิมนั้น ฝรั่งเช่นนั้นเหมือนกัน โผลงที่สระโบกขรณีด้านทิศปรมาจีน ไผ่ขึ้นจากสระโบกขรณีด้านทิศทักษิณขึ้นดูเหมือนกันนั้นนั่นเอง ไปโดยที่สุดแห่งปราสาทโผลงที่สระโบกขรณีด้านทิศอุดร นกทั้งหลายไผ่ขึ้นจากที่นั่น โผลงในสระโบกขรณีด้านทิศทักษิณ ขนทั้งหลายก็ยกธงชัยและธงผืนผ้าหลายพันอันรุ่งเรืองด้วยผ้า นานาชนิดโดยรอบ แสดงทิวแถวแห่งปรากฏ ๗ ชั้น ที่อาบปูนขาวไว้มีสีขาว กว้างใหญ่ สูงขึ้น ที่ซุ้มประตูบนพื้นชั้นเป็นจำนวนมาก พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชครั้นโปรดให้สร้างปราสาททั้ง ๓ หลังสำเร็จแล้ว จึงส่งข่าวสารไปถึงพวกเจ้าศากยะทั้งหลายว่า เรามีความประสงค์จะพระราชทานการอภิเษกแก่พระโอรสนั้นจึงให้สร้างปราสาท ๓ หลัง สำหรับโอรสของเรา พวกท่านทั้งหลาย จงประดับประดาพระธิดาของตนแล้วส่งมาเถิด พวกเจ้าศากยะทั้งหลายได้สดับแล้วส่งสารตอบกลับว่า พระราชกุมารเป็นผู้มีรูปงาม น่ารักน่า เลื่อมใส บังเกิดในสกุลอันมีอิสริยยศแม้ก็จริง ถึงกระนั้น ก็ไม่ทรงรู้คิดปะอะไร ๆ พวกเราจักไม่ยกพระธิดาให้แก่พระสิทธัตถะกุมารนั้น พระราชาจึงตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่พระโพธิสัตว์ พระมหาบุรุษครั้นสดับคำนั้นแล้วจึงกราบทูลว่า ขอเดชะ กิจด้วยการศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาของหม่อมฉัน ย่อมไม่มี ถ้าว่าพระประยูรญาติทั้งหลายปรารถนาจะเห็นศิลปวิทยาของหม่อมฉัน จงให้เที่ยวตักลงปาวประกาศ เพื่อประชุมกันในพระนครในวันที่ ๗ แต่ไป พระราชารับสั่งให้กระทำอย่างนั้น ขนทั้งหลายสร้างมณฑปในท่ามกลางพระนคร ประดับประดาแล้ว ตกแต่งบัลลังก์อันมีค่ามาก แล้วกราบทูลแต่พระราชา เจ้าศากยะราชทั้งปวง คือ ข้างฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะมหาราช ๘๐,๐๐๐ ตระกูล ข้างฝ่ายพระนางมามายาเทวี ๘๐,๐๐๐ ตระกูลเช่นกัน และเหล่าพราหมณ์และคหบดีเป็นต้น ประชุมกันแล้ว พระโพธิสัตว์เสด็จไปสู่สถานทีนั้น พร้อมกับพระราชบิดาด้วยบริวารอันยิ่งใหญ่ ประทับนั่ง ณ ท่ามกลางบัลลังก์ รับสั่งให้เรียกพลขมังธนู ผู้ยิงรวดเร็วดุจสายฟ้าแลบ ผู้ยิงชนทรายแม่นยำ ผู้ยิงฝ่าลูกศร ผู้ยิงตามเสียง แล้วให้นำมาซึ่งสหัสตามธนู ตั้งปลายธนูเบื้องล่างไว้ในระหว่างองคฺลีพระบาทเบื้องซ้าย ยกธนูขึ้นเหมือนสตรียกปุยฝ้ายขึ้น ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นนั่นเอง บริษัททั้งหลายได้เป็นผู้สำเร็จยินดี ลำดับนั้น ทรงติดสายธนูได้มีเสียงอันดังมาก เหมือนเสียงฉันทบาตหลายพัน เป็นดุจเสียง

แผ่นดินไหว เมืองกบิลพัสดุ์นครอันมีประมาณ ๗ โยชน์ เป็นประหนึ่งถึงอาการกัมปนาทหวั่นไหว ชนบางพวกพากันกล่าวว่า นั่นเป็นเสียงอะไร ชนบางพวกกล่าวว่า เสียงอัลลีบาต พวกอื่น ๆ กล่าวว่า เสียงแผ่นดินไหว อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า พวกท่านพูดอะไร นั่นเป็นเสียงติดสายธนูของพระอังกีรสถุมาร เจ้าศากยะราชทั้งหมดอันพระราชกุมารให้ทรงยินดีแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านี้นั่นเอง ได้เป็นผู้เกิดความอุสสาหะยิ่งนัก เพื่อที่จะพระราชทานพระราชธิดาของตน พระมหาสัตว์แสดงศิลปะ ๑๒ ประการ มีการป้องกันลูกศรการยิงลูกศรเหมือนขว้างจักร การยิงเป็นรูปไม้เท้า การยิงเป็นรูปเชือก การยิงเป็นรูปปราสาท การยิงแผ่นดิน การยิงเป็นรูปมณฑป อันไม่ทั่วไปแก่ชนเหล่าอื่นบนปรุพิมณฑล ในท่ามกลางแห่งมหาชน แล้วตรัสถามว่า เราควรกระทำอะไรอื่น ชนทั้งหลายกราบทูลว่า พึงยิงชนทราย ครั้นนั้น พระอาทิตย์อัสดงแล้ว พระมหาสัตว์ทรงยิงชนทรายอันตั้งอยู่ในที่ประมาณ ๑ โยชน์ ด้วยจักษุประสาทอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทินซึ่งสามารถจะมองเห็นเมล็ดพันธุ์ฝักกาดอันตั้งอยู่ล่วงเลยภูเขาเพชรอันมีประมาณ ๑ โยชน์ ในที่มีดอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ เจ้าศากยะราชทั้งปวงประดับประดาพระธิดาของตนส่งไปแล้ว ชัตตยักกัญญาทั้งหมดมีประมาณ ๔๐,๐๐๐ องค์ พระราชาทรงอภิเษกพระมหาสัตว์ไว้ในราชสมบัติ ส่วนพระนางพิมพาเทวีได้เป็นพระอัครมเหสี พระมหาสัตว์เป็นดุจพระอินทร์มีนางเทพกัญญาแวดล้อม เสวยสมบัติอันเป็นเช่นกับทิพย์สมบัติอันยิ่งใหญ่ ผู้อันเหล่าเครื่องดนตรีที่ไม่มีคนประโคมแวดล้อม ประทับอยู่ในปราสาท ๙ ชั้นในฤดูหนาว ชนทั้งหลายย่อน้อมนำโภชนะและผ้านุ่มและผ้าห่มเป็นต้นอันละเอียดเข้าไปในปราสาทนั้น ทรงประทับอยู่ตลอด ๔ เดือนในปราสาท ๙ ชั้นนั้น เพื่อให้เกิดอุณหภูมิลดลงในพระลรีระ ทรงประทับอยู่ในปราสาท ๕ ชั้น ในฤดูร้อน ชนทั้งหลายย่อน้อมนำโภชนะและผ้านุ่มผ้าห่มเป็นต้นอันละเอียดเกลี้ยงเกลาเข้าไปในปราสาท ๕ ชั้นนั้น ชนทั้งหลายตั้งแถวตมใหญ่ไว้ที่ใกล้หน้าต่างบรรจุให้เต็มด้วยน้ำหอมในตมนั้น แล้วใส่ดอกปทุม ๕ ชนิดเข้าไป ชนทั้งหลายนำพาดานสีเหลืองในมณฑปซึ่งอยู่ในอากาศ ผูกผ้ามาสีเขียวล้อมรอบด้วยปราการผ้ามาสีเขียว ในภายได้มีพื้นอันงดงามดุจแก้วมณีอินทนิล ปลูกตมหนึ่งมิงสาในสถานที่อันใกล้ด้วยความเร็วแห่งยนต์ในอากาศ ห้อยแผ่นดินยนต์ไว้ในเบื้องบนแห่งอากาศนั้น ในกาลนั้น พระมหาสัตว์ทรงนุ่งผ้าสีเขียวประดับประดาด้วยเครื่องอลังการสีเขียว มีพวงมาลาสีเขียว เครื่องรูปไล่สีเขียว เหล่าสตรีนักพ้อนแม้ทั้งหมดก็ประดับประดาอย่างนั้นเหมือนกัน พระโพธิสัตว์มีเหล่าหญิงนักพ้อนผู้ทรงเพศสีเขียวทั้งหมด พระองค์เองก็ทรงไว้ซึ่งเพศสีเขียวทั้งหมด เป็นดุจพระยาช้างตัวใหญ่มีสีเขียวซึ่งแวดล้อมด้วยหมูนางช้างหังมีกายสีเขียว เสด็จเข้าไปสู่มณฑปซึ่งตบแต่งอาสนะไว้แล้ว ประทับนั่ง ณ ท่ามกลางบัลลังก์สีเขียวอันงดงามด้วย

กองดอกฝักสามหาบ ในขณะนั้น ขนทั้งหลายตักน้ำขึ้นจากสระโบกขรณีด้วยความเร็วแห่ง
 ยนต์แล้วให้ตกลงในเบื้องบนแห่งเพดานสีเขียว หมุนแผ่นหินยนต์ให้เป็นไปในเบื้องบนแห่ง
 หนึ่งมหิงสา มีเสียงดุจเสียงเมฆคำราม เหมือนเวลาฝนหลังธารน้ำไม่ขาดสาย พระโพธิสัตว์
 เป็นดุจท้าววลาหกเทวราชสีเขียว ผู้อันหมู่เทพกัญญาของท้าววลาหกแวดล้อมแล้ว ทรงสร
 สนานในมณฑปนั้น พระโพธิสัตว์เสวยสมบัติในปราสาทนั้นด้วยอาการเป็นอเนกอย่างนี้แล้ว
 ประทับอยู่ในปราสาท ๗ ชั้น ในฤดูฝนตลอด ๔ เดือน ขนทั้งหลายยอมนำโภชนะเป็นต้นอัน
 เจือกันทั้ง ๒ ชนิดเข้าไปในปราสาท ๗ ชั้นนั้น พระโพธิสัตว์เสวยสมบัติประทับอยู่ในปราสาท
 ทั้ง ๓ นั้นด้วยประการฉะนี้ ดุจท้าวสักกะเสวยเทพสมบัติประทับอยู่ในเวษยันต์ปราสาท ฉะนั้น
 บัดนี้ พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะพรรณาสีรราชสมบัติ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

ก็พระสิทธัตถะกุมารมีประโยชน์อันสำเร็จแล้ว ได้พระนางยโสธราเป็นพระ
 เทวี (เป็นอัคกรมเหสี) มีเหล่าสตรี ๔๐,๐๐๐ นาง แวดล้อมในเบื้องหน้า
 [๑๕๙] พระสิทธัตถะกุมารนั้นเสวยสุขที่เป็นราชสมบัติน่าประหลาด
 อัจฉรรยใจดุจทิพย์สุข ตามความเหมาะสมกับฤดูทั้ง ๓ ในเรือนปราสาท
 อันนารีนรมยดี ด้วยความรื่นรมย์ยินดี [๑๖๐]

ราชาภิเศกปริวรรต ปริเฉทที่ ๖ จบ

สถาบันวิทย์บริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหากนิขมณปรีวรรต ปริจเฉทที่ ๘

ในวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ทรงปรารถนาจะเสด็จไปประพาสพระราชอุทยาน จึงตรัสเรียกนายสารถิมาแล้ว รับสั่งว่า ดูก่อนนายสารถิ เธอจงเทียมราชรถ เราจะเสด็จไปสู่ภาคพื้นอุทยาน เพื่อทอดพระเนตรภูมิประเทศอันงดงาม นายสารถินั้นรับพระดำรัสว่า พะยะคะ ดังนี้แล้ว ประดับประดาราชรถที่ดีเยี่ยม มีค่ามาก ขจัดด้วยรัตนะ ๘ ประการ หุ้มด้วยหนังราชสีห์ เสือโคร่งและเสือเหลือง มีสีเสมอด้วยพระอาทิตย์แสงอ่อน ประดับด้วยหนังลูกโคและเครื่องลาดอันมีลายดอกไม้เป็นต้น และเครื่องอลังการที่เหลือทั้งหลาย เทียมด้วยม้าสินขฬตัว ประเสริฐเป็นม้ามงคล ๔ ตัว มีสีเหมือนกลีบดอกปทุมชาติชื่อโกกนุท แล้วจึงกราบทูลแด่พระมหาบุรุษว่า ขอเดชะ ราชรถประกอบเสร็จแล้ว บัดนี้ ขอสมมติเทพจงทราบเวลาอันควรเพื่อเสด็จไปสู่ภาคพื้นแห่งพระอุทยาน พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นสูราชรถคันใหญ่เทียมด้วยม้าอาชาไนย ซึ่งมีสิริดูจอมวิมาน เสด็จไปสู่พระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่หนึ่งอ้อม มีพื้นหัก ผมหงอก หลังโก่ง มีสรระค้อมลง มือถือไม้เท้า ตัวสั้นเตี้ย กำลังเดินไป มีความกระสับกระส่าย ล่วงกาลผ่านพ้นวัยหนุ่มสาว ซึ่งเทพยดาทั้งหลายเนรมิตแล้วเป็นเทวทูตอย่างหนึ่งอันเป็นนิมิตประการแรก

พระโพธิสัตว์และนายสารถิเท่านั้นยอมแลเห็นเทวทูตนั้น คนเหล่าอื่นยอมไม่เห็น พระโพธิสัตว์ เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสถามนายสารถิว่า ดูก่อนสหาย ชื่อว่าใครนั้น บุรุษนี้มีได้เป็นเหมือนกับคนอื่น ๆ มีนัยน์ตา สรระ ฟัน ผมหงอก ความเป็นหนุ่มสาว มือและเท้า ไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ ครั้งนั้น เทพยดาเข้าสิงในร่างนายสารถิแล้วทำให้เขากล่าวสภาวะแห่งสังขรรพว่า ขอเดชะ นี้แลชื่อว่าคนแก่ พระโพธิสัตว์ตรัสถามว่า ดูก่อนนายสารถิผู้สหาย ชื่อว่าคนแก่นั้นเป็นอย่างไร นายสารถิกราบทูลว่า ขอเดชะ บุรุษนี้แล ชื่อว่าคนแก่ บัดนี้ บุรุษนั้นจักมีชีวิตอยู่ได้ไม่นาน พระโพธิสัตว์ทรงตรัสถามอีกว่า ดูก่อนนายสารถิผู้สหาย แม้เราก็เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา มิได้ล่วงพ้นความแก่ไปได้หรือ นายสารถิกราบทูลว่า ทั้งพระองค์และพวกข้าพระองค์ทั้งหมด มีความแก่เป็นธรรมดา มิได้ล่วงพ้นความแก่ไปได้ พระโพธิสัตว์สดับถ้อยคำนั้นของนายสารถินั้น จึงทรงติเตียนความเกิดอันเป็นเหตุแห่งความแก่ มีพระหฤทัยสลดสังเวช ตรัสว่า ดูก่อนนายสารถิผู้สหาย ท่านจงกลับรถ ประโยชน์อะไรด้วยเราผู้มีสรระอันเป็นอยู่อย่างนี้ เป็นผู้ประมาทมัวเมา ขวนขวายแต่ในการเล่นเล่า ดังนี้แล้ว โปรดให้กลับราชรถเสด็จขึ้นสู่ปราสาท

ครั้งนั้น พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรงสดับเหตุนี้ จึงตรัสสั่งนางสนมนักฟ้อน ทั้งหลายว่า พวกเธอจงแต่งประดับประดาร่างกาย ดังนี้ เพื่อกระทำความสุมหลงให้แก่พระโพธิสัตว์ โปรดให้อารักขาเพื่อห้ามป้องกันคนแก่ในที่กึ่งโยชน ในวาระที่ ๒ พระโพธิสัตว์ทรงทอดพระเนตรเห็นคนเจ็บไข้ ในวาระที่ ๓ ทรงทอดพระเนตรเห็นคนตายเหมือนอย่างนั้น ในวาระที่ ๔ ทรงทอดพระเนตรเห็นรูปบรรพชิตอันเทวดาทิ้งหลายเนรมิตแล้ว นุ่งห่มเรียบร้อยเพียบพร้อมด้วยอากัปกิริยา จึงตรัสถามนายสารถิ เมื่อนายสารถินั้นผู้ไม่รู้จักบรรพชิตหรือคุณแห่งบรรพชิต เพราะพระพุทธรเจ้ายังไม่เกิดขึ้น แม้อีกจริง ถึงกระนั้นก็กล่าวว่า นี่ชื่อว่า บรรพชิตพระเจ้าข้า ดังนี้แล้ว สรรเสริญคุณแห่งการบรรพชา ด้วยอานุกาภาพแห่งเทวดา จึงทรงดำริความคิดอันดีว่า การประพฤติของสมณะ เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ การบำเพ็ญบุญเป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ การกระทำกุศล เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ ดังนี้แล้ว บังเกิดความพอใจในการบรรพชาว่า เราควรจะถือเอาอุดมเพศเห็นปานนี้ ดังนี้แล้ว เสด็จไปสู่พระอุทยานตลอดวันนั้น เพราะเหตุนี้ พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ว่า

พระโพธิสัตว์ถึงความเจริญรุ่งเรือง บริโภคกามคุณทั้งหลายอันไพบุลย์
นำพอใจ ประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์นั้น เป็นผู้มิพระหฤทัยเบื่อหน่ายใน
โลก จึงเสด็จไปในหนทางใหญ่ เพื่อทรงเล่นในพระอุทยาน [๑๖๑]
ทรงทอดพระเนตรเห็นคนแก่ ๑ คนเจ็บไข้ ๑ คนตาย ๑ โดยลำดับ เป็นผู้
คล้ายกำหนดในภพทั้ง ๓ และได้ทอดพระเนตรเห็นรูปบรรพชิต อันเป็นที่
นำพอใจ จึงกระทำความยินดีในเพศบรรพชิตนั้น ในวาระที่ ๔ [๑๖๒]

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงเล่นตลอดทั้งวัน ในพระอุทยานอันประเสริฐ ดูจเดียวกับ
อุทยานจิตรลดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันมีความงดงามด้วยดอกไม้ ผลไม้ และใบไม้นานา
ชนิด เนืองแน่นด้วยหมู่ต้นไม้หลากชนิด มีหมู่ปักษี เช่น นกยูง นกกระเรียน หงส์ และนก
โกกิล่า เป็นต้น ส่งเสียงร้องกึกก้อง ประกอบด้วยสระโบกขรณีมีประการต่าง ๆ ซึ่งดารดาษ
ด้วยดอกปทุมและดอกอุบล เป็นต้น ประดับประดาด้วยประตู่ เjingเทิน ชุ่มประตู่โหล่นทวาร
ปรากฏ ถนนหลวงและเรือนหลวง เป็นต้น ทรงมีเหล่าสตรีนักฟ้อนทั้งหลายแวดล้อม เสด็จลง
สู่สระโบกขรณีมณฑล ประดูจจอมเทพเสด็จลงสู่สระนั้นทโบกขรณีพร้อมด้วยเทพบริษัท ทรง
ทรงสนาน เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว มีพระประสงค์จะประดับประดาพระองค์ จึงทรง
ประทับนั่งบนแผ่นศิลามงคล ประดูจหัวสลักกเทวราชประทับอยู่ ณ ท่ามกลางแท่น

บัณฑิตทุกมลลิตลาอาสน์ ครั้งนั้น เหล่านายช่างกัลบกและอำมาตย์เป็นต้น ถือเอาเครื่อง
อาภรณ์เป็นอเนก มีพระเมาลีแก้วมณี แผ่นทองกุนทล เครื่องประดับพระศอ กำไลพระ
พานา เครื่องผูกพระอุทร มุกดาหารสายเดี่ยว สายคาดเอว ชายพระบาทและเครื่องประดับ
พระบาท เป็นต้น ผ้าอันมีสีเกลื่อนกล่นด้วยรัศมีนานาชนิด มาลาต่างชนิดมีพวงดอกไม้เทริด
ดอกไม้เป็นต้น และของหอมนานาชนิดมีจันทร์แดงเป็นต้น แวดล้อมโดยรอบ

ในขณะนั้น ภพของท้าวสักกะได้ร้อนขึ้น ท้าวสักกะทรงพิจารณาดู ทราบเหตุนั้น
จึงส่งวิสสุกรรมเทพบุตรไป วิสสุกรรมเทพบุตรรับเอาเครื่องอาภรณ์จากมือของมนุษย์ทั้งหลาย
ด้วยเทศแห่งนายช่างกัลบกแล้ว เริ่มพันพระเศียรของพระมหาสัตว์ ด้วยผ้าทิพย์เนื้อละเอียดมี
ขนาดเท่าผลมะขามป้อมและดอกมะลิที่ตนเองนำมาแล้ว พระมหาสัตว์ได้ทราบชื่อนายช่าง
กัลบกนั้นเป็นเทวดาด้วยการสัมผัสมือ วิสสุกรรมเทพบุตรนั้นพันพระเศียรด้วยผ้า ๑๐,๐๐๐
ชั้น ประดับประดาพระมหาสัตว์นั้น ผู้มีส่วนเปรียบด้วยพรหมกุมาร ด้วยเครื่องอสังการอัน
เป็นของทิพย์และของมนุษย์แล้วได้เสด็จไปสู่สถานที่อยู่ของตนที่เดียว เพราะเหตุนั้น พระ
คันถรจนาจารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์ทรงนั่งคู้บัลลังก์บนอาสนะอันน่าพอใจ ทรงดำริเพื่อให้
กระทำการประดับประดาพระวรกายของพระองค์ [๑๖๓] ท้าวสักกะ
จอมเทพทรงทราบพระดำริของพระโพธิสัตว์นั้น จึงตรัสสั่งคำนี้แก่
วิสสุกรรมเทพบุตรว่า ท่านจงประดับตกแต่งพระสิทธิตถะกุมาร [๑๖๔]
วิสสุกรรมเทพบุตรผู้มียศนั้น อันท้าวสักกะนั้นตรัสสั่งแล้ว จึงไปพันพระ
เศียรอันงดงามของพระโพธิสัตว์ด้วยผ้า ๑๐,๐๐๐ ชั้น [๑๖๕]
พระโพธิสัตว์นั้นได้ทรงกระทำพระวรกายให้งดงามน่าพอใจ รุ่งเรืองด้วย
พระลักษณะที่ไม่ลาธารณะแก่บุคคลอื่น ผู้อันวิสสุกรรมเทพบุตรนั้น ซึ่งมี
เทศเป็นนายภาษามาลา ประดับประดาด้วยเครื่องประดับอันสูงสุดวิจิตร
งดงามด้วยของหอมชั้นดี มีดอกอุบลและจันทร์แดง เป็นต้น ประทับนั่ง
บนพื้นศิลาอันปราศจากมลทินในพระอุทยานนั้น พระโพธิสัตว์นั้นผู้อันหมู่
สตรีซึ่งมีความมั่งคั่งงามเช่นกับหญิงนางอัปสรสวรรค์แวดล้อม ทรงสง่างาม
ดุจเทพยดาผู้เป็นใหญ่ [๑๖๖-๑๖๗]

ในกาลนั้น ชนทั้งปวงถือเอาแล้วซึ่งเครื่องดนตรีนานาชนิดมีตาลาวจระ เป็นต้น แสดง
 ปฏิภาณของตน ๆ หมู่พราหมณ์ทั้งหลายพากันสวดชัยมงคล พวกมุขมั่งคดีย่อมยกกล่าวมุข
 มงคล พวกสุดตมั่งคดียก เป็นต้น ย่อมสรรเสริญด้วยเสียงสรรเสริญ ด้วยถ้อยคำอันเป็นมงคล
 นานัปการ ชนทั้งหลายผู้อยู่บนคอช้างหลายพัน ซึ่งประดับประดาด้วยเครื่องอลังการเป็นอเนก
 มีชายทอง เป็นต้น สวมด้วยพวงดอกไม้ทองมีสีนหลายชนิดมีสีเขียว เป็นต้น และพวงเกววัลย์
 เป็นต้น ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวงมีมือถือหอกและขอ ดำเนินไปบนคอช้าง ชน
 ทั้งหลายเหล่านั้นอยู่บนหลังม้าสินธพตัวประเสริฐหลายพัน เป็นม้าอาชาไนย ซึ่งเป็นพาหนะ
 อันรวดเร็วประดับประดาพร้อมแล้ว ด้วยแผ่นหนังอันวิจิตรที่เท้า หาง ออก ท้อง หลัง คอ หูและ
 เครื่องประดับปาก เป็นต้น ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง มีมือถือไม้เท้าและแฉ่เป็น
 ต้น เดินทางไปด้วยม้า ชนทั้งหลายผู้อยู่ในท่ามกลางแห่งรถอันประเสริฐซึ่งประดับประดาด้วย
 รัตนะทั้งปวง มีแสงสว่างแห่งเครื่องอลังการทั้งปวง ซึ่งยกธงขึ้นผูกไว้เป็นอันดี หุ้มด้วยหนังเสือ
 เหลืองและเสือโคร่ง เป็นต้น ผู้ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง มีมือถือแสลงคร สวมเกราะ
 หนังอันดีเยี่ยม ดำเนินไปด้วยรถหลายพันคัน เสนาบดีและอำมาตย์ เป็นต้น เป็นผู้มือนถือ
 อาวุธนานาชนิด ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์เป็นอเนก แวดล้อมพระโพธิสัตว์นั้น

พระโพธิสัตว์มีอาณาพาอันยิ่งใหญ่ มีบริวารเป็นอันมาก เสด็จออกจากอุทยานด้วย
 พระสิริโสภาคอันยิ่งใหญ่อย่างนี้แล้ว เสด็จขึ้นสู่อันควรถวายแก่การเสด็จขึ้นประทับของพระเจ้า
 จักรพรรดิ ซึ่งประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง ในวันนั้นนั่นเอง พระนางพิมพาเทวี
 ทรงประสูติพระโอรส

พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรงสดับความนั้นแล้ว มีพระราชหฤทัยเบิกบานยินดี ส่ง
 ราชทูตไปว่า พวกเจ้าจงบอกแก่บุตรของเรา จงกราบทูลให้ทราบข่าวสาร ราชทูตเหล่านั้นไป
 กราบทูลแก่พระมหาสัตว์

พระมหาสัตว์นั้นสดับความนั้นแล้ว จึงตรัสว่า บ่วงเกิดแล้ว เครื่องพันธนาการเกิด
 แล้ว จำเดิมแต่กาลนั้น พระนามว่าราหุล จึงเกิดขึ้นแก่พระกุมาร เพราะเหตุนั้น พระคันถ-
 วจนอาจารย์ เมื่อจะแสดงเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์ผู้เป็นที่พึ่งอันสูงสุด ทรงสดับข่าวสารดีที่พระเจ้าสุทโธทนะ มหาราชทรงส่งไปแล้วนั้นว่า พระโอรสมีโอรสเกิดขึ้นแล้วแก่เจ้า จึงเสด็จ ไปสู่นครอันงดงาม ด้วยความปรารถนาอันสำเร็จแล้วทุกประการ [๑๖๘]

พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในท่ามกลางรถอันวิจิตร เป็นผู้อันเสนาหมีใหญ่แวดล้อมแล้ว ดุจท้าวสักกเทวราชผู้สถิตอยู่ในท่ามกลางเวรยันตราขจร มีหมู่เทวดาในเทวโลกทั้ง ๒ แวด ล้อม และประดุจเรือทองคำใหญ่ ซึ่งอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรอันลึกยิ่ง มีเสียงกึกก้องอย่าง แรงกล้ายิ่ง มีความรุ่งเรืองด้วยประทีปแห่งแก้วมณีที่เขาตั้งไว้เบื้องบนศีรษะของพระยานาค ซึ่งอยู่ในน้ำถูกกำลังแรงลมแรงกล้าพัดทำให้เกิดคลื่นอันวิจิตรงดงาม เสด็จเข้าไปสู่พระนคร กระทำประทักษิณ เสด็จเข้าไปสู่ปราสาท

ในกาลนั้น ชัตติยราชกัญญาทรงพระนามว่าพระนางกิสสาโคตมี เสด็จยืนอยู่ ณ พื้น เบื้องบนปราสาท ทอดพระเนตรเห็นรูปสมบัตินั้นของพระโพธิสัตว์นั้น ก็บังเกิดปีติโสมนัสจึง ทรงเปล่งอุทานขึ้น เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

ในกาลนั้น พระนางกิสสาโคตมีทรงยืนอยู่ ณ เบื้องบนปราสาททอดพระ เนตรเห็นพระโพธิสัตว์นั้น ผู้มีความงดงาม มีพระรัศมีตั้ง ๑๐๐ จึงตรัส คาถานี้ว่า [๑๖๙] พระราชกุมารนี้ เป็นบุตรของพระมารดาใด พระ มารดานั้นดับเย็นใจแน่ พระราชกุมารนี้เป็นพระโอรสของพระบิดาใด พระบิดานั้นดับเย็นใจแน่ พระราชกุมารผู้เป็นเช่นนี้นี้เป็นพระสวามีของ นารีใด นารีนั้นดับเย็นใจแน่ [๑๗๐]

พระโพธิสัตว์สดับคำนั้นแล้ว จึงทรงดำริว่า พระนางกิสสาโคตมีนี้ ตรัสอย่างนี้ว่า พระนฤทัยของพระมารดาผู้เห็นอติภาพของเราเห็นปานนี้ย่อมดับเย็น พระนฤทัยของพระราช บิดาย่อมดับเย็น พระนฤทัยของปราชบิดาย่อมดับเย็น เมื่ออะไรหนอแลดับแล้ว นฤทัยจึงชื่อว่า ดับเย็น

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์นั้นผู้มีพระนฤทัยคลายกำหนดในกิเลสทั้งหลาย ได้ทรงมีความ รำพึงนี้ว่า เมื่อไฟคือราคะดับแล้ว นหทัย ชื่อว่า ย่อมดับเย็น เมื่อไฟคือโทสะดับแล้ว นหทัยย่อม

ชื่อว่าดับเย็น เมื่อไฟคือโทสะดับแล้ว หทัยยอมชื่อว่าดับเย็น เมื่อความกระวนกระวาย คือกิเลสทั้งปวง มีมานะและทิฐิเป็นต้นดับแล้ว เหตุที่ยชื่อว่ายอมดับเย็น พระนางกิสสาโคตมีนี้ทำให้เราสดับด้วยคำที่เราควรสดับ ก็เราเมื่อจะเที่ยวแสวงหาพระนิพพาน เราควรสละการครองเรือนแล้วเสด็จออกบรรพชาแสวงหาพระนิพพาน ในวันนี้ทีเดียว พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่าเครื่องประดับนี้ จงเป็นส่วนแห่งอาจารย์ของพระนางกิสสาโคตมีนี้ ดังนี้แล้ว จึงทรงเปลื้องเครื่องประดับนั้นจากพระคอแล้วทรงส่งมุกดาหารอันมีราคาแสนหนึ่งให้แก่พระนางกิสสาโคตมี พระนางกิสสาโคตมีนั้น ได้บังเกิดความโลม่นัสว่า พระสิทธัตถะกุมาร มีจิตปฏิบัติในตัวเอง จึงทรงส่งเครื่องบรรณาการมา

เมื่อแสงสว่างแห่งคบเพลิงตั้งหลายแสน อันชนทั้งหลายทรงไว้ที่พระลานหลวง เมื่อประทีปทั้งหลายอันเต็มไปด้วยน้ำมันหอมเป็นจำนวนมาก อันชนทั้งหลายจุดให้ลุกโพล่งอยู่ตั้งแต่พระราชมวังไปจนถึงบันไดทั้งสิ้น เมื่อด้วยคำที่เป็นมงคลอันชนทั้งหลายกล่าวให้ทรงสดับอยู่ เมื่อชนทั้งหลายกล่าววาจาสรรเสริญมีประการต่าง ๆ ให้ทรงสดับอยู่ พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นสู่ปราสาทด้วยสักการะและสัสมานะอันยิ่งใหญ่ ทรงเสวยโภชนาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ แล้วทรงบรรทมบนพระแท่นสิริไสยาสน์ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงครองราชสมบัติอยู่ตลอด ๒๙ ปี เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์ สดับด้วยคำอันบุคคลกล่าวด้วยความน่าพอใจเช่นนี้ ด้วยประการฉะนี้แล้ว ทรงบังเกิดความปิติโสมนัส เสด็จไปยังที่อยู่ของพระองค์ [๑๗๑] เสด็จขึ้นสู่ปราสาท ทรงบรรทมบนพระแท่นสิริไสยาสน์อันมีค่ามาก ดูจกั้วสักกะเทวราชเสด็จขึ้นสู่เวชยันตปราสาทแล้วทรงบรรทม ฉะนั้น [๑๗๒]

ในขณะนั้นนั่นเอง สตรีทั้งหลายผู้ประดับตกแต่งด้วยเครื่องอสังการทั้งปวง เป็นผู้ศึกษาดีแล้วในการพ้อนรำและขับร้อง เป็นต้น ถึงความมีรูปร่างเป็นเลิศ ถือเครื่องดนตรีนานาชนิด แวดล้อมทำให้พระราชกุมารนั้นทรงอภิรมย์ยินดี ประกอบการพ้อนรำขับร้องและประโคมดนตรี บัดนี้ พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะพรรณนาสมบัติ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

ตราบโดที่หมุกมร ผู้กระทำน้ำหวาน ผู้บันลือเสียง นำน้ำต้อย* จากดอกบัวหลวงนั้นไปยังที่อยู่ ทำรังให้มีน้ำหวาน ตราบนั้น พระโพธิสัตว์ให้สตรีเหล่านั้นขับบรรเลง ชมเสียงบันลือของหมุกมร ด้วยการขับร้องและพ้อนรำอยู่ ดุจนางอัปสรพ้อนรำอยู่ในสรวงสวรรค์ [๑๗๓]

สตรีเหล่านั้นได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี มีคู่กันและโอบอุ้มอันเอบอ้อม ผู้มีสายรัดเอวที่รุ่งเรืองบนกาย ผู้ให้สัมผัสที่รุ่งเรืองของนางฟ้า ผู้มีกำไลแขนอันงาม ผู้มีถ้อยคำที่น่ารื่นรมย์ เป็นผู้ถูกทำให้เร่ร่อนและให้ความอภิรมย์ [๑๗๔]

หมู่สตรี ผู้มีความยินดีรำเริง กระทำการช่วยรอนยึ่งนัก ตีเครื่องดนตรีที่ใช้การดี ชูมือหลายพันมือขึ้นโดยรอบ พวกกันประกาศว่า แม้ท้าวสักกะจะเสมอเจ้าศากยะละหรือ [๑๗๕]

สตรีเหล่านั้น มีนัยตากว้าง ยิ้มแย้มแจ่มใส เอวกลม มีถิ่นขนาดเท่าผลพิมพะ มีเสียงขับชวนให้พิศวง ประดับร่างกายแล้ว คล้องพวงดอกไม้ นุ่งผ้างดงามแล้ว มีอาการครึกครื้น พวกกันพ้อนรำ ตามจังหวะกลองที่ดี [๑๗๖]

ปราสาททั้งสิ้น ย่อมมีเสียงกึกก้องเป็นอันเดียวกัน ด้วยเสียงแห่งกำไลเท้า เป็นต้น เสียงเข็มขัดที่สะเอว เสียงพิณที่ดีดประโคน เสียงเพลงขับจากปาก แห่งอดีตีรัตนะทั้งหลาย เหล่านั้น เสียงเครื่องดนตรีแม้เหล่าอื่น และเสียงกึกก้องแห่งหมุกมรทั้งหลาย ในบรรดาชาติติยราชกัณญา ๒๐,๐๐๐ นางเหล่านั้น บางพวกทรงสนานแล้วประดับประดาตนเพื่อพ้อนรำขับร้อง บางพวกจัดเตรียมข้าวและน้ำให้ถึงพร้อม บางพวกให้ทรงเสวยโภชนาหาร บางพวกปูลาดที่บรรทม บางพวกประดับตกแต่งพระมหาสัตว์ บางพวกยืนถือพัดวาลวิชนี บางพวกถือพัดโบตาลแก้วมณี ยืนแวดล้อมอยู่ด้านนอกสถานที่พ้อนรำ อนึ่ง บางพวกถือกระจกก้ามมณี ถือจุนของหอมและกำดอกบัวในตุ่มอันเต็มบริบูรณ์เป็นต้นยืนอยู่ ในท่ามกลางแห่งราชกัณญาเหล่านั้น ได้มีมณฑลอันเป็นที่พ้อนรำ ราชกัณญาเหล่านั้นยืนอยู่โดยกลางวันตามลำดับ แต่ละลำดับมี ๑๐๐ นางบ้าง ๒๐๐ นางบ้าง ในเวลาที่สตรีเหล่านั้นพ้อนรำ นางใด

* น้ำหวานที่หล่ออยู่ในดอกบัว เกิดจากต่อน้ำหวานซึ่งมักปรากฏอยู่ที่โคนของกลีบดอก. ดูพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หน้า ๔๔๑.

เป็นประธาน ในเวลาที่นางนั้นยกมือข้างหนึ่งขึ้นแล้วเคลื่อนไหว สตรีทั้งหมดก็จะยกมือขึ้น เคลื่อนไหวตาม ในเวลาที่สตรีเหล่านั้นสวมเครื่องอาภรณ์อันเป็นเช่นกับเกวรีลย์ทองคำแล้ว เคลื่อนไหว พื้นปราสาททั้งสิ้นก็ได้เป็นดุจกาลที่เปล่งออกแห่งสายฟ้า ๑๐๐,๐๐๐ เวลาที่สตรี เหล่านั้นเคลื่อนไหวอวัยวะอันทรงไว้ซึ่งน้ำนมอันเสมอด้วยฟองน้ำสีทอง ได้เป็นดุจเวลาที่โมบิซ ขึ้นแห่งหงส์ทอง ๑,๐๐๐ ตัว เวลาที่สตรีเหล่านั้นกระทบเท้าลงบนพื้นทองคำ เป็นดุจการเล่น แห่งหงส์ทอง ๑,๐๐๐ ตัว เมื่อใบหน้าอันมีความงามเช่นกับดอกปทุมที่แย้มบานของตนเป็น เช่นกับน้ำที่ไหลวนที่เขากระทำไว้แล้ว สตรีเหล่านั้นก็แลดู เหลียวดู ด้วยนัยน์ตาอันมีความ มืด ซึ่งเป็นเหตุขัดข้องในที่สุด ฟ็อนรำอยู่ ย่อมชกจริตใจของพระราชกุมารนั้น มาเก็บไว้ใน ตู้คือหทัยของตน เพราะเหตุนั้นพระคันทรงนาจารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

เหล่าชาติตยิกัญญาทั้งหลาย ผู้มีความงดงาม ดุจเทพอัปสร แวดล้อมพระ
โพธิสัตว์นั้น ประกอบการฟ้อนรำและขับร้องนานาชนิด [๑๗๗] พระ
โพธิสัตว์ผู้เป็นนักปราชญ์ยินดียิ่งแล้วในบรรพชา ปราศจากความอาลัยใน
กามคุณทั้ง ๕ ไม่ทรงยินดีแล้ว แม้ในการฟ้อนรำขับร้องเช่นนั้น อันน่า
อภิรมย์ใจ [๑๗๘]

พระโพธิสัตว์ ไม่ยินดีแล้วในการฟ้อนรำเป็นต้น เพราะความเป็นผู้มีจิตคลายกำหนด ในกิเลสทั้งหลาย ทรงหยั่งลงสู่นิทรานโดยครุเดียว สตรีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดกล่าวว่า พวกเราทั้ง หลาย ย่อมประกอบการฟ้อนเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระราชกุมารพระองค์ใด พระราช กุมารนั้นเข้าถึงนิทรานแล้ว บัดนี้ พวกเราจักลำบากเพื่อประโยชน์อะไร ดังนี้แล้ว นอนกอด เครื่องดนตรีที่ตนถือไว้แล้ว ๆ ประทีปอันมีน้ำมันหอมในด้ามประทีปทองและเงินเป็นต้น ในที่ นั้น ๆ ย่อมลุกโผลงขึ้น ก็เทวดาทั้งหลายแสดงให้เห็นซึ่งอาการอันแปลกเป็นเอนกประการด้วย อานุภาพของตน สตรีบางพวกมีน้ำลายไหลออกมีร่างกายเศร้าหมอง บางพวกนอนกรน บาง พวกนอนกัดฟัน บางพวกนอนละเมอ บางพวกนอนอ้าปาก บางพวกมีผ้าผ่อนหลุดลุ่ยเปิด เผยอวัยวะในที่แคบอันควรปกปิด ก็เพราะเหตุนั้น ในกาลก่อน พื้นแท่นบรรทมอันใหญ่ของ พระมหาสัตว์ปราศจากอาการอันแปลก เป็นเช่นกับพื้นทีบรรทมอันใหญ่ของเทวราชอัน บริบูรณ์ด้วยเทพกัญญา แต่วันนั้นได้มีอาการอันแปลก ด้วยอานุภาพแห่งเทวดา เพื่อให้พระ มหาสัตว์เกิดความเบื่อหน่ายในสตรีเหล่านั้น พระโพธิสัตว์ทรงตื่นขึ้น ได้ทอดพระเนตรเห็น สตรีเหล่านั้นผู้นอนกอดเครื่องดนตรีบนบัลลังก์ที่บรรทม พระโพธิสัตว์นั้นทอดพระเนตรเห็น

อาการอันแปลกของสตรีเหล่านั้นเป็นผู้ถึงความสลดใจ เป็นผู้มากไปด้วยโทษแห่งสังสารวัฏ
 ยังกำฤหณเป็นอุเทศจนจะอย่างนี้ว่า ผู้เจริญ วุ่นวายหนอ ชัดช่องหนอ โอ ! ผู้เจริญ การอยู่ใน
 ในวิภังการมีความสังเวชหนอ โอ ! หมู่สัตว์นี้ถูกปล่อยลง โลกนี้มีความแปรเปลี่ยนหนอ
 ด้วยว่า บุคคลย่อมไม่เปื้อนหน่าย ไม่คลายกำหนด ไม่ละความอาลัย ในสังสารวัฏเห็นปานนี้
 ชื่อเพราะเหตุไร ดังนี้เป็นต้นให้เป็นไปแล้ว พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีพระหฤทัยคลายกำหนดใน
 กามทั้งหลายโดยประมาณยิ่ง พื้นปราสาทอันใหญ่บริสุทธิสะอาด อันประดับตกแต่งแล้ว อัน
 ประดับประดาพร้อมแล้วด้วยพวงของหอมพวงมาลาและโคมห้อยมุกดาเป็นต้น ที่เขาประชุม
 กันไว้ ติดเพดานอันวิจิตรด้วยดาราทองแก้วมณีและเงินเป็นต้น แวดล้อมด้วยปราการผ้ามา
 มีสีต่าง ๆ ขจิตด้วยทองเป็นต้น มีพระภรณ์บริวารจันทรชาติ ๔ ชนิดประดิษฐานอยู่ในที่นั้น ๆ
 อันโปรยปรายด้วยธูปเทียนของหอมและเครื่องประพรม มีภาคพื้นอันประดับประดาพร้อมแล้ว
 ด้วยดอกไม้มีข้าวตอกเป็นที่ ๕ มีเครื่องลาดอันวิจิตรมีราคามาก มีเครื่องรองทำด้วยดอกไม้
 อันวิจิตรงดงามทั้งในท่ามกลางและด้านยาว เป็นต้น จากข้างทั้งสอง มีแท่นบรรทมอันมีค่า
 มากมีส่วนเปรียบด้วยแท่นบรรทมทิพย์อันหาค่ามิได้ แม้เป็นเช่นกับภพแห่งท้าวสักกะ แต่
 ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์นั้นเหมือนป่าช้ามีดิบซึ่งเต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดกระจัดกระจายอยู่
 ภพทั้ง ๓ ปรากฏเป็นเช่นกับเรือนอันเพลิงลุกไหม้ บัดนี้ พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดง
 ตั้งแต่บุพพนิมิตของพระมหาบุรุษนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

พระโพธิสัตว์ทรงได้ญาณอันตดซึ่งภพ เพราะทรงเห็นนิมิตทั้งหลายที่เป็น
 เหตุตดความมัวเมา เพราะทรงเห็นรูปอันน่าเกลียดแห่งหญิงทั้งหลายอัน
 เป็นเหตุตดความยินดี และเพราะทรงพิจารณาเห็นบาปกรรม อันเป็นเหตุ
 ตดความสุข [๑๗๙]

พระโพธิสัตว์ทรงน้อมพระทัยไปในการบรรพชา ยิ่งนัก พระองค์ทรงดำริว่า เราควร
 เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณีนวันนี้ทีเดียว ดังนี้แล้ว เสด็จลุกขึ้นจากแท่นบรรทมไปสู่ที่ใกล้
 ประตู เสด็จยืนอยู่ที่พระทวาร ตรัสถามว่า ใครอยู่ในที่นั้น นายฉันนะนอนหันศีรษะไว้ที่ธรณี
 ประตู จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพระองค์นายฉันนะ ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงตรัส
 ว่า ดูก่อนฉันนะ เรามีความปรารถนาจะเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณีนวันนี้ เจ้าจงเตรียมมา
 ตัวหนึ่ง เพราะเหตุนี้ พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์ตรัสเรียกนายฉันทะ ผู้คอยรับพระราชกระแสรับสั่งว่า เธอ
จงจัดเตรียมม้าสินธพ ชื่อ กัณฐกะแล้วนำมาเกิด [๑๔๐]

นายฉันทะนั้นนั้นทูลรับว่า พระเจ้าช้ำ ดั่งนี้แล้ว ถือเอาเครื่องผูกม้า ไปยังโรงม้า เมื่อ
ประทีปมีน้ำมันหอมอันเขาจุดให้ลูกโหลงขึ้น เห็นม้ากัณฐกะอัศวราช มีศีรษะดำเหมือนกา มี
ขนแผงคอเช่นกับหญ้ามูกกระต่าย มีส่วนเปรียบด้วยสีแห่งสังขที่เขาชัดดีแล้ว เป็นพาหนะ
เครื่องใช้สอยสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิ มีลำตัวยาวตั้งแต่คอลงมาประมาณ ๑๔ ศอก ประกอบ
ด้วยความสูงอันเหมาะสมกับความยาวนั้น ยืนอยู่ในสวนแห่งภาคพื้นอันนำร่มยี่ในภายใต้
แห่งเพดานแผ่นดอกมะลิ จึงคิดว่า ในวันนี้ เราควรจะต้องเตรียมม้าตัวนี้เท่านั้น ดั่งนี้แล้ว จัด
เตรียมม้ากัณฐกะ ม้านั้นถูกนายฉันทะจัดเตรียมอยู่นั่นเอง จึงได้รู้ว่า การจัดเตรียมนี้แน่น
หนาอย่างยิ่ง ย่อมไม่เป็นเหมือนการจัดเตรียมในเวลาเสด็จไปเพื่อประพาสเล่นในอุทยานเป็น
ต้นในวันอื่น ๆ ในวันนี้ พระลูกเจ้าของเราจักทรงมีความปรารถนาจะเสด็จออกมหา
ภิเนษกรรมณ ลำดับนั้นม้ากัณฐกะนั้น มีใจรำเริงได้ส่งเสียงร้องอันดัง เสียงนั้นควรแผ่ไปทั่ว
พระนครทั้งสิ้น แต่เทพยดาปิดเสียงนั้นไว้ไม่ให้ใคร ๆ ได้ยิน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ครั้นส่งนายฉันทะไปแล้วทรงดำริว่า เราจักเยี่ยมพระโอรสก่อน
ดั่งนี้แล้ว จึงเสด็จไปสู่สถานที่ประทับของพระมารดาพระราหุล ทรงเปิดพระทวารห้องอันเป็น
สิริ ในขณะนั้น ประทีปน้ำมันหอมในห้องลูกโหลงขึ้น พระมารดาพระราหุลทรงบรรทมวาง
พระหัตถ์ไว้เบื้องบนพระโอรส เห็นพระแท่นบรรทมที่ไปรบปรายด้วยดอกไม้มีดอกมะลิเป็นต้น
ประมาณ ๑ อัมพะ พระโพธิสัตว์เสด็จยืนวางพระบาททั้งสองไว้ที่ธรณีพระทวารทอดพระ
เนตรเห็นพระโอรสนั้น จึงทรงดำริว่า ถ้าเรานำจักนำพระหัตถ์ของพระเทวีออกแล้วจับพระ
โอรสของเราไว้ พระเทวีก็จักทรงตื่นขึ้น เพราะเหตุนั้น จักมีอันตรายแต่การเสด็จไปของเรา
ก็พระโพธิสัตว์เสด็จยืนวางพระบาททั้ง ๒ ที่ธรณีพระทวารทอดพระเนตรแล้วทรงดำริว่า เรา
บรรลुพระโพธิญาณแล้วจักเยี่ยมเยียนพระโอรสใหม่ บัดนี้ พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดง
ภาวะที่พระโพธิสัตว์เกิดอาทินวญาณอย่างนี้แล้ว เสด็จลุกขึ้นจากห้องบรรทมแล้วเสด็จไปจึง
ตรัสบาทสดัณฐานยมกคาถาว่า

พระโพธิสัตว์ผู้แสวงหาคุณใหญ่ทรงลุกขึ้นเสด็จไป ดูบุรุษลุกไปจากเรือน
ที่เพลิงลุกไหม้แล้ว คร่ำครวญอยู่อย่างน่าสะพรึงกลัวยิ่ง ทรงเยี่ยมดูพระ

มเหสีและพระโอรสของพระองค์ ไม่ทรงแผ่หวังแห่งความรักอันยิ่งใหญ่
 ของพระองค์ [๑๔๑] พระผู้แสวงหาซึ่งคุณใหญ่ เสด็จถึงธรณีพระ
 ทวาร ทรงดำริถึงการตัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความห่วงใยว่า ประโยชน์
 อะไรแก่เราผู้ดำรงอยู่ในปากแห่งความแก่และความตาย ประโยชน์อะไร
 แก่เราผู้ตั้งอยู่ในอำนาจของกาม ไม่ตั้งอยู่ในอำนาจแห่งเรา [๑๔๒] อัน
 กามจะยังความหลุดพ้นด้วยกามไม่ได้เลย จะมีประโยชน์อะไรแก่เราด้วย
 มานะเพราะมานะ เพราะว่า มารพร้อมทั้งเสนามารอันใคร ๆ ปิดกันมิได้
 ย่อมย่ำยีเรา เหมือนคนหีบธ้อยด้วยหีบยนต์ ฉะนั้น [๑๔๓] เราเห็น
 ชนเหล่านั้นไม่มีที่ด้านทาน ไม่มีที่ชอนเร้น ไม่มีที่พึงพิง เราจึงนำเขา
 เหล่านั้นไปสู่พระนิพพานอันรุ่งเรือง สูงส่ง ที่เกิดขึ้นแล้วผ่านไปด้วยความ
 ใคร่ได้อย่างไร [๑๔๔] เราเป็นผู้รู้เอง รู้นิสัยของสัตว์ทั้งหลาย
 อันเป็นแดนรุ่งเรืองแห่งกิเลสทั้งหลายตลอดกาลนาน จะยังพระโพธิญาณ
 ให้สำเร็จ จะแนะนำสั่งสอนสัตว์ทั้งหลาย จะเยียมเยียนพระโอรสอันเป็น
 บุตรคนสุดท้ายแม้ในภายหลัง [๑๔๕]

พระโพธิสัตว์ครั้งกำหนดภาวะที่ความเสนาหาในบุตรมีกำลังแรงกล้าแล้ว กำหนด
 โทษในกามทั้งหลายและอนิสงสีในการออกบวชแล้ว ทรงชักพระบาทที่ตั้งอยู่บนธรณีพระ
 ทวารเสด็จลงจากปราสาท สมจริงดังคำที่ พระคันถรจนาคารยกกล่าวไว้ว่า

พระโพธิสัตว์พระองค์ใดประทับอยู่ในปราสาทอันประเสริฐ ๓ หลังเหล่านั้น
 เป็นดุจหัวสีกะผู้เป็นใหญ่แห่งเทพทั้งหลาย ทรงละทิ้งพระนางยโสธรา
 ผู้มีพระตันและพระโอรสอันอิมเอบเสด็จไปแล้ว ข้าพเจ้าขออนอบน้อมพระ
 โพธิสัตว์นั้นผู้เสด็จไปดีแล้ว [๑๔๖]

บัดนี้ พระคันถรจนาคารยก เมื่อจะแสดงภาวะที่ทรงมีความเสนาหาอาลัยในการจาก
 ไปบรมไกลตลอดกาลนาน และภาวะที่กามราคะมีกำลังแรงกล้าของพระโพธิสัตว์นั้น จึงกล่าว
 คาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์พระองค์นั้น ทรงละพระนางยโสธรา ผู้ประเสริฐ ผู้มีรูปร่าง
ยิ่งกว่าพระนางประภาวดี ผู้ปรารถนาความเป็นส่วนพระองค์ ซึ่งเป็นเหตุ
ให้พระเจ้ากุตราช ผู้เป็นพระสวามีต้องขนหาอาหารไปให้* ทรงเสด็จไป
แล้ว จึงได้เป็นพระสุคตเจ้าแน่นอน [๑๔๗]

ในครั้งก่อน พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระอนิตติคันธกุมาร ถือพระ
ชรรค์เที่ยวตระเวนไปในพระนคร แสงหาสตรีผู้ประเสริฐ ในหมู่สตรีของ
บุรุษอื่น แม้ต้องสละราชสมบัติก็ไม่ยอมสละนารี** ในครั้งนี้ ทรงละ
พระนางยโสธราไปได้ จึงเป็นพระตถาคตเจ้า [๑๔๘]

พระโพธิสัตว์เสด็จไปสู่ที่ใกล้ม้า ทรงลูบไล้ม้ากัณฐกะด้วยพระหัตถ์เบื้องขวาแล้ว
ตรัสอย่างนี้ว่า พ่อม้ากัณฐกะเอ๋ย เจ้าจงยังเราให้ข้ามโดยราตรีเดียวในวันนี้ หากเราเป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จักยังชาวโลกทั้งหลายพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นวัฏสงสาร เพราะ
เหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

* กุสชาดก "พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากุตราช ในกุสลาติราชธานี แคว้นมัลละ
มีรูปร่างขี้นเระ ได้พระอัศรมเสสิรูปงามชื่อพระนางประภาวดี ปกปิดรูปร่างหน้าตาของตนไม่ให้พระมเหสีเห็น
ในเวลากลางวัน พบกันแต่เฉพาะในเวลากลางคืน ต่อมาพระนางประภาวดีทราบความจริง จึงเสด็จหนี
กลับเมืองมัททราช พระเจ้ากุตราชได้ใช้ความพยายามติดตามพระนางกลับมา ทำอุบายต่าง ๆ นานา จน
ถึงปลอมเป็นคนทำครัวในพระราชวังของพระเจ้ามัททราช ถูกใช้ให้ทำอาหารถวายพระราชาและพระราช
ธิดา ต้องหาพระกระยาหารไปถวายทุกวันตลอด ๗ เดือน ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างหนัก แต่ก็
ยอมอดทนเพราะความเสนาหา พระอินทร์ลดบันดาลให้กษัตริย์ ๗ พระองค์ ยกกองทัพมาตีเพื่อต้องการได้
พระนางประภาวดี พระเจ้ามัททราชต้องอ่อนน้อมให้พระโพธิสัตว์ช่วยรบกับข้าศึกจนชนะ ได้พระนาง
ประภาวดีคืนกลับสู่พระนคร" ดู สำนักอมรมคฤหัสถ์สามพระยา. พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส.
เล่ม ๑๕ (กาญจนบุรี : สหการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๗-๒๐๐.

** มหาปโลภณชาดก "พระโพธิสัตว์จุติจากพรหมโลกบังเกิดเป็นโอรสของพระเจ้ากาสิ มี
พระนามว่า อนิตติคันธกุมาร ไมยนต์ในสตรี ต่อมาถูกนางกุมาริกาคนหนึ่งยั่วชวนจนเกิดความหลงใหลใน
สตรี จึงฆ่าบุรุษอื่นเพราะต้องการจะเสพกามคุณเพียงผู้เดียว จึงถูกขับออกจากพระนคร พาพระชายาไป
อยู่ในป่า ต่อมาเห็นกิริยาอันเลวทรามของพระชายา เกิดความสลดใจ จึงน้อมพระทัยไปในกามบรรพชา
บำเพ็ญญานสมาบัติแล้วบังเกิดในพรหมโลก" ดู เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑๓, หน้า ๑๔๓-๑๕๑.

พระโพธิสัตว์เสด็จลงแล้วจากปราสาท เสด็จไปสู่ที่ใกล้มังกัณฐกะทรง
 ยินดีในประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ตรัสพระวาจาว่า
 [๑๘๙] ดูก่อนมังกัณฐกะ เจ้าจงยังเราพร้อมทั้งหมู่มนุษย์และเทวดา
 ให้ข้ามพ้นโดยราตรีเดียว ในวันนี้ เราเป็นพระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยมแล้ว จัก
 ยังชาวโลกให้ข้ามพ้นวิญญูสงสาร [๑๙๐]

ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสแล้วอย่างนี้ มังกัณฐกะอัครราช มีใจรำเริงยินดี เกิดปิติ
 โสมนัสส่งเสียงร้องอันดัง ยังที่โยชน์หนึ่งให้ได้ยินเสียงโดยรอบ แต่เทวดาทั้งหลายทำเสียงนั้น
 ให้อันตรธานไป ด้วยคิดว่า อันตรายแห่งการออกบวชจากเรือน อย่าได้มีแก่พระโพธิสัตว์เลย
 ดังนี้แล้วปกปิดเสียงร้องไว้ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ผู้มีพระพักตร์และพระทัยรำเริง รongรับ
 ประเทศที่ม้าวางเท้าลง ด้วยกลีบดอกบัวซึ่งแย้มบาน ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีกระดิ่งทองคำ
 เสด็จขึ้นสู่มังกัณฐกะอัครราชตัวมีคองดงาม สีขาวปลอดเชนกับสังข์ มีลำตัวประมาณ ๑๘
 ศอกภายใต้จากคองลงมา มีผีเท้าเร็ว โปรดให้นายฉันทะจับหางม้า แล้วเสด็จไปทางพญาปลา
 ทวาร ได้ยินว่า พญาปลาทวารนั้นเว้นเสียจากบุรุษ ๑,๐๐๐ คนถึงออก ไม่พึงเปิดออกได้
 ถามว่าเพราะเหตุไร ตอบว่า พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชครั้นสดับด้วยคำของพราหมณ์ทั้ง
 หลายผู้ทำนายนักษะในกาลก่อน ทรงหวั่นกลัว จึงรับสั่งให้สร้างประตูนั้น เพื่อกันไม่ให้พระ
 โพธิสัตว์เสด็จออกไป ด้วยพระดำริว่า พระโอรสอย่าพึงเปิดประตูเสด็จออกในราตรี เพราะ
 ฉะนั้น บานประตูแต่ละบานเว้นจากบุรุษ ๑,๐๐๐ คน ใคร ๆ ไม่พึงเปิดออกได้ พระราชา
 ทรงตั้งบุรุษไว้เป็นจำนวนมากในที่นั้น เพื่อเฝ้าประตู พระโพธิสัตว์เสด็จถึงที่ใกล้ประตูใหญ่
 ในเวลาเที่ยงคืน ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ดำริว่า ถ้าประตูไม่เปิดออก เราจักประทับบนหลัง
 มังกัณฐกะ หนีบมังกัณฐกะด้วยพระอุรุษทั้ง ๒ ข้างแล้วยกขึ้นพร้อมกับนายฉันทะผู้จับอยู่ที่หาง
 แล้วโลดขึ้นสู่ปรกาการสูง ๑๘ ศอก เสด็จไป ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า แม้พระโพธิสัตว์
 สมบูรณ์ด้วยพลังกำลัง ย่อมทรงไว้ซึ่งกำลังแห่งช้าง ๑,๐๐๐ โกฎิ โดยการนับจำนวนช้าง
 ย่อมทรงกำลังแห่งบุรุษ ๑๐ โกฎิ โดยการนับจำนวนบุรุษ นายฉันทะคิดว่า ถ้าว่าประตูไม่เปิด
 ออก เราจักเหินพระลูกเจ้าไว้ที่คอ เอามือข้างขวาโอบมังกัณฐกะไว้ที่รักแร้ โดดข้ามพ้น
 กำแพง มังกัณฐกะก็คิดว่า เมื่อประตูไม่เปิดออก เราจะโดดขึ้นแล้วยังพระลูกเจ้าผู้ทรง
 ประทับนั่งอยู่ตามเดิมนั่นเอง พร้อมกับนายฉันทะซึ่งจับอยู่ที่หางให้ตั้งอยู่เบื้องหน้ากำแพง
 บุรุษทั้ง ๓ ดำริแล้วอย่างนี้ ในบรรดาบุรุษทั้ง ๓ เหล่านั้น คนใดคนหนึ่งพึงทำให้สำเร็จได้ตาม
 ที่คิดนั่นเอง ในกาลนั้น เทพดาทั้งหลายผู้รักษาประตูทราบความคิดของบุรุษทั้ง ๓ เหล่านี้

จึงดำริว่า ถ้าว่า พวกเราจักไม่เปิดประตู หมู่เทพยดาทั้งปวงจะพึงพิโรธแล้วกระทำนิคคนกรรมแก่พวกเรา เขาเถอะ พวกเราจักเปิดประตู ดังนี้แล้ว จึงเปิดประตูออก

พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระนคร ทรงเป็นผู้ไม่มีความเยื่อใยละทิ้งราชสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิที่จะถึงในมือ ดุจทั้งก้อนเขฬะ ฉะนั้น ทรงปรารถนาปรมาภิសัมโพธิญาณเสด็จออกแล้ว บัดนี้ พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะพรรณนาการละทิ้งปราสาทสมบัติแล้วเสด็จไปของพระมหาสัตว์ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์ ทรงละเสียซึ่งปราสาทอันรื่นรมย์อย่างยิ่ง ที่รุ่งเรืองด้วยรัตนะ งดงามดังเทพวิมาน และกระทำความพิศวงแม้ในฤดรอน ซึ่งมีธงชัย ธงแผ่นผ้าและเศวตฉัตรอันยกขึ้นแล้ว เป็นผู้ปราศจากเยื่อใย ยกพระบาทไปได้อย่างไรหนอ [๑๙๑]

พระโพธิสัตว์นั้นทรงละพระแท่นที่ประทับนั่ง พระแท่นบรรทม พระราชวังต่าง ๆ ที่แพรวพราวดุจบ่อเกิดแห่งรัตนชาติ อันเปรียบด้วยประกายของดาวนักษัตร เสมอด้วยหิมะและหยาดน้ำค้าง อันประดับด้วยธงที่ประดับด้วยรัตนะที่ยกขึ้นไว้ในที่นั้น ๆ [๑๙๒]

พระโพธิสัตว์นั้น เสด็จไปแล้วจากรัตนะทั้งหลาย อันรุ่งเรืองนานาชนิดจากนารีทั้งหลาย ผู้ขับร้องเพลง ผู้นำพิศวงตลอดกาล จากราชสมบัติที่ประดับด้วยจักรรัตนะเป็นต้น เพราะ(เห็น)นิमितทั้งหลาย (คือเทวทูตทั้ง ๔) ที่เทวดาผู้เป็นใหญ่ทั้งหลายเนรมิตแล้ว [๑๙๓]

พระโพธิสัตว์นั้นทรงละสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยดอกบัว ฝูงแมลงภู่พากันตอม ร่อนร้องเหนือดอกบัวแดงที่บ้านแล้วและดอกบัวตูมในที่นั้น เป็นผู้หมดเยื่อใย ยกพระบาทเสด็จไปได้อย่างไรหนอ [๑๙๔]

พระโพธิสัตว์ทรงทอดพระเนตรทางช่องพระแกล เห็นฝูงแมลงภู่ที่ร่อนร้องเหนือดอกบัวในสระโดยรอบ และเห็นว่าดอกบัวทั้งหลาย ดูประหนึ่งสะทกสะท้านด้วยความชื่นอาบ เพราะเห็นพระพักตร์ของพระนางเจ้าพระองค์นั้น [๑๙๕]

ทันใดนั้นนั่นเอง พระมหานุรุชเสด็จออกแล้ว ในขณะนั่นเอง มารผู้ใจบาปเห็นพระ
โหริสัตรีกำลังเสด็จออก จึงคิดว่า โอ พระสิทธัตถะกุมารมีความปรารถนาจะพ้นจากวิสัยแห่ง
เรา เอาเถิด เราพึงกระทำอันตรายแก่การเสด็จไปของพระสิทธัตถะกุมารนั้น ดังนี้แล้ว ทำที่
เป็นเหมือนปรารถนาประโยชน์เกื้อกูล มายืนอยู่ในท่ามกลางอากาศ กล่าวคาถาว่า

ดูก่อนท่านผู้มีความเพียรใหญ่ ท่านจงอย่าเสด็จออกเลย ก็ในวันที่ ๗ นับ
แต่วันนี้ จักรรัตนะอันเป็นทิพย์ จักปรากฏแก่ท่าน แน่แท้ [๑๙๖]

มารกล่าวว่า ดูก่อนท่านผู้วิรุทธิ์ ผู้เจริญ พระองค์จงอย่าเสด็จออกเลย ในวันที่ ๗
แต่วันนี้ไป จักรรัตนะจักปรากฏขึ้น พระองค์จักทรงครอบครองความเป็นพระราชาแห่งทวีป
ใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒,๐๐๐ เป็นบริวาร ดูก่อนท่านผู้วิรุทธิ์ พระองค์จึงเสด็จกลับเกิด

พระโหริสัตรีตรัสถามว่า ท่านเป็นใคร มารกล่าวตอบว่า เราเป็นพญาวสวัตติมาร
ลำดับต่อจากนั้น พระโหริสัตรีจึงตรัสว่า

ดูก่อนมาร เราย่อมรู้ความเกิดขึ้นแห่งจักรรัตนะอันเป็นทิพย์สำหรับเรา
ท่านจงไปเกิด จงอย่ายืนอยู่ในที่นี้ เราเป็นผู้ไม่มีความต้องการด้วยราช
สมบัติ [๑๙๗] แต่เราจักยังหมั่นโลกธาตุแม้ทั้งปวงให้บันลือแล้ว เป็น
พระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม [๑๙๘]

พระโหริสัตรีตรัสว่า ดูก่อนมาร ก็ท่านยอมกระทำเราให้เป็นไปในอำนาจแห่งกาม
แต่เราเป็นผู้ไม่เป็นไปในอำนาจแห่งจิต จักยกชาวโลกทั้งปวงขึ้นยังพระธรรมจักรให้เป็นไป
กระทำการจำแนกแจจจรัตนะ ๗ ประการ ประโยชน์อะไรด้วยจักรรัตนะแก่เรา ดังนี้แล้ว
ทรงรุกรานมารแล้วทรงขับม้าไป ฝ่ายพระยามารมีความเสียใจ คิดว่า ตั้งแต่บัดนี้ไป เราจักรู้
ถึงกามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตก ในเวลาที่ตรึก ดังนี้แล้ว จำเดิมแต่กาลนั้น ก็คอย
แสวงหาช่องทาง เทียวติดตามเสมือนเงาติดตามตัว ฉะนั้น

ฝ่ายพระโหริสัตรีไม่มีความเยื่อใยละทิ้งราชสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิอันจะตกถึง
พระหัตถ์ เหมือนทั้งก้อนเซพะ ฉะนั้น เสด็จออกจากพระนครด้วยสักการะอันยิ่งใหญ่ ในกาล

นั้น เมื่อดาวนักขัตฤกษ์ ชื่อว่า อุตตราสาฬหปุรณมีกำลังโคจรไป ในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ พระจันทร์โคจรไปในท่ามกลางท้องฟ้า เมื่อน้องแห่งจักรวาลเกิดเต็มไปด้วยสายธารแห่งน้ำนม จากเกษียรสมุทร เมื่อประทีปมีด้ามสำเร็จด้วยแก้วมณีอันหมู่เทพยดานำไปอยู่ เต็มไปด้วย เครื่องสักการะ ยังเหมือนโลกธาตุให้รุ่งเรืองสว่างไสวอยู่โดยรอบ พระโพธิสัตว์นั้นประทับม้า กัณฐกะตัวประเสริฐเสด็จออกแล้ว มีพระประสงค์จะ(หันกลับ) ทอดพระเนตรดูพระนคร

ในกาลนั้น แม่พระธรรมิชื่อนางพสุนธรวิดาผู้ประเสริฐ ทราบปริวิตกของพระ โพธิสัตว์ เป็นเหมือนหนึ่งจะกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษ ถ้าพระองค์เป็นผู้มีความ ปราบปรามจะทอดพระเนตรดูพระนครแล้วไซ้ พระองค์มิต้องหันกลับแลดู หม่อมฉันกระทำ การกลับม้าให้แล้ว ดังนี้แล้ว กลับม้าเหมือนบุรุษหมุนแป้นวงล้อของช่างปั้นหม้อ ฉะนั้น พระโพธิสัตว์ทรงสถิตอยู่อย่างเดิมนั่นเอง ผินพระพักตร์สู่พระนครแล้ว ทรงตรัสอย่างนี้ว่า ดูก่อนเทพยดาผู้รักษาเมืองกบิลพัสดุ์ ผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงฟังคำปฏิญญาของ เรา ตราบใด เราไม่ได้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ยังเป็นผู้มีกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ และมานะอยู่ ตรานั้น จักไม่กลับเข้าสู่พระนครกบิลพัสดุ์นี้ เราเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว มีหมู่พระ ชินาสพแวดล้อม จักเสด็จกลับมากระทำกบิลพัสดุ์บุรีทั้งสิ้นให้เป็นเหมือนเมืองใหม่เอี่ยม พระโพธิสัตว์ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ ทรงทอดพระเนตรดูพระนครแล้ว ทรงแสดงกัณฐกะนิวัตตน เจตีย์ไว้ ในประเทศแห่งแผ่นดินนั้น แล้วทรงขับม้าบ้ายพระพักตร์ไปสู่นนทาทิศที่จะเสด็จไป นั้นเอง บัดนี้ พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดงการเสด็จไป จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระมหาบุรุษพระองค์นั้น ทรงละปราสาทและยานที่บังเกิดด้วยบุญนั้น
อันพระองค์สั่งสมไว้ตลอดกาลหาที่สุดมิได้ ทรงละพระชายาและโอรสที่
ประสูติแล้วในวันนั้น เสด็จไป ได้เป็นพระสุคตเจ้า [๑๙๙]
พระมหาบุรุษพระองค์นั้น ทรงละพระบิดา พระมารดาเลี้ยง และพระ
ประยูรญาติผู้ยังมีพระชนม์อยู่เหล่านั้น ทรงละหมู่สตรีผู้สวยงามเช่นนั้น
และหมู่ปราสาทอันเป็นที่รื่นรมย์ยิ่งเหล่านั้นเสีย เสด็จไป ได้เป็นพระ
สุคตเจ้า [๒๐๐]

พระมหาบุรุษนั้น ทรงผ้าเปลือกไม้ ผ้าปัตตุนนะ(ผ้าไหม) ผ้าทุกถ ผ้า
แพรวจีน และผ้าจากแคว้นกาสิซึ่งอบร่ำด้วยกลิ่นหอมเป็นอย่างดี ทรงงด

งาม เหมือนทำวาวสะผู้ทรงเครื่องภูษาแล้วดงามอยู่ ฉะนั้น ทรงละเอียด แล้ว เสด็จไป ได้เป็นพระสุคตเจ้า [๒๐๑]

ชุมทรัพย์ทั้งหลายปรากฏให้เห็นเนื่องจากโชควาสนา ผุดขึ้นจากแผ่นดินที่รองรับสิ่งมีชีวิต ที่มีอยู่บนอากาศก็จะเลื่อนจากอากาศ และที่มีผู้รักษาเป็นอันดี เขาก็จะนำมามอบให้ พระมหาบุรุษพระองค์นั้น ทรงละ(ชุมทรัพย์เหล่านั้น) เสด็จไป ได้เป็นพระสุคตเจ้า [๒๐๒]

พระมหาบุรุษพระองค์นั้น เสวยพระกระยาหารจากข้าวสาลีอันสะอาด ที่มีกลิ่นหอมเป็นอันดีในถาดทอง อันสวยงาม มีลวดลายนั้บร้อย กับหมู่สตรีผู้สวยงามที่อยู่ร่วมกัน ทรงละเอียด ได้ เสด็จไป ได้เป็นพระสุคตเจ้า [๒๐๓]

พระมหาบุรุษพระองค์นั้น ทรงมีพระวรกายหอมไม่รู้สึกด้วยกลิ่นหอมอันน่าชื่นใจ มีพระวรกายอันลูบไล้ด้วยของหอมอันมีกลิ่นหอมอย่างดี มีพระวรกายคล่องไวเป็นอย่างดีด้วยพวงมาลัยที่มีกลิ่นหอม ทรงละเอียด เสด็จไป ได้เป็นพระสุคตเจ้า [๒๐๔]

พระมหาบุรุษพระองค์นั้น มีพระองคภาพที่กำหนดไว้ดีแล้ว ด้วยลักษณะอันดีทั้งหลาย ประดับด้วยเครื่องประดับแห่งเทพยดา ทรงยินดีอยู่กับสตรีในราชสกุลของพระองค์ ทรงละเอียด เสด็จไป ได้เป็นพระสุคตเจ้า [๒๐๕]

พระโพธิสัตว์ทรงมีสักการะอันยิ่งใหญ่ เสด็จไปด้วยพระสิริโสภาคอันโอฬาร ดังพรรณนามาจะนี้ ได้ยินว่า ในกาลนั้น เบื้องหน้าของพระโพธิสัตว์นั้น เทพยดาทั้งหลายถือคบเพลิง ๖๐,๐๐๐ ข้างหลัง ๖๐,๐๐๐ ข้างขวา ๖๐,๐๐๐ ข้างซ้าย ๖๐,๐๐๐ เทพยดาเหล่านี้ถือคบเพลิงหาประมาณมิได้ที่ขอบปากจักรวาล เทพยดาเหล่านี้ และนาคและครุฑเป็นต้น บูชาด้วยของหอม ระเบียบดอกไม้ จูณรองหอมและรูปอันเป็นที่พิศเดินไปอยู่ ท้องฟ้าได้เป็นที่อันหาระหว่างมิได้ เหมือนสายน้ำในเวลาที่มีเมฆฝนหนาแน่นด้วยดอกปาริฉัตรและดอกมณฑารพ อนึ่ง ทิพยสังคีตทั้งหลายยอมเป็นไป เครื่องดนตรี ๖๔๐,๐๐๐ ขึ้น ประโคมขึ้นแล้วโดยรอบ เสียงยอมเป็นไปเหมือนเสียงเมฆคำรามในท้องมหาสมุทร และเหมือนเวลาที่มีเสียงกึกก้องแห่งสาครในท้องภูเขาเขาคันธร พระโพธิสัตว์ทรงเสด็จไปด้วยพระสิริโสภาคนี้ เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาจารย์ เมื่อจะแสดงการเสด็จไปนั้น จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

เทพดาทั้งหลาย มาประชุมพร้อมกันในขณะนั้นนั่นเอง เพื่อบูชาซึ่ง
พระโพธิสัตว์ผู้กำลังเสด็จไป ถือคมเพลิงแก้วหลายพันอยู่ที่ข้างหลัง ข้าง
หน้า และข้างทั้ง ๒ แห่งพระโพธิสัตว์นั้น ในสถานที่นั้น เหล่าพญาคฤช
และพญานาคก็บูชายิ่ง เหมือนอย่างนั้นนั่นเอง [๒๐๖-๒๐๗]

พระโพธิสัตว์ ทรงก้าวล่วงแคว้นทั้ง ๓ คือ นครกบิลพัสดุ์ นครสาวัตถี และ
เมืองไพศาลี โดยราตรีเดียวเท่านั้น พร้อมด้วยความอัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ เสด็จถึงริมฝั่งแม่น้ำ
น้ำชื่ออโนมานที ในที่สุด ๓๐ โยชน์ ในขณะนั้น พระจันทร์อันเป็นนิมิตแห่งสัมภาระที่สำเร็จ
แล้วในกาลแห่งข้าวกล้า อันหยาดรัศมีเย็นยิ่งนักซึ่งยังความอัศจรรย์อันใหญ่หลวงให้เป็นไป
เป็นเหมือนปรารถนาจะเห็นรูปแห่งพระมหานุรุช ผู้มีพระทัยยินดีอย่างยิ่งในเพศบรรพชาที่
พระองค์พึงกระทำ ผู้ก้าวล่วงสิ่งที่หึ่งก้าวล่วง ตั้งอยู่ในเบื้องหลัง พระอาทิตย์มีดำริว่า โอ
มิใช่เป็นลาภของพระจันทร์ ผู้ไม่ได้เพื่อจะเห็นการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณีนั่นเช่นเรา แม้
เรายอมได้เห็นลีลาแห่งการบรรพชาของพระโพธิสัตว์นั้น ดังนี้ เป็นเหมือนหนึ่งกระทำการต้อนรับ
โผล่ขึ้นเหนือยอดภูเขาขัณฑ์ธร หมู่ดาวทั้งหลายอันมีรัศมีรุ่งเรืองในท้องนภาภาค ดูจาด
ด้วยผ้าปาวารพัสดุร์ เป็นประหนึ่งบังเกิดความละอายด้วยจะพ่ายแพ้ต่อรัศมีแห่งพระอาทิตย์
เป็นเหมือนแสดงอาการอาลัยอาวรณ์ในการพลัดพรากจากพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ประทับ
ยืนที่ริมฝั่งแม่น้ำ ตรัสถามนายจันนะว่า ดูก่อนสหายแม่น้ำนี้ มีชื่อว่าอะไร นายจันนะกราบ
ทูลว่า ได้ยินว่า แม่น้ำนี้ชื่อว่าอโนมานที พระโพธิสัตว์ตรัสว่า พ่อเอ๋ย นั่นเป็นนิมิตหมายที่ดี
ที่การบรรพชาอันไม่ตำหนามของเราจักมีในสถานที่อันไม่ตำหนาม ตามว่า ก็มักถุกฐกะยอม
ไม่สามารถเพื่อจะไปเลยไปกว่านี้หรือ ตอบว่า ไม่สามารถเพื่อจะไปเกินจากนี้ก็หาไม่ เพราะ
ว่า มักถุกฐกะนั้นสามารถเพื่อจะเที่ยวไปตลอดห้องจักรวาลอันเดียวกันโดยรอบ ๆ แล้วกลับ
มา บริโภคอาหารเข้าที่เขาจัดเตรียมไว้เพื่อตนในเวลาก่อนภัตร เป็นประหนึ่งเหยียบย่างล่อ
แห่งจักรอันตั้งอยู่บนดุม ฉะนั้น ในกาลนั้น เมื่อมาถึงมาแล้วซึ่งสรีระอันดารดาษด้วยของหอม
และดอกไม้เป็นต้น อันเทพดานาคและครุฑเป็นต้นซึ่งยืนอยู่ในอากาศโปรยลงแล้วจนถึง
โคนขา เหยียบย่างอยู่ซึ่งที่อันรกชฎด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้ จึงสาข่ายิ่ง เพราะฉะนั้น
มักถุกฐกะจึงไปสู่หนทางเพียง ๓๐ โยชน์เท่านั้น พระโพธิสัตว์ทรงกระตุ้นด้วยสันพระบาทให้
สัตตยานแก่ม้า ม้าก็โคดขึ้นแล้วไปยืนอยู่ที่ริมฝั่งข้างโน้นแห่งแม่น้ำอโนมานที อันมีความ
กว้าง ๘ อสุภะ เป็นเหมือนแสดงนิมิตแห่งการข้ามพ้นน้ำห้วงน้ำคือวัฏสงสารแห่งพระโพธิสัตว์นั้น

อย่างไม่ต้องสงสัย พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากหลังม้า ประทับยืนที่หาดทรายอันเช่นกับแผ่นดิน
ตรัสกับนายฉันทนะว่า ดูก่อนสหายฉันทนะ เจ้าจงนำเอาเครื่องอาภรณ์และม้ากัณฐกะกลับไป
เถิด เราจักบรรพชา ครั้นตรัสแล้ว ได้ทรงเปลื้องเครื่องอาภรณ์ของพระองค์แล้วผูกเป็นห่อ
พระราชทานแก่นายฉันทนะนั้น ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์มีความปรารถนาจะบรรพชา ทรงดำริ
ว่า เส้นเกสาทั้งหลายเหล่านี้ไม่สมควรแก่สมณสาธู ในขณะที่ยังทรงดำริว่า บุคคลอื่นผู้ควร
เพื่อจะตัดพระเกสาของพระโพธิสัตว์ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ เราจักตัดเองด้วยพระขรรค์แก้ว
ดังนี้ พระขรรค์แก้วก็ปรากฏ ณ เบื้องหน้าแห่งพระองค์ พระโพธิสัตว์นั้นทรงจับพระขรรค์แก้ว
ด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา จับมวยผมด้วยพระหัตถ์เบื้องซ้าย ตัดพระเกสาพร้อมด้วยพระเมาลี
ด้วยพระขรรค์อันตกจากนภากาศที่พระองค์ได้รับแล้วในขณะที่พระองค์ทรงดำริ พระเกสามี
ประมาณ ๒ องคุลี ม้วนเป็นทักษิณาวฏวนแบบติดที่พระเศียร พระเกสาลเหล่านั้นมีประมาณ ๒
องคุลีนั่นเท่านั้นตลอดพระชนมชีพ พระมัสสุก็มีประมาณพอสมควรเช่นนั้นเหมือนกัน ชื่อว่า
กิจที่จะต้องปลงพระเกสาและพระมัสสุมิได้มีอีก พระโพธิสัตว์จับมวยผมพร้อมทั้งพระเมาลี
โยนขึ้นไปในอากาศ เพื่อเสียดายการบรรลุดวงความเป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์ ว่า ถ้าว่า
เราจักเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ พระเกสาจงตั้งอยู่ในอากาศ หากว่า จักไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า
พระเกสาจงตกลงบนแผ่นดิน พระเกศเมาลีและพระภุชบาโพกก็ได้ลอยขึ้นไปประมาณ ๑ โยชน์
ประดิษฐานอยู่ในอากาศ ท้าวสักกะเทวราชรองรับพระเกสาอันมีสีเหมือนปีกแมลงทับทอง ซึ่ง
อยู่ในพื้นนภากาศประมาณ ๑ โยชน์ ด้วยผอบแก้วประมาณ ๑ โยชน์ อันตั้งอยู่บนพระเศียร
แล้วประดิษฐานไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ พระคันถรจนา
จารย์จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระอัครบุคคล ตัดพระเมาลีอันอบด้วยของหอมอันประเสริฐ โยนขึ้นไป
ในเวหา ท้าวสหสนันย์รองรับด้วยเศียรเกล้าอันมีผอบทองคำอันประเสริฐ
[๒๐๔] ท้าวสักกะเทวราชนั้น ประดิษฐานพระเกสานั้นไว้ที่พระ
จุฬามณีเจดีย์ อันสูง ๔ โยชน์ อันสำเร็จด้วยแก้วอินทนิลอันกระทำความ
รุ่งเรืองยินดี ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ [๒๐๕]

พระโพธิสัตว์ทรงดำริอีกว่า ฝ่ายของเราเหล่านี้ไม่สมควรแก่สมณสาธู เราจัก
บรรพชาโดยเพศอะไรหนอแล ในกาลนั้น ท้าวมหาพรหม ชื่อว่า มฤการะ ผู้เป็นสหายของ
พระโพธิสัตว์นั้น ในกาลแห่งพระพุทธเจ้า พระนามว่า กัสสปทสพล ผู้อันมีตธรรมอันยังไม่

ถึงซึ่งความห่างเหินตลอดทุกชั้นตราบหนึ่งดึกเดือน ทราบว่า พระสหายของเราเสด็จออกมาหาภิเนษกรมณในวันนี้ ดังนี้แล้ว จึงนำบริวาร ๔ มีไตรจิวร เป็นต้น มาจากต้นกัลปพฤกษ์แล้ว ได้ถวายสมณบริวาร ๔ อย่างเหล่านี้ คือ

บริวาร ๔ คือ ไตรจิวร ๓ (ได้แก่ สังฆาฏิ ๑ จิวร ๑ สบง ๑) บาตร ๑ มีด ๑ เข็ม ๑ ประคตเอน ๑ ผ้ายกรองน้ำเป็นที่ ๔ เหล่านี้ เหมาะแก่ภิกษุผู้ประกอบความเพียร [๒๑๐]

พระโพธิสัตว์ ผู้อันบุพพาทิโยคที่ได้ทรงศึกษาในชาติปางก่อนให้สำเนียงแล้ว ทรงมุ่งมุ่งช้ายแห่งพระอรหันต์แล้วถือเพศแห่งบรรพชิตอันเป็นอุดมเพศแล้วประทานพระภุชาคู่สำหรับนุ่งของพระองค์แก่ภิกษุการมหาพรหม เพื่อกระทำทูลสถูป มีประมาณ ๑๒ โยชน์ไว้ในพรหมโลก เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาคารย์ เมื่อจะแสดงความนั้น จึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พระโพธิสัตว์ ทรงบริวาร ๔ อันอุดมที่พระพรหมนำมาถวายแล้วทรงโยนพระภุชาคู่อันประเสริฐขึ้นไว้ในท้องฟ้า [๒๑๑] ทำวามมหาพรหมรับเอาผ้าคู่นั้นไว้แล้ว สร้างทูลสถูปอันสูงประมาณ ๑๒ โยชน์ อันนำร้นรมย์ประดิษฐานไว้ในพรหมโลก [๒๑๒]

มหากนิกรมนปริวรรต ปริจเฉทที่ ๗ จบ

สถาบันวททยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย